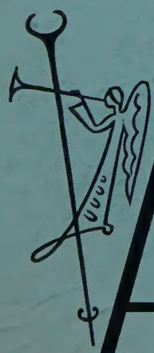

AIDAI

1961

NR. 2

TURINYS

FEBRUARY, 1961

AIDAI - ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Second-class postage paid at Kennebunkport, Maine and at additional mailing offices.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1961 METAI VASARIO MĖNUO NR. 2 (137)

LIETUVOS LAISVĖS IDĖJOS RAIDA

1795 — 1918 m.

VINCENTAS LIULEVIČIUS

Įžanginės pastabos.

Naujai iškilusių kaimyninių valstybių, Rusijos ir Prūsijos, susikaupusi jėga ir apetitai sužlugdė Lietuvos-Lenkijos valstybę — Respubliką (1795 m.).

Po įvairių pergrupavimų (Varšuvos kunigaikštystė, Lenkijos karalystė) visa Lietuva ir beveik visa Lenkija atiteko Rusijai. Lietuvos valstybė buvo atstatyta tik po 123 metų, Vasario 16 aktu. Per šį laiką nebuvo užmirštas Lietuvos valstybės atkūrimo reikalas. S. Daukantas savo raštuose atvejų atvejais primena dienas, kada Lietuva buvo laisva, tuo pačiu mesdamas projekciją ir į ateities laikus. Tuo būdu lietuvių tautoj valstybinės laisvės idėja nebuvo mirusi, tačiau išgyveno tam tikrą evoliuciją, kurią čia ir ryžtamasi bent stambiais dygsniais atžymėti. Čia nesiryžtama atvaizduoti kovos už Lietuvos nepriklausomybę, bet tik sužymėti svarbesnius faktus, kurie padėtų atsekti Lietuvos laisvės idėjos raidą.

Lietuvos laisvės idėjos raidos kely įžiūrimi trys tarpsniai: unijinė laisvė, autonominė laisvė ir nepriklausomybės laisvė, tad ir šią apžvalgą karpau į tris dalis.

1. Unijinės Lietuvos laisvė.

Iki padalijimų Lietuvos valstybės istorijoje pastebimi du veiksniai, vaidinę valstybiniame gyvenime pagrindinį vaidmenį. Pirmajame laikotarpy valstybę valdė, reprezentavo, net laikė ją savo nuosavybe — didieji kunigaikščiai. Šiuo laikotarpiu, kunigaikščių paunksmėje, susiformavo ir, renkamųjų valdovų metu, iškilo antras galingas veiksnys — didikai ir bajorai, kurių viešpatavimo metu ir įvyksta Lietuvos valstybės laidotuvės.

Jogaila Kriavos aktu (1385 m.) Lietuvą surišo su Lenkija. Tačiau nei Jogailos, nei vėlesniųjų valdovų galvų nekvaršino problema: kuris kraštas turėtų būti prijungtas prie kurio krašto (Lietuva prie Lenkijos, ar Lenkija prie Lietuvos). Jiems tik buvo svarbu, kad jie valdo dideles žemes. Tačiau Kriavos aktas ir kiti aktai sudarė sąlygas abiejų kraštų didikų bendravimui, kalbos ir iš dalies kultūros (kuri XV amž. niekuo nesiskyrė nuo vokiškosios[1]) pasisavinimu.

Mūsų bajorija, studijavusi įvairiuose vakarų Europos universitetuose, nebuvo grynai lenkiškos kultūros, bet visokiais ryšiais suraizgyta ir sumazgyta su lenkais, vistik buvo aplenkėjusi. Tačiau valstybinę sąmonę išlaikė iki valstybės žlugimo. Jie rūpinosi savo valstybės reikalais dar jai egzistuojant ir sielojosi jos atstatymu, kai ji buvo kaimynų išsidalyta.[2] Pirma gera proga bandymui atkurti valstybę pasitaikė (1812 m.) Napoleono žygio metu į Rusiją. Viltis buvo skaisčia saule švysterėjusi, kai Napoleonas leido sudaryti laikiną vyriausybę, leido formuoti Lietuvos kariuomenę (4 pėstininkų ir 5 raitelių pulkus) ir t.t. Nors iš tikrųjų tai nebuvo tikras valstybės atkūrimas, bet

laikinosios vyriausybės sudarymas sukėlė bajorijoje entuziazmą. Ji pradėjo rūpintis atnaujinti unijos ryšius su Lenkija. Tuo metu susidariusi bajorijos konfederacija Varšuvoje norėjo atstatyti Respubliką ir kvietė visus į bendrą darbą. Į pakvietimą karštai atsiliepė Vilniaus universiteto studentija. Jos rūpesčiu įvyko (1812.7.14) Vilniaus katedroje iškilmingas pasižadėjimas atnaujinti uniją. Panašių iškilmių vyko ir kitose vietovėse.[3] Napoleono žygiui nepavykus, su pralaimėjusio šąlančiais ir mirštančiais kariais užgeso ir viltis atkurti Lietuvos valstybę.

Tą Europos liūtą — Napoleoną parbloškus ir uždarius šv. Elenos saloje, Vienos kongresas (1815 m) Varšuvos kunigaikštystę pavertė į Lenkijos karalystę. Mūsų bajorija vėl pradėjo dėti pastangas atgaivinti Lietuvos kunigaikštystę, surištą su Lenkijos karalyste. Pastangos tikslo nepasiekė, nes Rusijos carai Lietuvą laikė Rusijos valstybės provincija.[4]

Kai devynioliktojo amž. trečiosios dešimties pabaigoje Europoje prasidėjo judėjimai (Graikija, Belgija, Prancūzija ir kt.), įvyko sukilimas ir Lenkijoj nusikratyti rusų valdžia. Tai aidu atsiliepė ir Lietuvoje (1831 m). Tuojau Lietuvą apėmė sukilėliai. Bajorija, skelbdama sukilimo aktus, neužmiršo taip pat skelbti ir pasižadėjimų sujungti Lietuvą su Lenkija.[5]

Po 33 metų Lenkija vėl sukilo prieš pavergėjus — rusus. Lietuva pasekė ja, ir veikiai į sukilėlių rankas pateko visa Lietuva išskyrus didesnius miestus. Sukilimui vadovauti buvo suorganizuotas revoliucinis komitetas, pasivadinęs Lietuvos provincijos valdymo skyrium.[6] Taigi, ir šiame sukilime mūsų bajorijos mintys buvo tos pačios — unija su Lenkija. Priežastis: bendras priešas ir viltis gauti lenkų pagalbos.

2. Autonominės Lietuvos laisvė

Valstiečiai, palikti prie žemės darbų ir didelių figūrų šešėliuose ilgai tūnoję, jau 1831m. sukilime įstengė pareikšti savo valią. Jie pirmiau sukilo nei bajorija ir norėjo baudžiavos panaikinimo. Ir tik pastebėję, kad jų pastangos nesiderina su bajorų tikslais, pradėjo iš sukilimo bėgti. 1863 m. sukilimo metu į valstiečius buvo kreiptasi ir lietuvišku atsišaukimu, tačiau šie, nusivylę baudžiavos naikinimo delsimu, laikėsi atsargiai, bet vistik sukilime dalyvavo daug daugiau, nei Lenkijos valstiečių. Šiame sukilime Lietuva, bajorų atstovaujama, paskutinį sykį bendradarbiavo su Lenkija.[7] Su šiuo sukilimu mūsų bajorija, kaip luomas, baigė savo valstybinį darbą. Jų pareigas perėmē valstiečiai ir išējo į kovą ne tik prieš Rusiją, bet ir prieš Lenkiją.

Devynioliktajame amžiuje, įvairių akstinų veikiami, kilo Lietuvos valstiečiai atstovauti tautai ir atkurti savo valstybei — tikrajai Lietuvai, Lituania propria. Jų neviliojo unijinė Lietuva, nes ši idėja priminė baudžiavą su visomis jos palydovėmis. Tad jie tenorėjo etnografinės Lietuvos. Dalis bajorų įsijungė į šį naują istorijos vyksmą, bet dalis liko už tos veiklos ribų ir dar labiau suartėjo su Lenkija.

Valstiečių ir susipratusių bajorų pastangų rezultatas — Vasario 16 aktas. Tačiau suklystų, jei kas darytų prielaidą, kad jie iš karto susidarė nepriklausomos Lietuvos idėją. Jų pirmoji Lietuvos laisvės idėja buvo sutapatinta su autonomijos sąvoka.

1905 m. revoliucija Rusijoje iškėlė jos valdžioje esančioms tautoms autonomijos reikalavimą. Ši dvasia viešpatavo ir Didžiajame Vilniaus Seime (1905.XII. 4-5), į kurį susirinko nelauktai didelis atstovų skaičius — apie 2000. Čia jie visais balsais nutarė "Reikalauti Lietuvai autonomijos su seimu Vilniuje."[8] Dėl autonomijos visi sutiko, tik skyrėsi dėl jos išgavimo metodų. Vieni reikalavo revoliucijos, o kiti — nekruvinos kovos.[9] Minėtas seimas — tai pirmasis valstiečių pasirodymas politikos scenoje.[10]

Vilniaus seimui šaukti organizatorių susirinkimas (1905.XI.4) nutarē surašyti grafui Wittei memorandumą.[11] Dr. J. Basanavičius, Donatas Malinauskas, kun. Ambraziejus ir M. Dovaina-Silvestravičius pasirašē po memorandumu, kaip įvairių Lietuvos kraštų piliečių įgalioti, ir įteikė ministeriui pirmininkui Wittei.[12] Iš viso to memorandumo svarbiausioji vieta yra tai, kur sakoma, kad "lietuviai reikalauja savo tėvynei plačios autonomijos.[13]

Pats 1905 m. revoliucinis sąjūdis, be to, memorandumas ir seimo nutarimai, patekę į rusų ir lietuvių spaudą, kėlė tautoje laisvės viltis ir būrė į bendrą darbą. Jungtinėse Amerikos Valstybėse gyvenęs kun. J. Žilinskas gavęs kvietimą į Vilniaus seimą, pradėjo tartis su veikėjais dėl lietuvių seimo šiame krašte sukvietimo. Tų pasitarimų išdava — pirmasis Amerikos lietuvių politinis seimas, įvykęs 1906.II.22 Philadelphijoje. Dalyvavo 169 delegatai. Seimo priimtoje rezoliucijoje reikalaujama, kad Lietuvai būtų suteikta autonomija su seimu Vilniuje. Buvo sudarytas komitetas aukoms rinkti. Surinktos aukos buvo skiriamos revoliucijai remti Lietuvoje.[14]

Kaip žinome, Lietuvai gauti autonomijos nepavyko, bet šis reikalavimas liko politinių grupių siekimu net keliolika metų.[15] Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo programos

P. PUZINAS

IŠTRĖMIME

projekte sakoma, kad "darbavimos tikslas yra Lietuvos autonomija etnografiškose ribose, t.y. apimanti visą Kauno guberniją ir lietuviškai kalbančias Suvalkų, Kuršo, Garteno ir Vilniaus gubernijų su miestu Vilnium, kaipo visokeriopu to krašto centru".[16]

Net spaudoje diskutavo autonomijos sampratą. 1908 m. Vilniaus kalendoriuje įdėtas Pauliukonio straipsnis "Autonomija".[17] A. Voldemaro straipsnis "Mintys apie Lietuvos autonomiją" pasirodė "Draugijoje".[18]

Ir taip begalvojant apie autonomiją, atūžė 1914 m. pasaulinis karas, kuris su savo baisybėmis nešė ir Lietuvos laisvės viltis.

Vos paskelbus Rusijoj mobilizaciją, buvo sušaukta Duma karo sesijai. Frakcijos buvo susitarusios leisti kalbėti tik jų atstovams, bet vėliau buvo pasiūlyta ir tautinių grupių atstovams Dumoje išsitarti. M. Yčas, Keinys ir kun. Laukaitis (Januškevičiaus nebuvo), susimetę į biblioteką, sutarė per pusvalandį kalbos tekstą ir pavedė kalbėti M. Yčui. Jis iš tribūnos pasakytoje kalboje, tarp kitko, pageidavo, "kad šio karo rezultate lietuvių tauta susilauktų jos dalių — Mažosios ir Didžiosios Lietuvos — susijungimo Rusijos Imperijos ribose.[19] Visai suprantama, jis daugiau nieko ir negalėjo pasakyti, tik ką prasidėjus karui.

Iki pirmo pasaulinio karo Jungtinių Amerikos Valstybių lietuviai jau pusėtinai buvo politiškai, tautiškai ir kultūriškai susipratusi visuomenė. Jie turėjo jau 115 parapijų, daugiau kaip tūkstantį susišelpimo draugijų, du susivienijimu su daugybe kuopų, daugybę švietimo ir kitokių klubų bei organizacijų.[20] Pirmam pasauliniam karui suliepsnojus, JAV lietuviai pasiryžo sušaukti specialų seimą aptarti susidariusiai padėčiai ir Lietuvos svarbiesiems reikalams.

Buvo sudarytas katalikų ir tautininkų bendras rengimo komitetas. Bet kilo ginčas dėl vietos. Ginčo rezultatas — du seimai: katalikų —Čikagoje, o tautininkų ir socialistų — Brooklyne. Iš pastarojo pasidarė vėl du.[21]

Katalikų seimas įvyko 1914.IX. 21-22 Čikagoje, — Amerikos lietuvių politiškasis seimas. Į šį simą suvažiavo katalikai ir dalis tautininkų. Tarp nutarimų pažymėtini:

1. "Reikalauti Lietuvai kuoplačiausios politiškosios autonomijos, remiantis plačiai suprastu etnografijos principu — ne vien kalbos žvilgsniu, bet taip pat būdo, tradicijų ir papročių, imant ne tik Didžiąją Lietuvą, bet ir Mažąją Prūsų Lietuvą."[22]

Be to, "nutarė steigti Tautos Fondą sušelpimui lietuvių nukentėjusių nuo karo ir Lietuvos autonomijos išgavimui."[23] Taip pat nutarė sudaryti Amerikos Lietuvių Tautos Tarybą (kurią sudarė 1915.2.10). Jos tikslas — išgauti Lietuvai politinę laisvę ir palaikyti artimiausius santykius su panašia tautos įstaiga Lietuvoje (visvien, ar ji būtų vieša, ar slapta).[24]

Po savaitės (1914.X.1-3) socialistai ir tautininkai suorganizavo Brooklyne antrą visuotinį Amerikos lietuvių seimą[25] Dalyvavo 270 delegatų. Socialistai šio seimo svarbiausiuoju tikslu laikė šelpimą nuo karo nukentėjusių Lietuvoje, o politinių Lietuvos siekimų svarstymą daugumas socialistų atmetė, teisindamiesi, kad negalima svarstyti reikalavimų, nežinant, ko reikalaus pati Lietuva.[26] Tad socialistai ir įkūrė Lietuvos Šelpimo Fondą.[27]

Tautininkai, turėdami mažumą Brooklyno seime, neįstengė pravesti savo nusistatymo, tad nepatenkinti buvusiu seimu 63 atstovai susispietė Draugelio svetainėje į poseiminę konferenciją. Čia jie nutarė reikalauti Lietuvai autonomijos ir tam reikalui (politinei veiklai) įsteigė Autonomijos (nuo 1917 m. pavadintą Neprigulmybės) Fondą, o šalpai — Lietuvos Gelbėjimo Fondą.[28]

Žvilgterkime, kas tuo pačiu metu buvo daroma Lietuvoje. Rusijai karo pradžia vyko sėkmingai. Rusų kariuomenės vadas didysis kunigaikštis Nikolai Nikolajevičius išleido į lenkų tautą atsišaukimą apie suvienytą Lenkiją, pareikšdamas, kad dabar išsipildys jų senelių ir tėvų svajonės.[29]

Vilniuje buvo įkurtas Lietuvių Politikos Centras, kuriame dalyvavo visų srovių žmonės, išskyrus socialdemokratus.[30] Centras sujudo rūpintis gauti irgi panašų atsišaukimą. Surašė deklaraciją ir pasiuntė į Petrapilį. Joje tepasakyta ši svarbesnė mintis: "Mes tikime, kad mūsų užrubežio broliai bus išlaisvinti iš po germanų jungo ir grąžinti mums . . ."[31] Nors ta deklaracija buvo parašyta labai palankiai rusams ("istorinė Rusijos misija — būti tautų išlaisvintoja"),[32] tačiau nebuvo išklausyta.[33] Tada Vilniaus Lietuvių Politikos Centras 1914 m. spalio mėn. rusų ir lietuvių spaudoje pranešė, kad Lietuva yra istorinis, kultūrinis ir ekonominis vienetas, kad ji kovos prieš uniją su Lenkija ir kad kovos už M. Lietuvos ir Suvalkų gubernijos prijungimą prie Lietuvos.[34]

Tas pats centras nutarė susisiekti su Jungtinėse Amerikos Valstybėse lietuvių organizacijomis. Ir 1914 m. spalių mėn. pradžioje suredaguotas laiškas slaptai išgabentas į Švediją, multiplikuotas ir nusiųstas žymesniesiems veikėjams. Laiške ragino:

". . .visiems lietuviams susiburti, reikia visoms srovēms susijungti ir petys į petį eiti prie vieno tikslo — Lietuvos laisvēs, paliekant konkrečios laisvēs formos apsisprendimą momentui, ligi išgausim realią teisę patys savo gyvenimą tvarkytis."[35]

Iš laiško turinio sužinome, kad centras dar neturėjo aiškaus nusistatymo dėl Lietuvos ateities, nes tarp kitko sakoma:

"Centras nutarē: . . .sušaukti Londone lietuvių konferenciją, kuri nustatytų geidžiamąjį ir, to laiko apystovų atsižiūrint, skelbtinąjį Lietuvos tipą, — savarankumas, nepriklausomybē — neutralumas (su karo immunitetu) po protektoratu, federacija, plačiąją autonomija, kultūros autonomija, — kurį ir iškelti oficialiai."[36]

Tačiau ir per to laiško miglotumą amerikiečiai lietuviai galėjo suprasti, kad laiško autoriai (LPC) tikisi iš karo iškilsiančios laisvos Lietuvos.[37] Kaip iš augščiau primintų LAV lietuvių seimų (katalikų ir tautininkų) nutarimų pastebėjome, to krašto lietuviai buvo už autonomiją. Jiems jau aiškus politinis siekimas. J. Gabrys (kuris tuo metu buvo Amerikoje) parašė knygelę apie autonomiją. A. Rimka (kuris taip pat buvo Amerikoje) daugiau kaip pusę savo knygos (Lietuvių tautos klausimai Europos karės metu, New York, 1915 m.) skiria autonomijai svarstyti. Truputį vėliau (1917 m.) pasirodė dr. J. Šliupo knygelė "Lietuvos Laisvė", išleista Brooklyne, kurioje taip pat šnekama apie autonomiją.

Kai 1915 m. rugpiūčio mėn. vokiečiai okupavo Lietuvą, ir bet kokiai veiklai sąlygos ten pablogėjo. Smarkiai sujudo užsienio lietuviai.

Šveicarijoj lietuvių politinis veikimas prasidėjo kaip tik tais pačiais metais, kai Lietuvą okupavo vokiečiai, nors ten tebuvo tik keletas asmenų. Rugpjūčio mėn. šio krašto lietuviai su latviais sušaukė bendrą konferenciją Berne, kur reikalavo sau plačios kultūrinės ir politinės autonomijos.[38]

Vilniaus Lietuvių Politikos Centro laiške Amerikos lietuviams buvo keliama mintis sušaukti konferenciją Londone. J. Gabrys įrodė

JONAS ŠILEIKA
RAŠYTOJA ŽEMAITĖ

Londono netinkamumą konferencijai, todėl konferencija įvyko Stockholme 1915.X. 8-11. Joje dalyvavo J. Gabrys, neseniai grįžes iš JAV, ir St. Šilingas bei M. Yčas, atvykę iš Rusijos. Posėdžiavo trejetą dienų ir priėmė labai ilgą rezoliuciją,[39] kurioje nieko konkretaus nepasako dėl Lietuvos laisvės.

1917.I. 19-21 įvyko Maskvoje slapta didelė lietuvių konferencija, kurioje dalyvavo ir lietuviai Rusijos Dumos atstovai. Ten nutarta sudaryti politinį lietuvių organą, kad Dumos atstovai viešai iš tribūnos reikalautų Lietuvai plačios autonomijos ir laisvės lietuviams bei organizuoti lietuvius kovoti už laisvę.[40]

Tų pačių metų vasario mėn. 24 d. įvyko Petrapily slapta lietuvių konferencija, kurioje dalyvavo visų lietuvių partijų atstovai. Jie nutarė sudaryti Lietuvių Tautos Tarybą iš partijų atstovų ir lietuvių Dumos atstovų ir priėmė rezoliuciją, kurioje pasisakyta už Lietuvos autonomiją federaciniais ryšiais su Rusija.[41] Kai revoliucinė dvasia Rusijoje buvo jau aliarminėje padėtyje, lietuvių partijų ir lietuviai Dumos atstovai 1917.III.6 priėmė rezoliuciją, kurioje pripažįsta, kad nepriklausomos Lietuvos idėja visuomet buvo visų lietuvių vedamu principu, bet dėl esamų politinių sąlygų negali būti Rusijoj proklamuota, todėl sako:

"Mes įsitikinę reikalingumu, kad mūsų Rusijos Dumos atstovai proklamuotų ten, kad lietuvių tauta, neatsižvelgiant į klasių skirtumus, reikalauja teisės spręsti patys savo politinį likimą."[42]

Po savaitės (1917.III.13) lietuvių partijų atstovai ir Rusų Dumos lietuviai atstovai, susirinkę Petrapily, įkūrė Lietuvių Tautos Tarybą ir priėmė rezoliuciją, kurią pasiuntė laikinosios Rusijos vyriausybės galvai — kunigaikščiui Lvovui ir darbininkų bei kareivių atstovų tarybos

prezidiumui. Toje rezoliucijoje pažymėjo, kad "Lietuva yra etnografinis, kultūrinis, ekonominis ir politinis vienetas". Ir pabaigoje pridėjo, kad "Lietuvos vidaus valdymą ir santykius su kaimyninėmis tautomis nustatys tik Steigiamasis Lietuvos Seimas, demokratiškai išrinktas su laisvės garantija krašte".[43]. Su šia deklaracija taip pat pranešė, kad Rusijoje esančių lietuvių yra sudarytas iš 12 asmenų Laikinas Lietuvos valdymo komitetas, ir prašė perduoti šio komiteto žinion Lietuvai priklausančias įstaigas, dabar esančias Rusijoje.[44] Iš darbininkų ir kareivių atstovų tarybos prezidiumo gavo pritarimą, kad laisva lietuvių tauta pati spręstų savo politinį likimą. O Lvovas sveikino lietuvių iniciatyvą ir prašė pasiūlyti kandidatus numatytoms perimti įstaigoms (gubernatorius ir kt.). Lietuvių nuotaika labai pakilo.[45]

Po trijų mėnesių (1917.VI. 7-11) įvyko pirmasis lietuvių karių, esančių Rusijos armijoje, atstovų suvažiavimas Petrapily. Dalyvavo 78 delegatai, atstovaudami 16,000 lietuvių karių. Suvažiavimas įkūrė Lietuvių Karininkų (karių) Sąjungą, kuri kovotų už "laisvą" Lietuvos demokratinę respubliką" ir išrinko 16 asmenų centro komitetą su pirmininku J.M. Laurinaičiu. Suvažiavimas priėmė rezoliuciją, kurioje buvo užakcentuota, kad "Lietuvoj turi būti demokratiška tvarka" ir kad "tik Steigiamasis Lietuvos Susirinkimas gali spręsti Lietuvos valdymo formą lygiai ir santykius su kaimyninėmis tautomis bei valstybėmis". Suvažiavimas

"praneša Lietuvių Tautai, kad lietuviai kariai, kaip tikri Lietuvos Tēvynēs sūnūs, yra pasiryžę visuomet visur ir visokiom aplinkybēm esant, visa savo pajēga remti Lietuvių Tautos iš seno statomus laisvēs reikalavimus ir ginti Lietuvos Tēvynēs Laisvę."[46]

Nors priimtoji rezoliucija gražiai skamba, bet sukliudymas pravesti nutarimą dėl batalijonų steigimo, atstovų atvykimas į politinį seimą su raudona vėliava, revoliucinis prezidiumo nuvertimas, giedojimas marseljetės neparodė Lietuvos nepriklausomybės idėjos.[47]

Nepriklausomos Lietuvos laisvė.

1916 metų pradžioje Šveicarijos lietuviai, matydami palankią karo eigą, nusistatė reikalauti Lietuvai visiškos nepriklausomybės. Tam reikalui apsvarstyti buvo sušaukta 1916.III. 1-5 Berne lietuvių konferencija, kurioje dalyvavo 7 asmenys (gyveną Šveicarijoje) ir "nutarė reikalauti taikos konferencijoje visiškos Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės sugrąžinimo"[48] Tad šio krašto lietuviai ir bus, turbūt, pirmieji iškėlę visiškos nepriklausomybės reikalavimą.[49] Šios konferencijos nutarimai, paskelbti užsienio spaudoje, atkreipė Europos visuomenės dėmesį į lietuvių klausimą. Ypač šia konferencija susidomėjo rusų atstovybė Berne. Ji labai norėjo sužinoti tos konferencijos dalyvius.[50]

1916.IV. 25-30 įvyko kita lietuvių konferencija Šveicarijoje, kuri atsargumo sumetimais pavadinta Hagos konferencija. Joje buvo apsvarstyti Lietuvos santykiai su Rusija, išskaičiuotos Lietuvai padarytos skriaudos ir pažymėta,[51] kad

"dēl šių priežasčių Lietuva negali kęsti rusų jungo ir nesutiks už jokią kainą jam vēl pasiduoti. Bet ji mato reikalo pabrēžti, jog ji nieku būdu nenori pakeisti vieno jungo kitu. Lietuva reikalauja grąžinti jai visišką nepriklausomybę"[52]

Šios konferencijos rezoliucijos labai suerzino rusus.

Po mėnesio (1916.V. 30-VI. 4) įvyko pirmoji Lozanos konferencija, kurioje dalyvavo 10 asmenų: vietiniai, St. Šalkauskis (kaip Rusijos Lietuvių Centro Komiteto įgaliotinis), M. Yčas (pravažiuodamas į Romą) ir dr. J.J. Bielskis bei Karuža (JAV lietuvių atstovai). Joje aptarta labai daug klausimų.[53] Šioje konferencijoje atsižvelgta į M. Yčo padėtį, kuris buvo Rusijos Dumos atstovas ir Lietuvių Centro Komiteto pirmininkas.[54]

Dar po mėnesio (1916.VI. 27-29) Lozanoje įvyko pavergtų tautų konferencija. Jos iniciatorius ir rengėjas buvo J. Gabrys. Dalyvavo 28 tautų atstovai. Iš Lietuvos dalyvavo: A. Smetona (Surgautas), St. Kairys ir J. Šaulys. Lietuvai atstovavo ir JAV lietuviai: kun. V. Bartuška ir J.J. Bielskis. Lietuviai šioje konferencijoje pasisakė už pilną nepriklausomybę. Tą deklaraciją perskaitė kun. V. Bartuška.[55]

Pirmojoj Lozanos konferencijoje nedalyvavo Lietuvos atstovai, tad, jiems čia esant, įvyko vėl Lozanos (antroji Lozanos) konferencija po pavergtųjų tautų konferencijos (1916.VI.30-VII.4). Dalyviai — tie patys, kaip ir pirmoje Lozanos konferencijoje, tik, išvykus M. Yčui, atkeliavo kun. V. Bartuška. Buvo ir atstovai iš Lietuvos. Šioje konferencijoje priimti Lozanos pirmos konferencijos nutarimai, bet dabar atsižvelgta į Lietuvos atstovus ir išleista šių nutarimų dalis, kur kalbama apie vokiečių žiaurumus.[56] Esminis nutarimas: "siekti politinės nepriklausomybės atgavimo".[57] M. Yčo nuomone, šį nutarimą Lietuvos atstovai galėjo drąsiai daryti, nes tai nukreipta prieš Rusiją, o dr. J. Šaulio tvirtinimu Vokiečiai buvo nepatenkinti.[58]

1916 m. JAV lietuvių tarpe pradėjo jau kilti nepriklausomybės idėja. Tais metais Tautos Fondo įstatuose pažymėta, kad rankamos aukos

"Lietuvai išgauti politišką neprigulmybę."[59] Ir kitų metų pradžioje (1917.I.10-11) sušauktame Pittsburge 33 žymesnių katalikų suvažiavime priimta Lietuvos nepriklausomybės ("visiškos Lietuvos neprigulmybės") — deklaracija, kurioj buvo pasakyta:

"...mes įgaliotieji lietuvių tautos atstovai, reikalaujame iš reprezentantų tų valstybių, kurios po karės tarsis apie taiką:

1. Kad visa etnografiškoji Lietuva būtų suvienyta į vieną politišką kūną ir

2. Kad suvienytai Lietuvai būtų suteikta visiška politiška nepriklausomybė[60]

Septynių didžiųjų organizacijų vardu kun. J. Žilius ir dr. J.J. Bielskis šią rezoliuciją įteikė JAV prezidentui ir Europos valstybių ambasadoriams. Tai pirmoji Amerikoj viešai ir plačiai paskleista nepriklausomybės idėja.[61]

Po kelių dienų (1917.I.15) New Yorke įvyko devynių didžiųjų tautinių organizacijų suvažiavimas, kuriame dalyvavo 30 atstovų. Jie priėmė Lietuvos nepriklausomybės rezoliuciją ir ją įteikė JAV valdžiai bei paskelbė stambiuose Amerikos laikraščiuose.[62] Po penkių mėnesių (1917.VI.27) tautinės srovės veikėjai sudarė Amerikos Lietuvių Tautinę Tarybą.[63]

1917.VI. 9-16 įvyko Rusijos Lietuvių Seimas Petrapily. Susirinko 336 atstovai, išrinkti Lietuvių Tautos Tarybos nustatytu būdu.[64] Kai prasidėjo kalbos apie Lietuvos ateitį, tuoj išryškėjo dvi skirtingos nuomonės. Visas dešinysis sparnas įrodinėjo reikalą paskelbti Lietuvos nepriklausomybę. Socialistinis sparnas siūlė apsisprendimo teisės reikalavimą.[65] Po ilgų ginčų buvo duota balsuoti Tautos Pažangos Partijos rezoliucija, kurioje reikalaujama nepriklausomos demokratinės Lietuvos respublikos. 140 seimo dalyvių pasisakė už šią rezoliuciją, o 128 — prieš ir 4 susilaikė. Balsavimo rezultatas —reikalauti Lietuvai nepriklausomos demokratinės respublikos. Po balsavimo visas kairysis sparnas išėjo iš salės[66] Dalies lietuvių atskilimas kai kurių dalyvių buvo labai labai giliai išgyventas (pvz. Vaižgantas). Iš kitos pusės, priimtoji rezoliucija kėlė didelį džiaugsmą.

Po Petrapilio seimo už trijų mėnesių (1917. IX.21-29) įvyko Kijeve autonominių tautų kongresas, kurio tikslas buvo įtikinti buvusias Rusijos imperijos tautas, kad jos tenkintųsi autonomija — federacija, neatsiskirtų nuo Rusijos. Jame dalyvavo ir lietuvių organizacijų atstovai.[67] Laikinosios Rusijos vyriausybės atstovas tikino dalyvius, kad revoliucija Rusijos tautoms sudarė palankias sąlygas niekeno nevaržomoms tvarkytis. Ir daugumas čia dalyvavusiųjų tautų (latviai, estai, gudai ir kt.) tenkinosi šia propozicija. Tik devyni lietuvių atstovai (neminint dešimtojo — Kronštadto maksimalistų atstovo) primygtinai reikalavo Rusijos tautas pripažinti Lietuvos suverenines valstybės teises.[68] Iš pradžių daugelį dalyvių stebino šis didelis lietuvių noras nepriklausomybės, bet vėliau visi sutiko ir visais balsais priėmė rezoliuciją:[69]

"Atkreipti Laikinosios Valdžios domą į būtiną reikalą išleisti tam tikrą aktą, kuriame būtų pripažįstama Lietuviams teisė susidaryti suvereninė Lietuvos valstybė iš Rusijos ir Prūsų Lietuvos žemių ir iš Suvalkų gub. lietuviškosios dalies, prisilaikant apsisprendimo principo".[70]

Taigi: Lietuvai išimtis tarp Rusijos autonominių kraštų — nepriklausomybės teisė.[71]

Kai visos Rusijos suvažiavime Maskvoje savo kalboje Kerenskis pagrasė Suomijai, kuri buvo pasiskelbusi nepriklausomybę ir visišką atsiskyrimą nuo Rusijos, patrankų pagalba susigrąžinti, daugeliui paaiškėjo ir tuometinės Rusijos siekimai. Lietuviai paruošė griežtą atsakymą, deklaruodami visišką atsiskyrimą nuo Rusijos. Tą deklaraciją paskelbė Dumos atstovas M. Januškevičius, Kerenskio partijos vicelyderis.[72]

Iš vokiečių okupacinės valdžios Vilniaus lietuviams pavyko gauti leidimą sušaukti konferenciją. Prie greitesnio leidimo prisidėjo ir Šveicarijos lietuviai.[73] Konferencija įvyko 1917.IX. 18-22 Vilniuje. Įsiregistravo 214 dalyvių, kurių tarpe buvo trys net iš Šveicarijos (von Oldenburg, Pietaris ir Giedraitis, K. Olšauskis, Purickis ir A. Steponaitis).

Konferencijos dalyviai svyravo dėl kokių nors nutarimų priėmimo ir dėl tarybos rinkimo. Kai kurie atstovai siūlė pareikšti protestą prieš vokiečių okupaciją ir išsiskirstyti. Šveicarijos lietuviai daug prisidėjo prie nuotaikos išlyginimo ir tarybos išrinkimo.[74] Karščiausias diskusijas sukėlusi, bet visais balsais priimta buvo ši rezoliucija:

"Lietuvių konferencija, remdamos Lietuvos reikalais ir vadovaudamos visuotiniu Lietuvių siekimu, — nutarė:

I. Liuosam Lietuvos plētojimos reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausoma, demokratiškai sutvarkyta valstybē etnografinēmis ribomis su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui korektyvomis".[75]

Kadangi vokiečiai leido šią konferenciją tik su sąlyga, kad Lietuva prisijungs prie Vokietijos, tad antroje rezoliucijos dalyje yra labai atsargus kompromisas tam reikalavimui "...pripažįsta galimu sueiti būsimajai Lietuvos valstybei, nepakenkiant jos savitam plėtojimos, į tam tikrus dar nustatysimus santykius su Vokietija".[76]

JAV lietuviai rėmė Lietuvos nepriklausomybės idėją ir jau dėjo konkrečias pastangas. A.L.R.K. Federacijos VII kongrese, įvykusia-

ADOMAS GALDIKAS — PEIZAŽAS (tempera)

me 1917.IX. 25-27, pirmojoj sesijoj nutarta pasveikinti telegramomis šv. Tėvą ir prezidentą Wilsoną, atkreipiant vieno ir kito dėmesį į Lietuvos nepriklausomybės reikalą.[77] Šv. Tėvui pažymėjo visuotinį katalikiškos Lietuvos troškimą gauti po karo Lietuvai nepriklausomybę ir taip pat laukimą, kad šv. Tėvas užtartų tuo reikalu. Panašiai parašė ir prez. Wilsonui.[78]

Po Vilniaus konferencijos tuoj pat įvyko antroji lietuvių konferencija Stockholme, kurioj dalyvavo Didž. Lietuvos, Rusijos, JAV, Šveicarijos, Danijos ir Švedijos atstovai.[79] Priėmė rezoliuciją dėl Lietuvos laisvės lygiai tokią, kaip ir Vilniuje.[80] Po to priėmė rezoliuciją, kurioj pripažino išrinktąją Tarybą vyriausiuoju Lietuvių tautos organu kraštui ir valstybei atstatyti. Ši konferencija buvo skirta Tarybos padėčiai sustiprinti.[81] Ir dar po dviejų savaičių (1917.XI. 2-10) įvyko antroji Berno konferencija, didžiąja dalimi ėjusi Lozanoje.[82] Joje dalyvavo 11 atstovų: 5.Liet. Tarybos, 5 vyriausios Tarybos Šveicarijoje ir iš Lietuvos svečias—Maironis. Buvo priimta daug nutarimų, paremiančių Lietuvos Tarybą. Ją pripažino "tikra Lietuvos atstove, vyriausia lietuvių tautos vadove ir nepriklausomos Lietuvos valdžios branduoliu."[83] Tuo buvo iškeltas jos prestižas ir pareikštas didelis ja pasitikėjimas. Taip pat parodyta vokiečiam, kuriuo keliu eis Lietuvos Taryba. Vokiečių pareigūnai žinojo Šveicarijos lietuvius esant kietu riešutu.

Petrapilio seimui skilus, vyriausias lietuvių politinis organas nebuvo išrinktas. Visuomenė nerimo. Per spaudą ir susirinkimuose reikalavo sudaryti bendrą lietuvių centrą. Lietuvių karių Sąjungos Centro Komitetui tarpininkaujant, reikalas pajudėjo teigiama kryptimi. Susirinkę (1917.XI.29.XII.2) įvairių partijų atstovai ir lietuvių karių Sąjungos trys atstovai sudarė Augščiausiąją visos Rusijos Lietuvių Tautos Tarybą, be socialdemokratų.[84] Tik ką sudarytoji Taryba priėmė rezoliuciją, kurioje reikalavo iš visų tautų teisės lietuviams įkurti suvereninę lietuvių valstybę . . . Nepriklausomą Lietuvą.[85]

Pagaliau 1918.II.16 Lietuvos Taryba paskelbė Lietuvos nepriklausomybę. "Lietuvos Aidą",

kuris spausdino nepriklausomybės aktą, vokiečiai konfiskavo dar neatspausdintą. Už tai Šveicarijoje užsienio atstovybėms aktas buvo išdalytas jau vasario 12 d.[86] Arba kitas faktas. JAV katalikai ir tautininkai, visai nežinodami apie Lietuvoje paskelbtą aktą,[87] 1918.III.13-14 sušaukė New Yorke Amerikos Lietuvių visuotinį seimą. Dalyvavo daugiau kaip 1200 delegatų, atstovaudami daugiau 1000 organizacijų ir kolonijų. Lietuvos laisvės reikalu priėmė šitokį nutarimą:

"Amerikos Lietuvių Visuotinas Seimas, apsvarstęs Lietuvos politinį padėjimą, nutarė:

Kreiptis į Amerikos Suvienytų Valstybių prezidentą ir į visas talkininkaujančias bei neutralias valstybes ir reikalauti pripažinti:

I. Kad Lietuvos plētojimuisi reikalinga sudaryti nepriklausomą demokratiškai sutvarkytą valstybę etnografinēmis ribomis su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui korektyvomis.

II. Kad Lietuvos Neprigulmybę užtikrintų taikos kongresas, kuriame turi dalyvauti ir Lietuvos atstovai.

III. Visus šiuos nutarimus tinkamai perduoti mažųjų ir pavergtųjų tautų užtarējui augštai gerbiamajam mūsų Prezidentui Woodrow Wilsonui ir visoms talkininkaujančioms bei neutralioms pasaulio šalims."[88]

Šią rezoliuciją priėmus, delegatų minia sustojo ir galingai sugiedojo du sykiu Lietuvos himną. Giedojimo metu lietuvis kareivis V. Vaškevičius ir lietuvis jūrininkas V. Zapkus plėvėsavo didelėmis Amerikos ir Lietuvos vėliavomis. Visų širdys prisipildė dideliu džiaugsmu. Ilgai šaukė: "Valio Neprigulminga, Laisva Lietuva!"[89]

Lietuvos nepriklausomybei ("neprigulmybei") išgauti šis seimas nutarė, kad katalikų ir tautininkų tarybos veiktų per abiejų išrinktą Vykdomąjį ("Pildomąjį") Komitetą.[90] Nuo čia ir prasideda bendra Amerikos lietuvių politinė ir patvariausioji veikla Lietuvos labui.

Malonu konstatuoti faktą, kad į viso pasaulio lietuvių pastangų sūkurį atkurti nepriklausomą Lietuvą pirmam pasauliniam karui pasibaigus įsijungė ir Mažosios Lietuvos lietuviai. Jų sudarytoji Tautinė Taryba 1918.XI.30 viešu aktu deklaravo savo tvirtą valią, kad M. Lietuva būtų prijungta prie nepriklausomos Lietuvos. Ir savo reikalavimus įteikė alijantams.[91]

Vasario 16 aktas, gausiai aplaistytas savanorių krauju, 1920.V.15 Steigiamojo Seimo pirmuoju savo nutarimu buvo patvirtintas:

"Lietuvos Steigiamasis Seimas, reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatyta Nepriklausomą Lietuvos Valstybę, kaipo demokratinę respubliką, etnografinėm sienom ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitom valstybėm."[92]

Su įvykusiu faktu reikėjo skaitytis ir kitomis valstybėms. 1921.IX.22 Lietuvą priėmė į Tautų Sąjungą. 1922 m. pripažino de jure JAV, Didž. Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija. Ir taip Nepriklausoma Lietuva pasidarė pilnateisiu valstybių šeimos nariu.[93]

Užbaigos santrauka

Iš augščiau išdėstytų faktų matome, kad po 1795 m. padalijimo Lietuvos laisvės idėja visą laiką buvo gyva, tik ji išgyveno tris etapus. Pirmasis — unijinės, istorinės Lietuvos. Antrasis autonominės, etnografinėse ribose, federacijoj su Rusijos valdžioj esančiomis tautomis. Trečiasis — nepriklausomos Lietuvos, etnografinėse sienose.

Pirmieji nepriklausomybės šūkį iškėlė Šveicarijos lietuviai. Juos pasekė JAV, Rusijos ir Lietuvos lietuviai.

Šioje apžvalgoje imti faktai, kurie išreiškia daugumos nusistatymą. Visai nekreipta dėmesio į mažąją pusę, ar tai siekusią unijos su Lenkija, ar tai federacijos su Rusija, ar pan.

---

1 S. Sužiedėlis: Šventas Kazimieras 1458-1484, Kirchheim-Teck, 1947 m., 9 p.

2 Dr. A. Stanys; Valstybingumo idēja lietuvių tautoje. —Žiburiai, 1946 m., 7 nr. ir to paties autoriaus: Lietuvių tautinēs sąmonēs kelias. —Nemuno Banga, 1946 m., 7 nr., 8 p.

3 A. Šapoka (red.): Lietuvos istorija, 446 p.

4 Op. cit., 447-448 p.

5 Op. cit., 462 p.

6 Op. cit., 470 p.

7 A.E. Senn: The Emergence of Modern Lithuania, New York, 1959 m. 5 p.

8 Lietuvių Enciklopedija, IV, 517 p.; T. Norus and J. Zilius: Lithuania's case for independence, Washington, D.C., 1918 m., 69-70 p.

9 Lietuvių Enciklopedija, IV, 516 p.

10 Dr. J. Šaulys: Nepriklausomybēs išvakarēse.—Mūsų Kelias, 1918 m., 7 nr.

11 Kipras Bielinis: Penktieji metai, New Yorkas, 1959 m., 189 p.

12 Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose, Kaunas, 1906 m., 72-74 p.

13 Op. cit., 73 p.

14 LE, X, 54 p.

15 LE, I, 487 p.

16 Lietuvių Krikščionių Demokratų susivienijimo programo projektas. — Draugija, 1907 m., 1 nr., 72 p.

17 Mini Draugiją 1908 m., 17 nr., 37 p.

18 Op. cit., 37 p.

19 Martynas Yčas: Atsiminimai, I, 225 p.

20 K.F. Kemēšis: Amerikos lietuvių kova už Lietuvos laisvę. — Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos Dešimtmetis 1918-1928, I, London, 1955 m., 53-54 p.

21 Plg.; Op. cit., 55 p. ir prof. dr. K. Pakštas: Lietuvių amerikiečių kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. —Židinys, 1938 m , 5-6 nr.

22 Kun. P. Lapelis (red.): Amerikos Lietuvių Katalikų Metraštis 1916, 137 p.

23 Op. cit., 138 p.

24 Op. cit., 143 p.; LE, XVI, 84-86 p.; Pakštas: op. cit.,

25 V.K. Račkauskas (red.): Susivienijimo Lietuvių Amerikoje Kalendorius 1916 metams, 188 p.; LE, X, 54-55 p.

26 Račkauskas: Op. cit., 188 p.

27 LE, X, 55 p.; Račkauskas: Op. cit., 189 p.

28 LE, X, 55 p.; LE, XVI, 119 p.; Račkauskas: Op. cit., 189 p.

29 M. Yčas: Op. cit., 228 p.

30 Op. cit., 234 p.

31 Op. cit., 238p.

32 Op. cit., 238 p.

33 Op. cit. 233 p.

34 T. Norus. . .: Op. cit., 72 p.

35 M. Yčas; Op. cit., 234 p.

36 Op. cit., 234-238 p.

37 Op. cit., 234 p.

38 M. Yčas: Op. cit., 16 p.

39 Op. cit., III, 92-99 p.

40 T. Norus . . .: Op. cit., 74-75 p.

41 Plg.: Steponaitis: Atsiminimai, 115 p. ir T. Norus . . : Op cit, 75 p

42 T. Norus . . .:Op. cit., 76 p.

43 Op. cit., 77 p.

44 M. Yčas: Rusijos lietuvių pastangos kovose už Lietuvos nepriklausomybę. —Pirmasis N.L. Dešimtmetis, 43 p. ir T. Norus . . .; Op. cit., 77 p.

45 M. Yčas: Op. cit., 43-44 p.

46 LE, XVI, 53 p.

47 Plg.: LE, XVI, 53 p. ir B. žukauskas: Pirmojo Pasaulinio karo tremty. — Draugas, 1960 m., 285 nr. ir LE, XII, 371-373 p.

48 Steponaitis: Op. cit., 48 p.

49 Dr. J. Purickis: Lietuvių veikimas šveicarijoje Didžiojo karo metu. —Pirmasis N.L. Dešimtmetis, 66 p.

50 M. Yčas: Op. cit., III, 17-18 p.

51 A. Steponaitis: Op. cit., 51 p.

52 Dr. J. Purickis: Op. cit., 66-67 p. ir M. Yčas; Op. cit., III, 18 p.

53 M. Yčas: Op. cit., III, 23-26 p.

54 Op. cit., 26-27 p.

55 A. Steponaitis: Op. cit., 55 p. ir LE, XVI, 477 p.

56 Plg. I ir II Lozanos nutarimus: M. Yčas: Op. cit., III. 23-26 p. Purickis: Op. cit., 68-70 p.

57 Purickis: Op. cit., 69 p.

58 Plg.: M. Yčas; Op. cit., III, 27 p. ir dr. J. šaulys: Op. cit.

59 Pakštas: Op. cit., 639 p.

60 Lietuva (politikos žurnalas), 1952 m., 1 nr., 86 p.

61 Pakštas: Op. cit. 640 p.

62 Vienybės Metraštis 1926 m., 65 p.

63 LE, XVI, 82 p.

64 Vaižganto: Tiesiant kelią Lietuvos nepriklausomybei 1916-17 m. (Vilnius, 1919), 14 p.

65 M. Yčas: Rusijos lietuvių pastangos . . . 45 p.

66 Op. cit., 45 p.

67 Vaižganto: Op. cit., 36 p.

68 Op. cit., 69 p.

666676

69 Op. cit., 28-29 p.

70 Op. cit., 36 p.

71 M. Yčas: Rusijos lietuvių . . ., 46 p.

72 Op. cit., 45-47 p.

73 Purickis Op. cit., 71 p.

74 Op. cit., 72 p.

75 Lietuva, 1952 m., 1 nr., 87 p.

76 Op. cit., 88 p.

77 Keturių Metų Am. Liet. R.K. Federacijos Veikimas (1914, 1915, 1916, 1917 m.), Chicago, Ill., 1918 M., 157 p.

78 Op. cit., 58 p.

79 Vaižganto: Op. cit., 38 p.

80 Op. cit., 38 p.

81 Vaižganto; Op. cit., p. ir Lietuva, 1952 m., 1 nr., 88-89 p.

82 LE, XVI, 477 p.

83 Steponaitis: Op. cit., 136 p.

84 M. Yčas: Rusijos lietuvių . . ., 47 p.

85 T. Norus . . .: Op. cit., 82-84 p.

86 Draugas, 1955 m., 258 nr.

87 Pakštas: Op. cit., 641 p.

88 P. Mulevičius (red.): Laisvėn Bežengiant, Brooklyn, N.Y., 52-53 p.

89 Op. cit., 53 p.

90 Op. cit., 61 p.

91 Albertas Puskepalaitis (red.): Krivulė, 1948 m., 6 ir 19 p.

92 Lietuva, 1952 m., 1 nr., 90 p.; Prieš 40 metų tauta pareiškė savo valią. Draugas, 1960 m. gegužės 14 d.

93 Lithuania's occupation by the Soviet Union, Washington, D.C., 1960 m., 1-2 p.; Alfred E. Senn: Op. cit., 216 p.

Telesforas Valius

G o l g o t a

KAZYS BRADŪNAS

LIETUVA

Eina ji pjauti rugių,
Pasiskolinti druskos,
Parsinešti ugnies.

Eina dainuodama,
Saulės palydima —
Grįžta raudodama.

Rugiai nubirę,
Druska ištirpus,
Žarijos užgesintos . . .

Bet žemė nemiršta badu —
Tik aš jos skraitėn dedu
Pašautos gulbės giesmę.

PAGONIŲ UGNIS

Ją radom gruzdant prie Veliuonos —
Ugnis kaip žmogus alkana —
Jai davėme ruginės duonos,
Jai duonos buvo negana.

Tada užkūrėm ją Pilėnuos
Ir puolėm patys į liepsnas . . .
Dar ir dabar tos pilkos plėnys
Apkrinta motinų kasas,

Kada sūnus, pajutęs ugnį,
Atūžiančią jauna dvasia,
Į žygių metasi bedugnę
Ir dingsta laisvės liepsnose.

MTS LIKVIDAVIMO TIKROJI PRASMĖ

V. VAITIEKŪNAS

MTS — Mašinų ir Traktorių Stotys — Sov. Sąjungoje ir jos pavergtuose kraštuose žemės ūkio valstybinės įmonės 1958 buvo "suprivatintos". Tas "suprivatinimas" buvo plačiai ir įvairiai aiškinamas. Kuri tad jo tikroji prasmė?

Jau 1930 pradžioj Sov. Sąjungos kompartijos centro komitetas buvo nutaręs MTS "suprivatinti", tariant, jas perleisti kolchozams, juos įpareigojant už perleistas mašinas atsilyginti valstybei per trejus metus. Tačiau tas nutarimas jau tų pačių metų gale buvo atšauktas. MTS "suprivatinimui" pasipriešino Stalinas. Jis vėliau tuo klausimu rašė, kad MTS perleidimas kolchozams "didintų atstumą tarp kolchozinės nuosavybės ir valstybinės nuosavybės, ir neartintų mus į komunizmą, bet atvirkščiai, mus nuo komunizmo tolintų". (Žiūr. Stalino "Sov. Sąjungos Socializmo Ekonominės Problemos", Maskva, 1952, 101p.). Nepaisant Stalino aiškaus nusistatymo prieš MTS "suprivatinimą", pati "suprivatinimo" mintis kompartijos viršūnėje visą laiką buvo gyva. Po Stalino jo įpėdinių rungtynės dėl valdžios MTS "suprivatinimą" ypačiai pagyvino. Tvirčiau valdžios balne pasijutęs, Chruščiovas 1958.2.26. kompartijos centro komitete pravedė rezoliuciją, reikalaujančią MTS perleisti kolchozams. Tą rezoliuciją vykdydamas, Sov. Sąjungos augščiausias sovietas 1959.3.31. priėmė atitinkamą potvarkį.

Ši Chruščiovo manipuliacija su MTS sulaukė plataus atgarsio laisvajame pasaulyje. Ne tik patys vakariečiai, bet ir kai kurie sovietų pavergtų kraštų egzilai MTS likvidavime buvo įžiūrėję Chruščiovo žemės ūkio politikoje tam tikrą esminį posūkį. Būtent, žemės ūkio valstybinio sektoriaus tam tikrą susiaurinimą, o vadinamojo kooperatinio sektoriaus — kolchozai pagal sovietinį supratimą yra žemės ūkio gamybiniai kooperatyvai — tam tikrą sustiprinimą. Panašiai MTS "suprivatinimą" savo metu buvo supratęs ir Stalinas ir dėl to jam griežtai pasipriešinęs.

Faktiškai betgi Chruščiovas, likviduodamas MTS ir jų mašinas perleisdamas kolchozams, anaiptol neturėjo tikslo vadinamąjį kooperatinį žemės ūkio sektorių — kolchozus — stiprinti, o valstybinį žemės ūkio sektorių siaurinti. Tos Chruščiovo transakcijos tikslas buvo pagreitinti žemės ūkio kolchozinės sistemos perėjimą į valstybinę sistemą, kuri nuo pat sovietų įsigalėjimo buvo įvesta pramonėje. Ir Chruščiovo ir Stalino žemės ūkio politikos tikslai tie patys — kuo veikiau panaikinti vadinamąją kooperatinę žemė ūkio nuosavybę kolchozų pavidalu ir žemės ūkio privatinės nuosavybės likučius sodybinių sklypelių pavidalu. Pastarąją — kaip buržuazinio kapitalizmo atgyveną, pirmąją — kaip pereinamąją žemės valdymo formą.

Vadinamąją kooperatinę žemės valdymo formą — kolchozus — savo metu Stalinas pasirinko kaip laikinį vidurio kelią tarp privatinės nuosavybės ir valstybinės nuosavybės. Pasirinko todėl, kad iš karto nuo privatinės žemės ūkio sistemos perėjimas į grynai valstybinę sistemą, jam atrodė, būtų galėjęs sukelti tokią ūkininkų rezistenciją, kurios pasekmių nepajėgtų atlaikyti pati sovietinė valstybė. (Žiūr. "Political Science Quarterly", 1955 No. 2 S. Kučerovo straipsnį "The Communist Party vs. the Peasantry in the S.U.").

Tačiau, nors Chruščiovo žemės ūkio politikos tikslai nė kiek nesiskiria nuo Stalino politikos tikslų, Chruščiovo kelias į tuos pačius tikslus yra skirtingas nuo Stalino kelio. Chruščiovo kelią Lietuvos kompartijos oficiozas taip apibūdina:

"TSKP XXI suvažiavimas nušvietė klausimą dėl kolūkinės ir bendraliaudinės (t.y. valstybinės) socialistinės nuosavybės formų vystomosi bei suartėjimo kelių . . . Suvažiavimas nurodė, kad kolūkinė-kooperatinė (iš vienos pusės) ir valstybinė (iš antros pusės) nuosavybės formos ateityje *visiškai susilies* (pabraukta mano. Vt.) į vieningą komunistinę nuosavybę, bet *ne siaurinant kolūkinę—kooperatinę nuosavybę, o keliant jos suvisuomeninimo lygį iki bendraliaudinės (t.y. valstybinės) nuosavybės lygio* (pabraukta mano Vt.). ("Komunistas", Vilnius, 1960 lapkritys, 32 p).

Kaipgi tas kolchozų nuosavybės pavertimas valstybine nuosavybe praktiškai turi eiti? Nagi didinant kolchozo vadinamąjį nedalomąjį fondą. O kas yra tas kolchozo nedalomasis fondas?

Kai ūkininkai buvo suvaryti į kolchozus, tai jų atsigabento į kolchozą kilnojamojo turto: gyvojo ir negyvojo inventoriaus dalis, tarp 25% ir 50% atsigabento turto vertės, buvo paskirta į kolchozo nedalomąjį fondą. Kasmetinių kolchozo piniginių pajamų nuo 15% iki 20% taip pat privaloma skirti kolchozo nedalomajam fondui. Jam taip pat priklauso kolchozo įmonės, pastatai, mašinos (tad ir kolchozo iš MTS pirktosios mašinos), sodai, gyvuliai, paukščiai, bitės, susisiekimo priemonės, įstaigų ir įmonių inventorius, statybinės medžiagos ir nebaigtos statybos. (Žr. "Komunistas". Vilnius, 1960 gruodis, 36 p). Žodžiu, kolchozo nedalomajame fonde atsiduria visas pagrindinis kolchozo turtas, neskaitant pačios žemės, kuri, kaip nacionalizuota, kolchozui nepriklauso, tik jo naudojama.

Kolchozo nedalomojo fondo pagrindinė žymė yra ta, kad jo "lėšos negali būti dalomos tarp artelės narių (t.y. kolchozninkų) pagal darbadienius, o taip pat negali būti išduodamos kolūkiečiams išstojant iš kolūkio". (Ibid.). Nei pereidamas iš kolchozo į pramonę dirbti, nei praradęs darbingumą ar sirgdamas kolchozninkas, nei mirusio kolchozninko įpėdiniai į kolchozo nedalomąjį fondą jokio balso neturi. Nors pati kompartija kolchozą vadina kooperatyvu, nors kolchozninkai yra to vadinamojo kooperatyvo nariai, nors kolchozo statutas sako, kad vyriausias kolchozo reikalų sprendėjas yra kolchozninkų visuotinis susirinkimas, nepaisant visa to, pagrindinis kolchozo turtas priklauso ne kolchozninkams, ne to vadinamojo kooperatyvo nariams, o tam tikrai fikcijai — kolchozui. Atskiras kolchozninkas gali badmiriauti, skurliais rengtis, tai kolchozo fikcijai dėl to bus nei šilta, nei šalta, nors kolchozo nedalomajame fonde kolchozninkų prakaitu bus sukrauti milijonai. Pvz. okup. Lietuvos kolchozų nedalomieji fondai 1953 m. gale turėjo, sovietų duomenimis, 508 milijonus rublių vertės turto, o 1959 m. gale — 2,4 milijardus rublių vertės turto. Tad tų fondų augimo tempas labai didelis. Vien iš MTS kolchozų pirktos mašinos tuos fondus padidinę 251 milijonų rublių. O kokiam neišpasakytam skurde turi gyventi daugumas okup. Lietuvos kolchozninkų! Maža to. Chruščiovas už MTS vartotas, neretu atveju ir sudėvėtas, mašinas iš Lietuvos kolchozninkų gavo 251 milijoną rublių, bet tos mašinos, kaip nedalomojo fondo prieauglis, vistiek yra ne kolchozninkų, o "bendraliaudinė" t.y. galutinėj išvadoj Chruščiovo nuosavybė. Laisvajame pasaulyje toks "dialektinis biznis" neįsivaizduojamas.

Kolchozo nedalomojo fondo priklausomybės fikcija Kremliaus gudriai sugalvota tam, kad, atėjus laikui, tos fikcijos vietą galėtų užimti kompartija, kaip sovietinės valstybės suverenumo vykdytoja.

Sykiu su MTS likvidavimu ir jų mašinų pardavimu kolchozams Chruščiovas 1958 m. paleido į darbą kompartijos propagandinę mašiną kolchozų nedalomiesiems fondams *nacionalizuotis*. Esą, nedalomasis fondas nesanti kolchozo nuosavybė, o esanti "bendraliaudinė", tariant, valstybės, tiksliau, kompartijos nuosavybė, nes tas fondas esąs susidaręs ne tiek iš pačių kolchozninkų darbo rezultatų, kiek kompartijos "išmintingo vadovavimo" ir valstybės paramos dėka. 1958.3.28. Maskvos "Pravdoje" skaitome šiokius tos Chruščiovo užsuktos akcijos rezultatus:

(1) Gudijos kolchozo "Rassvet" kolchozninkai "vienbalsiai nutarė savo kolchozo nedalomąjį fondą laikyti visos liaudies (t.y. valstybine) nuosavybe, o nedalomojo fondo įnašus (nuo metinių piniginių pajamų) padidinti nuo 15% iki 25-30%".

(2) "Krasnodaro krašto "Kalinino" kolchozo pirmininkas Babenko visuotiniame kolchozninkų susirinkime pareiškė: 'Mūsų socialistinė valstybė nesigailėjo pastangų ir priemonių, kad užtikrintų kolchozų augimą ir ūkinį stiprėjimą. Mes visi suprantame, kad mūsų kolchozo turto augimas yra rezultatas valstybinės didžiulės materialinės paramos kolchozui". Po to "Kalinino" kolchozo visuotinis susirininkas vienbalsiai nutarė nedalomąjį fondą laikyti visos liaudies (t.y. valstybine) nuosavybe."

(3) "Maskvos apygardos Lochovickio rajono "Stalino" kolchozo pirmininkas Generalovas kolchozo visuotiniame susirinkime paaiškino: "Mūsų kolchozo nedalomajame fonde yra 15 milijonų rublių vertės turto. Ne tik kolchozo nariai, bet taip pat pramonės įmonių darbininkai, dirbusieji mums mašinas, ir mokslininkai, praturtinę žemės ūkio mokslą naujais laimėjimais, dalyvavo, šį fondą sudarant. Mūsų kolchozo turtas buvo sukurtas aktyviai padedant valstybei. Štai kodėl atėjo laikas nedalomąjį fondą laikyti visos liaudies nuosavybe."

Chruščiovas su visai sovietinei politikai būdingos perversijos meisteriškumu pravedė, kad nedalomųjų fondų nacionalizavimo iniciatyva atrodytų ne jo, bet pačių kolchozninkų. Ir neįžvalgus užsienietis skaito sovietinės spaudos pranešimus apie kolchozninkų "savanorišką" nedalomųjų fondų "subendraliaudinimą" ir tik stebisi, kas jų per didžiadvasiškumas, palyginus su kapitalistų prisirišimu prie savo turtų. Tik pagalvokim: nors faktiškai tie fondai yra kol-

V. K. JONYNAS

EUROPA
(medžio raižinys)

chozninkų darbo ir prakaito vaisius, nors formaliai pagal kolchozo statutą tie fondai yra kolchozo nuosavybė, vis dėlto kolchozninkai "nutaria", kad tie fondai priklauso ne jiems, bet valdžiai, galutinėj išvadoj — kompartijai. Ir šios ypatingos išvados dėl kolchozo nedalomojo fondo priklausomybės tie nelaimingi kolchozo baudžiauninkai "prieina", gerai suprasdami, kaip juos sovietinė valdžia apiplėšia, pusvelčiui "supirkinėdama" kolchozų produktus ir brangiai juos realizuodama.

Akivaizdoj šios Chruščiovo simultaninės akcijos kolchozų nedalomųjų fondų atžvilgiu, juos didinant MTS mašinomis ir sykiu juos "nacionalizuojant", S. Kučerovas taikliai pastebi, kad Stalinas savo mauzoliejuje gali ramiai gulėti, nes MTS "suprivatinimas" tikrai kolchozinės nuosavybės nesustiprino ir valstybinės nuosavybės nesusilpnino, tad, anot Stalino, komunizmo neatitolino.

Kas taikoma Gudijos, Maskvos kolchozams, tas taikoma ir okup. Lietuvos kolchozams. Lietuvos kompartijos oficiozas be jokio rezervo jungiasi į Chruščiovo užsuktą nedalomųjų fondų nacionalizavimosi dialektiką:

"Pagrindinių fondų formavimo ir didinimo šaltiniai parodo, kad, stiprinant ir didinant nedalomuosius fondus, dalyvauja ne vien kolūkiečiai, o visa mūsų liaudis, tarybinė valstybė. Šia prasme kolūkių nedalomieji fondai nebėra vien kolūkiečių darbo rezultatas ir savo pobūdžiu priartėja prie visaliaudinės (t.y. valstybinės) socialistinės nuosavybės. Tolesnis nedalomųjų fondų stiprinimas ir didinimas yra vienas iš kelių (būdų) kolūkinei-kooperatinei nuosavybei pakilti ir priartėti prie visaliaudinės socialistinės nuosavybės formos." ("Komunistas", Vilnius, 1960 gruodis, 38 p.). Taigi ir su okup. Lietuvos kolchozų pagrindiniu turtu galutinėj išvadoj išeina taip, kaip anoj dainelėj: —"Kolchozai mūsų, o jų turtas — rusų".

Čia kyla logiškas klausimas: kodėl lig šiol kolchozai nesusovchozinami, sovietine terminologija tariant, "nesuvisaliaudinami"? Kodėl Chruščiovas, užuot ėjęs tiesiai į sovietinės žemės ūkio politikos tikslą, yra pasirinkęs aplin-

kinį kelią; užuot kolchozus pats "suvisaliaudinęs", pasirinko pačių kolchozų nacionalizavimosi kelią per savo nedalomuosius fondus. Šią Chruščiovo taktiką bus lėmę keli motyvai

(1) Pirmiausia, kompartija ir nuo jos priklausoma sovietinė vyriausybė kolchozninkų nelaiko darbininkais. Kolchozninkai yra laikomi valstiečiais. Kolchozninkų-valstiečių skyrimas nuo darbininkų sovietinei valstybei sutaupo miljonus rublių, nes kolchozninkams-valstiečiams netaikomas darbininkų socialinis aprūpinimas. Pvz. kolchozninkas-valstietis neturi teisės į valstybinę senatvės ar invalidumo pensiją, kokią turi sovchozo darbininkas.

(2) Dar daugiau milijonų rublių sovietinei valstybei sutaupo kolchozninkai-valstiečiai tuo būdu, kad jiems nėra atlyginimo minimumo ribos. Kokia kolchozo metinė apyvarta, toks ir kolchozninkų uždarbis. Okup. Lietuvos daugumo kolchozų metinė apyvarta yra, palyginti, labai maža, todėl ir jų kolchozninkų-valstiečių metinės pajamos labai skurdžios. Tuo tarpu sovchozo darbininko atlyginimas yra pastovus ir nepriklausąs nuo sovchozo derliaus ar nederliaus.

Kaip žinome, sovietų propaganda skelbia ir Afrikos, Azijos, P. Amerikos neišsivysčiusių kraštų žmones įtikinėja, kad "socializmo būvyje, vykdant komunizmo statybą", kiekvienas atlyginamas pagal savo darbą. O kai bus įvykdytas komunizmas, kiekvienas bus atlyginamas pagal savo reikalus. Žinoma, sovietų propaganda nutyli, kad kiekvieno darbo vertę "socializmo būvyje" nustato ir kiekvieno dirbančiojo reikalus "komunizmo būvyje" nustatys tik kompartija. Kadangi "komunizmo būvis" dar ateity, tai pažiūrėkime tik, kaip pagal savo darbą atlyginamas kolchozninkas "socializmo būvyje".

Atlyginimas kiekvienam pagal jo darbą pirmiausia turėtų reikšti tai, kad už tą patį darbą būtų tas pats atlyginimas, nepaisant to, ar jį dirbtų Jonas, ar Birutė, ar Petras; nepaisant, ar jis dirbamas Vilniuje ar Kaune, ar Marijampolėje. Kaip tad yra su šiuo atlyginimo principu kolchozninkų atlyginimo praktikoje? Ar už tą patį darbadienį derlingos žemės kolchoze kolchozninkas ir nederlingos žemės kolchozo kolchozninkas gauna vienodą atlyginimą? Anaiptol ne! Derlingos žemės kolchozo kolchozninkas keleriopai geriau atlyginamas. Sovietinė valstybė šią socialistinio atlyginimo principo diskriminaciją nė nebando pašalinti. Užtat kompartija iš tos nelygybės turi naudos. Riebieji kolchozai verčiami savo metinės apyvartos didesnę dalį skirti nedalomiesiems fondams, kad mažiau gautų patys kolchozninkai. Pvz. Marijampolės rajono "Dovinės" kolchozas 1959 m. net 40% savo metinių piniginių pajamų paskyrė nedalomajam fondui, kuris jau yra "visaliaudinio pobūdžio". Praktiškai tatai reiškia, kad kolchozninkų darbo vaisiai, — ir juo daugiau, juo tie vaisiai geresni, — naudojami ne pačių kolchozninkų padėčiai gerinti, bet tariamiems valstybės, o faktiškiems kompartijos, reikalams tenkinti. Kolchozų sistema per nedalomuosius fondus ir žemės valstybines kainas kolchozų produktams įgalina kompartiją išsiurbti didžiąją dalį kolchozninkų uždarbio, ne tik riebiųjų kolchozų, bet ir liesųjų kolchozų kolchozninkų uždarbio. Kai okup. Lietuvoje augštieji kompartijos ir administracijos pareigūnai gyvena kaip inkstai taukuose, visada turime atsiminti, kad tai pirmiausia lietuvio kolchozninko-valstiečio duoklė sovietinei aristokratijai. Kaip D. Poškos mužikas savo meto ponams, taip okup. Lietuvos kolchozninkas-valstietis kompartijai "nupelno žemčiūgus, auksus, sidabrus", nors pats nuo nepriklausomybės laikų gyvena netaisomose, karo apgriautose trobelėse, dažnai draugėje su savo visu gyvuoju inventorium, ir nors kolchozninko-valstiečio, kaip kad ir ano Poškos mužiko:

Valgyms: lapai daržiniai, bėralinė duona,
O kaušas vandens vėsin trokštėjimą kūno.

Šioks kolchozinės sistemos patogumas eksproprijuoti žemės ūkyje dirbančiuosius sovietinės valstybės labui ir sulaiko Kremlių nuo formalaus kolchozų suvalstybinimo, nors faktiškai ir kolchozo žemė ir pagrindinis turtas jau yra "visaliaudinio pobūdžio".

(3) Chruščiovo planuose veikiausiai slypi projektas liesuosius kolchozus su laiku visai likviduoti kaip žemės ūkio įmones, jei Kazachstano plėšinių sovchozai pasirodys su patenkinama žemės ūkio produktų apyvarta. Ligšiol vadinamųjų plėšininių žemių galimybės betgi Kremliui dar nėra visai paaiškėjusios.

(4) Negali Chruščiovas, ypač po to, kai paskelbė lenktynes su JV dėl žemės ūkio gamybos pro capita, išleisti iš akių kolchozninkų privataus ūkininkavimo vaisingumo, palyginus su vadinamojo socialistinio ūkininkavimo vaisingumu. Pvz. okup. Lietuvos kolchozninkai 1959 pagamino 65% viso pieno ir 60.8% visos mėsos, nors jų privataus naudojimo sklypai tesudarė tik 5% visos naudojamos žemės, o vadinamojo socialistinio sektoriaus — 95%. Vadinas, kolchozninkų privataus ūkininkavimo vaisingumas yra *apie 35 kartus* didesnis už vadinamojo socialistinio ūkininkavimo vaisingumą. (Žr. J. Audėno raportą "Agriculture in Soviet Occupied European Countries" Pavergtųjų Seimui 1960. 12.9.)

(5) Pagaliau Chruščiovas turi skaitytis, kaip kad savo metu turėjo skaitytis Stalinas, ir su kolchozninkų nusistatymais. Nepaisant, kad buvusių privačių ūkių sienas kolchozai panaikino, kiekvienas kolchozninkas savo buvusio ūkio sienas dvasioje tebesinešioja. Kolchozninkai daugiausia tebegyvena savo buvusių ūkių sodybose. Sodybinis sklypelis kolchozninkui yra jo buvusio ūkio miniatiūra. Todėl kolchozninko-valstiečio pavertimas tik žemės ūkio įmonės sovchoziniu darbininku, nors gal ir su geresniu uždarbio vidurkiu ir su geresne socialinio aprūpinimo padėtimi, psichologiškai jam būtų tolygus degradavimui į grynus proletarus, į galutinį jo ūkininkiškojo savarankiškumo sunaikinimą, kuriam visomis priemonėmis priešintųsi.

Tuo būdu ir okup. Lietuvos kolchozninkas-valstietis ir Chruščiovas, nors visai skirtingais interesais ir motyvais, nėra palankūs formaliam kolchozų pavertimui sovchozais. Savo ruožtu Chruščiovas betgi materialinę kolchozų bazę nuosekliai ir sistemingai "visuomenina" ir "visaliaudina". O šiam procesui "natūraliai" pagreitinti, be to, sovietinei valstybei kolchozų sąskaita pasipelnyti jis įvykdė ir MTS "suprivatinimą".

A. SKUPAS Namai

Vladas Šlaitas

APIE DINGUSĮ DŽIAUGSMĄ

Gyvenu neskubėdamas.
Šimtas metų yra tolygus vasaros dienai.
Šimtą metų galėčiau stovėti vienoje vietoje,
ir stovėt nepabostų:
vis žiūrėčiau, kaip saulė teka ir saulė leidžiasi
užmiršimo pasaulin.

Senstu.
Vaikštau mirusio miesto gatvėmis.
Rožiniais pirštais
pasitinka mane vaikystė.
Liepia surasti
užmiršimo žolėj seniai dingusią aukso saulę.

O,
saule!
Aukso siūlų skaistus kamuoly, kurio rast nebemoku.

Štai,
žiūrėk:
UŽMIRŠIMO ŽOLĖ.
Jinai stovi tarp mūsų,
kaip šiurkštus kapinynų mūras.

Išeičiau
vieną kartą iš šio pasaulio, jeigu žinočiau,
kaip surast užmiršimo pasaulyje dingusią saulę;
kaip surasti seniai pašarvotą vaikystės džiaugsmą,
šviesiai rožiniais pirštais.

Daug kas stumdos šitam pasaulyje ir pavargsta,
ir iš nuovargio jieško
atminimų paguodos:
jieško mirusio miesto saulės,
ir nesuranda;
jieško dingusio tyro džiaugsmo,
ir nesuranda.
Džiaugsmo vietoj į stogą beldžias rudens vienatvė,
kaip klaikus įspėjimas.

Ū,
gu
gū!
Nejauku ir šalta.
Vandenio lašas
pasirodo lange ir dingsta.
Ir kitas lašas
pasirodo lange ir dingsta.
Ir taip iš vieno
ima kristi lašai į stiklą, pakol už lango
pasirodo vienatvė.

UPĖS PAŠONĖJ

O, nuolankumo paveiksle,
vienišas gluosni,
laiko vienatvėj pas tykią vandenio srovę.
Kaip man, sakyk, išmokti tavo ramybės
ir širdies nuolankumo?

Jeigu aš būčiau gimęs tavo draugystėj,
leisčiau sau laiką pas tykią vandenio srovę;
laiko vienatvėje supčiaus vėjo malonėj
ir dangaus vientulystėj.

PRANCIŠKONŲ ORDINAS 750 METŲ JUBILIEJAUS ŽENKLE (1210–1960)

VIKTORAS GIDŽIŪNAS O.F.M.

Užpernai pavasarį, balandžio 16 d., suėjo 750 m. nuo tos dienos, kai šv. Pranciškus Asyžietis susilaukė pirmojo sekėjo, brolio Bernardo iš Quintavallės, o pernai — tiek pat metų suėjo nuo oficialaus vienuolijos patvirtinimo. Ši sukaktis užpernai iškilmingai buvo paminėta Romoje Laterano bazilikoje, dalyvaujant pačiam popiežiui, o pernai ji minėta specialiose akademijose ir spaudoje. Kadangi šv. Pranciškaus ordinas krikščioniškajam gyvenimui davė naują impulsą, kurio įtaka reiškėsi ir tebesireiškia ne tik asketikoj, pastoracijoj ir artimo meilės darbuose, bet ir mokslo bei meno srityse, dėl to jo įsikūrimas laikomas pasaulinio masto įvykiu. Savo duoklę jis atidavė ir mūsų tautai, nes su jos žmonėmis jo nariai yra surišę savo gyvenimą ir likimą nuo Lietuvos istorijos pradžios iki šių tremties dienų. Štai kodėl šio jubiliejaus proga pravartu yra bent šiek tiek susipažinti su jo įsikūrimu, išsiplatinimu, santvarka, dvasia, gyvenimu ir veikla.

1. Mažesniųjų Brolių ordino įsikūrimas

Mažesniųjų Brolių ordiną įkūrė Asyžiaus audinių pirklio sūnus Pranciškus, savo jaunystėje mėgęs linksmą gyvenimą ir siekęs riterio garbės. Sapnų ir regėjimų įspėtas, jog einąs klaidingu keliu, kai jo laukia dideli darbai ir Bažnyčios atnaujinimas, pakeitė savo gyvenimą ir, nugalėjęs visas kliūtis, suprato, kad jis turi gyventi apaštalų neturte ir sakyti pamokslus.

Šio gyvenimo ir pamokslų dėka Pranciškus greitai susilaukė 11 sekėjų, kurie su juo sudarė dvylikos apaštalų skaičių. Tada bendram gyvenimui tvarkyti jau reikėjo taisyklių, regulos, kurią Pranciškus parašė, remdamasis evangelijos patarimais ir paskui 1210 m. su broliais nuvyko Romon ir iš Inocento III gavo žodinį vienuolijos patvirtinimą. Atleisdamas juos, popiežius pažadėjo savo globą, suteikė tonzūras, atseit, įtraukė į dvasininkų luomą, ir leido sakyti pamokslus. Taip buvo įkurtas vienuolinis ordinas, kurį vėliau Pranciškus iš nusižeminimo pavadino Mažesniųjų Brolių, dėl to ir dabar jis oficialiai vadinasi Ordo Fratrum Minorum.

2. Mažesniųjų Brolių išsiplatinimas

Po Romos patvirtinimo Pranciškaus sekėjų skaičius didėjo. Mažesniųjų Brolių ordinas greitai plėtėsi. Pradžioje įkūrėjas po du į įvairius miestus siuntinėjo savo brolius sakyti pamokslų. Po kiek laiko broliai grįždavo vėl prie Porciunkulės bažnytėlės. Kai jiems pamokslus sakant, atsirasdavo naujų kandidatų, tai broliai, nuošalioje vietoje pasistatę lūšnelę ar palapinę, pastoviau ten apsigyvendavo. Tokia brolių stotis buvo vadinama vieta, locus. Ilgainiui tokių vietų vis daugiau atsirasdavo, ir taip po kelių metų brolių lūšnelėmis buvo nusėta visa Italija.

Sparčiai augant brolių skaičiui, atsirado reikalas geriau sutvarkyti jų valdymą. Dėl to 1223 m. šv. Pranciškus parašė platesnę regulą, kurią patvirtino Honorijus III. Negana to, norėdamas savo sekėjams atžymėti darbo sritis, pasaulio žemes padalijo į provincijas ir, paskyręs ministrus, į jas būriais išsiuntė savo brolius. Taip jis 1217 m. pasiuntė brolius į Vokietiją, Vengriją, Ispaniją, Prancūziją ir Siriją. Kadangi šiaurės kraštuose broliai dėl kalbos nemokėjimo neįsikūrė, dėl to 1221 m. jis pasiuntė ten dar didesnius būrius su gabiais ministrais, kurie pajėgė jiems skirtose provincijose įsikurti.

Greitai šv. Pranciškaus broliai turėjo pasisekimą ir svetimuose kraštuose. Jo mirties metu ordinas jau turėjo 12 provincijų, kurių 6 buvo Italijoje, kitos — Sirijoje, Prancūzijoje, Proanse, Ispanijoje, Anglijoje ir Vokietijoje. Iš Vokietijos (1232-1239) jie pasiekė Bohemiją, Lenkiją, Vengriją, Daniją ir Norvegiją. Netrukus jie įsikūrė Pragoje (1232), Breslave (1236), Krokuvoje (1237), Rygoje (1238), Prūsijos Torne (1229), Kulme (1258), o Mindaugo laikais (1250-1262) — ir Lietuvoje karaliaus dvare. Paplito jie ir pagonių kraštuose taip, kad XIII a. gale pranciškonai jau veikė beveik visame žinomame pasaulyje. Tuo metu ordinas turėjo 34 provincijas ir 10 vikarijų.

Neturint statistikos duomenų, nėra įmanoma nustatyti vienuolių skaičiaus pirmaisiais ordino veikimo metais. Kai kurių šv. Pranciš-

kaus biografų teigimu, į Sekminių kapitulas susirinkdavę 3000-5000 brolių. Kadangi ne visi broliai į kapitulas atvykdavo, tai reikia spėti, kad šv. Pranciškaus mirties metu galėjo būti 10,000-15,000 brolių, kurių skaičius XIII a. gale jau buvo pasiekęs 30,000. Ordino skilimo metais (1517) į konventualus ir observantus jau buvo 50,000 pranciškonų, paskirstytų į 34 konventualų ir 53 observantų provincijas. Vienuolių skaičius padalinimo metu maždaug taip pasiskirstė: konventualams teko 20,000, observantams 30,000 brolių.

3. *Trijų pranciškoniškųjų šeimų padėtis amžių bėgyje*

Po atsiskyrimo nuo konventualų observantai staigiai pradėjo augti; 1585 m. jie jau turėjo 88 provincijas su 2,113 vienuolynų; 1680 m. 151 provinciją, 3,420 namų ir 60,000 vienuolių; 1700 m. — 154 provincijas, 3,880 vienuolynų, 4,230 lektorių, 18,910 pamokslininkų ir 39,653 kunigus. Po prancūzų revoliucijos dėl jos sukeltų neramumų vienuolių skaičius labai nukrito; 1895 m. jų tebuvo likę tik apie 14,000. Tuo metu jau nebuvo Lietuvos ir Lenkijos provincijų, nes jas 1864 m. dekretu Rusijos caras Aleksandras II buvo panaikinęs.

Observantai vėl pradėjo atsigauti XX a. pradžioje, nes 1907 m. jau vėl turėjo 81 provinciją, 1,460 vienuolynų, 17,092 vienuolius, iš kurių 8,152 buvo kunigai. Dabar, pagal 1959 m. spalių 4 d. statistiką, jie turi 93 provincijas, 2,442 namus, 26,162 vienuolius, iš kurių 15,451 kunigas, 3,497 klierikai, 4,882 broliai, 1,040 naujokų ir 1,287 kandidatai-tretininkai. Be šių, serafiškose kolegijose mokosi 11,425 moksleiviai, aspirantai į vienuolius. Jų valdžioje veikia 553 klarisių vienuolynai, 10 vyrų ir 305 moterų trečiojo ordino vienuolinės kongregacijos. Jiems priklauso 11,119 pasaulinių tretininkų kongregacijų su 1,173,175 nariais. Ši pranciškonų šaka nuo Leono XIII reformos (1897) nebesivadina observantais, o tik Mažesniaisiais Broliais. Jai priklauso ir Lietuvos pranciškonai, dabar veikiantieji JAV.

Konventualai po ordino skilimo (1517) stengėsi dar išlaikyti 34 provincijas, nors vienuoliai ir labai sumažėjo. Tik 1682 m. statistikoje randame jau 31 provinciją su 950 namų. XVIII a. jų skaičius vėl pakilo; 1773 m. jie turėjo 41 provinciją, 73 kustodijas, 1,272 namus ir apie 20,000 vienuolių. Po prancūzų revoliucijos konventualai labai sumažėjo. Tada išnyko Lietuvos ir Lenkijos konventualai, nes ir juos palietė minėtasis 1864 m. Aleksandro II dekretas. Paskutinė oficiali statistika 1908 m. rodė, kad jie turėjo 26 provincijas, 200 namų su 1,481 vienuoliu. Dabar jų skaičius gerokai pakilęs, bet jie savo oficialios statistikos niekur neskelbia. 1950 m. išleista "Enciclopedia Cattolica" skelbė, kad jie turi 32 provincijas, 434 vienuolynus ir 3,340 vienuolių, o 1960 m. "Annuarium Pontificium" pažymi, kad konventualų yra 4,348. Nepriklausomoje Lietuvoje konventualai neatsikūrė. Vienas kitas Lietuvos konventualas sutinkamas JAV.

Šalia observantų XVI a. įsikūrė kapucinai, kurie savo gyvenimo pagrindan paėmė šv. Pranciškaus regulą. Italijoje ši nauja pranciškonų šaka greitai išaugo, o kitur kūrėsi, tik 1574 m. popiežiui nuėmus draudimą. 1587 m. jie jau turėjo 5,953 vienuolius; 1650 m. — 47 provincijas, 1,419 namų, 21,718 vienuolių; 1754 m.— 63 provincijas, 1,715 vienuolynų ir 32,821 vienuolį. XIX a. ir jų skaičius sumažėjo; 1889 m. buvo tik 7,582 vienuoliai, bet netrukus pradėjo kilti. Dabar 1960 m. statistika rodo juos turint 68 provincijas, 1,202 vienuolynus ir 15,624 vienuolius. Kapucinai XVIII a. viduryje bandė kurtis ir Lietuvoje, bet, pasipriešinus kitų vienuolijų viršininkams, neįsikūrė. Įsikūrė jie tačiau Nepriklausomoje Lietuvoje, bet jų laimėjimus sugriovė Sovietų okupacija.

Šiandieną Mažesniųjų Brolių ordinas trijose savo šakose turi 46,134 vienuolius ir veikia, dirbdamas visose apaštalavimo srityse. Jo organizacija yra sugriauta Sovietų Rusijos užgrobtuose kraštuose, tačiau ir josios šaltame Sibire dirba iš okupuotų kraštų ištremti pranciškonai.

4. *Vidujinė ordino santvarka*

Pradžioje pranciškoniškojo gyvenimo pagrindu buvo regula ir įkūrėjo autoritetas. Ordinui augant, administraciniam jo tvarkymui nebeužteko siaurų regulos rėmų, dėl to jau šv. Pranciškaus šaukiamose kapitulose buvo daromi tam tikri nuostatai, iš kurių vėliau išsivystė generalinės konstitucijos. Regula duoda tik bendrus principus, o konstitucijos apima visą ordino administraciją.

Pradžioje ordiną valdė pats šv. Pranciškus, bet, jėgoms silpstant, 1220 m. savo vietoje paskyrė vikarą. Reguloje gi įkūrėjas viso ordino viršininką pavadino generaliu ministru, kuris turėjo būti renkamas visam amžiui provincijolų ir kustodų Sekminių kapituloje. Pradžioje generolas turėjo neribotą valdžią; jis skyrė ir šalino provincijolus ir kustodus, bet 1239 m. kapitula, popiežiui leidžiant, jo valdžią apribojo. Nuo tada kapitula tapo augščiausia instancija, o generolu renkamas tik kunigas, ir tai nuo vienos kapitulos iki kitos: pradžioje 3, vėliau

6, o dabar 12 metų. Ordino valdyme generolui padeda taryba iš generalinio prokuratoriaus (tvarkančio ordino reikalus su šv. Sostu), ir 7 patarėjų, definitorių, kurie su įvairiais sekretarijatais sudaro generalinę ordino kūriją.

Visas ordinas padalytas į provincijas, kurias valdo provincijų ministrai. Pradžioje juos skirdavo generolas, o nuo 1239 m. renka provincijų kapitulos. Pagal regulą jie galėjo provincijolauti visą amžių, bet XVI a. buvo nustatyta 3 m., o dabar 6 metai. Regula juos įpareigoja priimti kandidatus, lankyti, perspėti ir aprūpinti brolius, o konstitucijos nurodo, kaip jie turi valdyti provincijas. Provincijolo tarybą sudaro: provincijos kustodas, 4 patarėjai, definitoriai, ir sekretorius. Kadangi iki ordino suskilimo nebuvo didinamas provincijų skaičius, tai šalia jų atsiradę netikinčiųjų ar schizmatikų kraštuose vienetai buvo vadinami vikarijomis, kurios tvarkėsi provincijų pavyzdžiu ir buvo valdomos vikarų.

Šv. Pranciškaus laikais provincijų teritorijos buvo labai didelės, dėl to jos buvo padalytos į kustodijas. Kustodijas valdė kustodai, kuriuos pradžioje skyrė generolas, o nuo 1239 m. rinko kustodijos kapitula. Jų pareiga buvo rūpintis broliais, šaukti kustodijų kapitulas ir dalyvauti generalinėje kapituloje su visomis teisėmis. Kadangi jie savo dauguma nustelbdavo provincijolus, dėl to 1230 m. buvo nustatyta, kad kiekvienos kustodijos kustodai į generalinę kapitulą siųstų tik vieną savo įgaliotą kustodą, kuris vadinosi custos custodum. Paskutiniaisiais laikais panaikinus kustodijas, išnyko ir regulos prasme suprasti kustodai. Dabar kustodu vadinamas provincijolo pavaduotojas, kuris, provincijolui mirus, valdo provinciją ir tik tuomet turi teisę ir pareigą dalyvauti generalinėje kapituloje. Seną kustodijų tvarką pasirinko tik konventualai.

Naujųjų 1953 m. konstitucijų nuostatais vėl atsirado kustodijos, custodiae regiminis, bet jos yra senųjų vikarijų imitacija, atseit, tokie vienetai, kuriems dar trūksta reikiamo vienuolynų skaičiaus ir kitų sąlygų, kad būtų galima įkurti provinciją. Tokios kustodijos kustodas, custos regiminis, turi visas provincijolo teises, išskyrus teisę dalyvauti generalinėje kapituloje, ir pats trejiems metams skiriamas generolo tarybos. Jo tarybą sudaro 4 patarėjai, consiliarii, ir sekretorius.

Šv. Pranciškus, siųsdamas brolius sakyti pamokslų, paskirdavo jiems prižiūrėtoją, guardianum. Vėliau gvardijonu pradėta vadinti vietos viršininkas, o nuo XIV a. gvardijonais vadinami tik didelių namų, konventų, viršininkai. Pradžioje juos skirdavo provincijolai arba kustodai, nuo 1239 iki 1242 m. jie buvo renkami konventų kapitulose, o vėliau, kaip ir dabar, renkami provincijos tarybos. Iki 1500 m. jie buvo renkami neribotam laikui, vėliau buvo nustatyta 2, o mūsų laikais 3 metai. Gvardijonai valdo vienuolynus ir rūpinasi jų drausme. Jiems padeda vikarai ir patarėjai, diskretais vadinami. Neturinčių konvento teisių vienuolynų viršininkai vadinami prezidentais, kuriuos trejiems metams skiria provincijos taryba.

5. *Pranciškonų ordino dvasia*

Pranciškonų ordino dvasia arba, kaip A. Gemelli sako, pranciškoniškumas, yra *Kristocentrinė,* nes ji savo gyvenimo centre stato Kristų. Jos esmė glūdi Kristaus pažinime, jo meilėje ir su juo sutapime. Jai pagrindus davė šv. Pranciškus ir pranciškonų dvasinio gyvenimo praktika, o sistemon suvedė ordino teologai.

Kristaus pažinimo šaltinis yra evangelija, dėl to ji Pranciškui buvo gyvenimo kelrodis. Jo supratimu, jos nevalia aiškinti, bet ją reikia vykdyti. Evangelijoje jis surado savo ir savo brolių gyvenimo formą, dėl to "Mažesniųjų Brolių regula ir gyvenimas yra vykdyti mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus evangeliją".

Evangelijoje pažinęs Kristų, Pranciškus niekuo daugiau nesirūpina, kaip tik tapti panašiu į jį. Kaip valios ir širdies žmogų, jį labiausiai žavėjo Kristaus žmogystė, nes ji prieinama be didelių studijų. "Ne taip Pranciškų patraukia Kristus Dieviškasis mokytojas, kaip bejėgis Betliejaus kūdikėlis. Ne taip pasotina jį duonos padauginimas, kaip Eucharistija. Ne taip jį sužavi Kristus, atsimainęs Taboro kalne, kaip prikaltas ant kryžiaus". Šv. Pranciškus ir jo dvasios vaikai labiausiai jautė ir išgyveno Kristų prakartėlėje, altoriaus sakramente ir kryžiaus kančioje. Jei iki Pranciškaus Bažnyčios gyvenimo centre stovėjo Kristaus dievybė, tai šv. Pranciškus nuostabioje šviesoje iškėlė jo žmogystę.

Ši šv. Pranciškaus meilė Kristui, šv. Povilo mokslo nuskaidrinta pranciškonų teologų dėka, patį Kristų pastato mums aiškesnėje šviesoje, nes joje Kristus iškeliamas, kaip visų tvarinių pirmagimis, nuo kurio viskas priklauso ir kuriuo viskas remiasi. Iš čia ir Kristaus įsikūnijimo paslaptis logiškoje Dievo veiksmų eigoje buvo nuspręsta ir numatyta pirma bet kokio tvarinio. Visi kiti tvariniai yra Kristui, per Kristų ir Kristuje sukurti, jo palaikomi ir Amžnajam Gėriui grąžinami. Šio mokslo šviesoje labiausiai iškyla Kristaus primatas ir jo karališkumas.

ELENA MARČIULIONIENĖ

KRISTUS TARP EVENGELISTŲ
(Majolika)

Pranciškoniškoje teologijoje ir pamaldume pirmą vietą po Kristaus užima jo motina. Šį riterišką Marijos kultą ordinui įkvėpė jo įkūrėjas, dėl to jame yra įsigalėjęs posakis: "Jei tik protas gali pateisinti bet kurią Marijos privilegiją, tai Dievas ją tikrai jai yra suteikęs, nes nieko nėra perdaug Marijai". Šiuo dėsniu vadovaudamiesi, pranciškonai per šešis šimtmečius kovojo dėl Marijos Nekalto Prasidėjimo tiesos, kol Pijus IX paskelbė tikėjimo dogma. Šios tikėjimo tiesos šviesoje išryškėjo ir kitos pranciškonų ginamos Marijos privilegijos: Dangun paėmimas (jau paskelbta dogma), dalyvavimas atpirkimo darbe, tarpininkavimas malonių teikime ir visatos karalienės teisės.

Pranciškoniškoje Kristaus sampratoje pilniau suprantamas ir žmogus. Jei viskas sutverta Kristui ir viskas juo laikosi, tai jis visur turi atsispindėti. Dėl to šv. Pranciškus ir sako, kad "dvasia mes esame sutverti panašūs į Dievą, o kūnu mes esame sutverti panašūs į Kristaus kūną". Iš to seka, kad kiekvienas žmogus yra Kristaus paveikslas, dėl to jį reikia mylėti kaip Kristų. Pranciškoniškoji meilė žmogui nėra pagrįsta jo geromis ypatybėmis, bet paties Kristaus meile, dėl to ji nedaro skirtumo tarp žmonių. Jei Dievas iš meilės viską sutvėrė Kristui, kiekviename žmoguje skirtingu būdu išliejo Amžinąjį Gėrį ir skirtingu būdu atžymėjo Kristaus žmogiškąja prigimtimi, tai pranciškoniškoji meilė, šv. Pranciškaus pavyzdžiu, prie kiekvieno žmogaus prisiartina skirtingu būdu, kiekviename stengiasi įvertinti skirtingą jo prigimties gėrį, kad jo pagrindu patį žmogų sėkmingiau galėtų pakelti į antgamtę.

Ši Kristaus samprata atskleidžia ir šv. Pranciškaus gamtos meilės paslaptį, nes jei per Kristų viskas sukurta, tai kiekviename tvarinyje yra įspaustos jo žmogiškos prigimties žymės, ir kaip tik dėl šių Kristaus prigimties žymių gamtoje šv. Pranciškus ją taip labai mylėjo. Pranciškoniškai sielai visi tvariniai padeda pažinti Kristų, bet ji juos myli tik dėl kūrėjo ir ragina šv. Pranciškaus pavyzdžiu juos garbinti jį.

Kadangi tvarinių meilė dėl pačių tvarinių pavergia žmogaus dvasią ir pažeidžia pačios meilės antgamtiškumą, dėl to šv. Pranciškus taip labai pabrėžia neturto dorybę ir atsižadėjo nuosavybės. Skaistybės dorybe apvaldęs kūno pojūčius, palenkia jį dvasios tarnybai, o dvasios galias, protą ir valią per paklusnumą — Amžinajam Gėriui.

6. Apaštalavimas tikinčiųjų tarpe

Šv. Damiano bažnytėlėje Kristus liepė Pranciškui atnaujinti griūvančią Bažnyčią. Angelų Karalienės bažnytėlėje Pranciškus išgirdo evangelijos žodžius, raginančius skelbti dangaus karalystės prisiartinimą, ir suprato, kad jis

yra pašauktas pamokslais ir savo gyvenimo pavyzdžiu atnaujinti Bažnyčią. Tada, metęs viską, jis pradėjo sakyti pamokslus, ragindamas daryti atgailą.

Jo pamokslai buvo paprasti. Savo forma panašūs į Kristaus ir apaštalų pamokslus, bet jie labai veikė klausytojus, nes buvo nuoširdūs ir išgyventi. Jo paties atgaila daugiau kalbėjo, negu jo raginimai daryti atgailą. Šio paprastumo jis ir savo reguloje moko brolius. "Trumpa kalba jie tegul skelbia jiems apie ydas ir dorybes, bausmę ir garbę".

Iš tikro, pirmųjų pranciškonų pamokslai buvo labai paprasti. Jie buvo daugiau įspėjimai ir paraginimai mesti ydas ir siekti dorybių. Tai buvo praktiški moralinio pobūdžio pamokslai, kuriuos galėjo sakyti ir paprasti, be didesnio išsilavinimo broliai. Ilgainiui tačiau, ordine padaugėjus kunigų skaičiui, pradėjo įsigalėti ir dogmatiniai pamokslai, bet su stipriu pranciškonišku atspalviu.

Šį metodą jau naudojo šv. Antanas Paduvietis, kurio pamokslų klausydavo dešimtys tūkstančių žmonių. Tuo metodu sekdamas, turėjo didelį pasisekimą ir šv. Antano draugas Lukas Balludi. Kalbos grožiu ir minčių gilumu labiausia pasižymėjo šv. Bonaventūra (1272). Tuo pačiu metu pamokslais garsėjo Prancūzijoje Hugo iš Dinos (1256) ir Vokietijoje Bertoldas iš Ratisbonos.

Pranciškonų pamokslininkų garsas buvo kiek sumažėjęs XIV a., bet už tai jis dar labiau pakilo XV a. su observantų reforma. Nuostabu, kad anais humanizmo laikais pamokslų metu būdavo uždaromos dirbtuvės, įstaigos ir smuklės ir visi, palikę darbus, rinkdavosi į miestų aikštes klausyti šv. Bernardino Sieniečio, šv. Jono Kapistrano ir šv. Jokūbo Markiečio pamokslų. Jų pamokslų vaisiai būdavo tokie, kad po jų būdavo paleidžiami kaliniai, sunaikinami raštai ir paveikslai, priešingi tikėjimui ir krikščioniškai moralei, grąžinami pavogti daiktai ir užgrobti turtai, o tarp kovojančių miestų ir didikų šeimų grįždavo taika.

Ne mažesnę reikšmę pranciškonų pamokslai turėjo ir naujaisiais amžiais. Tiesa, vienas kitas jų virto protestantais, bet vieni tik observantai Vokietijoje turėjo 460 kankinių. Jie atlaikė pirmuosius smūgius, bet iš kovos lauko nepasitraukė. Pats Liuteris pranciškonus laikė didžiausiais priešais ir savo sekėjus ragino su jais kovoti. (b. d.)

M. ŠILEIKIS

ŠVIEŽIAS SNIEGAS

Paniręs Ledėsis

FRANCESCO COLOANE

Žmogus, vilkįs pilku lieptalčiu, išėjo iš molio būdelės ir, prisiartindamas, man tarė:

— Gal tamsta norėtum dirbti Navarine?

— Navarine? — jį perklausiau, stengdamasis prisiminti.

— Taip, Navarine! — pakartojo. Tai didelė sala, gulinti į pietus nuo Beaglio kanalo. Ten reikalingas vyras, galįs atlikti beveik visus darbus.

Pasiūlymas mane užklupo vieną iš tų dienų, kada žmogus negali niekur išplaukti, ir kaip tik tuo metu, kai slampinėjau krantinėmis, tarsi atitrūkęs pats nuo savęs, kaip po audros debesies gabalai, palieką plaukioti viršum žemės ir dingstą su pirmu vėju.

Kažkas panašu į audrą buvo atsitikę su manim: audra, kuriai praūžus, dar tebebuvo užsilikęs mano sąmonėje vienos moters paveikslas, o mano širdyje šešėlio lašas, kuris laikas nuo laiko pasklisdavo po mano kraują.

Tačiau, pasirašęs sutartį, nejaučiau kaip seniau džiaugsmo, kada savo gyvenimą surišdavau su kuo nors. Dabar laisvas ir bedarbis, gal kai ką prarasiu, apleisdamas tą tinginių rojų ir, dar nevisiškai atitokęs, žengdamas į tą tamsų reikalą, pastūmėjusį mane priimti pasiūlymą.

Fr. Coloane, čiliečių rašytojas, gimė 1910 m. Jo tėvas buvo burlaivio kapitonas, motina — kaimietė. Vidurinį mokslą jis išėjo Magelano mieste. Vėliau 4 metus tarnavo karo laivyne. Nuolat bekeliaudamas po pietinę krašto dalį po Atlantą ir Ramųjį vandenyną, puikiai pažino Ugnies Žemę. Nuotykiai jį sugundė labai anksti. Jis buvo ne tik jūreivis, bet ir ruonių medžiotojas, dvarų ūkvedys, avių augintojas, naftos ieškotojas.

Spaudoje pradėjo bendradarbiauti nuo 1935 m. Už savo novelių rinkinį "Horno iškyšulys" 1941 m. laimėjo Čilės sostinės Santiago 400 m. sukakties pirmą premiją. Kaip originalus ir autentiškas Magelano ir Ugnies Žemės tolimųjų sričių vaizduotojas, jis laikomas vienu žymiausių naujosios kartos čiliečių rašytojų. Jis moka išgauti iš tolimųjų pietų pasaulio intymiausius sąskambius, pirmapradžius jausmus iš jo kanalų, ledynų ir salų, nepalyginamus atspalvius iš jo primityvių papročių, nuotykio ir atsitiktinumo valdomų. Jis yra dramatinis psichologas, parodąs Ugnies žemės aviganių, ruonių medžiotojų, aukso ieškotojų ir kaimiečių liūdesį ir kančias. F.C. visa kūryba yra stipri, sveika, be literatūrinių puošmenų, bet rodanti didelį jo talentą. "Horno iškyšulys" ir "Ugnies Žemė gęsta" buvo nufilmuotos. Jo novelės išverstos į daugelį kalbų.

Magelano krantinė, nuklota sniegu, kaip baltas šešėlis tįso į jūrą ir į naktį. Jos pašonėje greitlaivis "Micalvi", rūkdamas, telaukė, kol pasikraus aukso ieškotojų ekspedicija, vykusi į Lenokso ir Piktono salas. Gervių spiegimas bekeliant lynus susiliejo su vyrų balsais, jų tarpe krito į akis daugelis girtų, kurie, gudresni už mane, iš vieno gyvenimo tarpo į kitą perėjo vien staigiu alkoholio šuoliu.

Trys žmogėnai tvarkė mašinų ir maisto pakrovimą, o jų švitį odiniai drabužiai bei varžymasis, su kuriuo vadovavo darbui, rodė jų nepatyrimą ir menką nuovoką panašioje ruošoje. Jų balsai skambėjo labai iškilmingai, nervingai ir skubiai, ir iš trisdešimties darbininkų patylomis išsprūsdavo ne vienas keiksmas, bežiūrint į tų viršininkų neryžtumą ir svyravimą.

Jūreiviai savotišku abejingumu žiūrėjo į triukšmingą aukso ieškotojų pasikrovimą ir ne vienas jų šypsojosi, prisimindamas kitas ekspedicijas, kurias matė išvykstant su tiek vilčių, kaip kad ši, bet daug geriau organizuotas, o paskui sugrįžtant vienam iš dešimties, suvargusiem, išsekusiem iš bado, maišto ir godumo įsigyti šį metalą.

Devintą valandą garlaivis trečią kartą švilptelėjo, atsirišo ir iš lėto, bekeldamas inkarus, ėmė tolti nuo krantinės ir pasuko pietryčių kryptimi. Netrukus miestas, kaip deimantų vainikas, pradėjo slėptis sąsiaurio pakrantėse.

Be triukšmingų aukso ieškotojų, kurie niekaip negalėjo baigti tvarkyti savo įrankių, ant denio buvo dar salų gyventojai ir malkininkai, kuriuos laivas turėjo išlaipinti tolimiausiuose ir vienišiausiuose užkampiuose.

Vienoj kertėj alkūnėmis atsirėmiau į denio turėklus ir pradėjau švilpti melodiją. Dažnai ji mane nukelia į malonius atsiminimus, įspūdžius, spalvas, daiktus, kurie yra kaip bengalinės ugnys, Kalėdų naktimis degusios mano tolimoje vaikystėje.

Laivas stūmėsi pirmyn kaip kokia švininė pabaisa, sunkus, atverdamas baltą žaizdą jūroje ir palikdamas dūmų vainiką naktyje. Jo mašinų monotoniškas alsavimas derinosi su mano daina ir, taip sutapus, atrodė, kad mes grimztame tuose tamsiuose vandenyse.

Apie vidunaktį miegas pradėjo paliesti mane juodvarnio sparnu. Aš nieko kito ir nenorėjau, nes nemalonu tūnoti, budint niūrioje trečios klasės aplinkoje. Neleidau praeiti ir įsitiesiau tarpdenyje.

Trečia klasė visur vienoda, kaip žemyne, taip ir jūroje. Ir būtybės, kurios jai priklausome, taip pat esame vienodos. Visi sudarome savotišką žmonijos pasienį; tai yra tartum žemės pluta, kuri palieka lauke, išsikišusi, paviršiuje kęsdama oro žiaurumus, žvaigždžių alsavimą, tuo tarpu kai tamsus kamuolys sukasi ir sukasi bedugnių naktyje.

"Micalvi" trečia klasė nebuvo išimtis. Įrengta priekinio sandėlio augštutinėje dalyje, atrodė kaip kalėjimo patalpa: su geležinėm lovom, iškeltom viena ant kitos; gal tas panašumas man priminė pamoką, kurią viena proga patyriau iš kalinio: vietoje antklodės užsitraukiau šiaudiniu čiužiniu ir užmigau.

Rytojaus dieną, auštant, atsidūrėme kalnuose, kurie bėga susijungti su Beaglio šiaurės rytinė šaka. Skaidresnio oro vargiai ar buvau savo gyvenime matęs. Kalnai, tarp kurių plaukėme, buvo panašūs į būrius jūros pabaisų, išmėtytų ant vandens, baltom nugarom, suglostytų vėjo šukom. Vienoje vietoje kanalas nutrūksta, ir per čia veržiasi Ramusis vandenynas savo niekingom bangom, kurios iš kairės į dešinę supa laivą, atsitrenkdamos į pakrantės uolas ir aptaškydamos putomis.

Aukso ieškotojai vaikštinėjo ant denio, ramesni ir aptilę. Kai kurie turtingi ūkininkai, su savo žmonom ir dukrom, kalbėjosi su karininkais. Koridoriuose stovinėjo nežinomi ir tamsūs žmonės; pro juos prasmukau, kai akys priprato prie šviesos, ir nuėjau į laivo užpakalį, netoli nuo keturių asmenų būrelio; iš jų tarpo išsiskyrė milžinas vyras, kvadratine galva, kurio akių ir lūpų negalėjai matyti, nes jos dingo plaukų raizginyje. Kaip vėliau patyriau, jis buvo vienas iš turtingiausių Beaglio gyvulių augintojų, serbas, kuris labiau mėgo būti darbininkų nei karininkų draugėje.

Būrelis šnekučiavosi ramiai ir tyliai. Po ilgos pertraukos milžinas serbas sunkiai pakėlė ranką ir, rodydamas į kvadratu sustojusias uolas, labai kimiu balsu tarė:

— Kartą ant ano akmens išbuvau aštuonias dienas!

Balsas buvo kaip griaustinis, bet akcentas švepluojąs, o nutęstas ištarimas s paversdavo į š, tartum kelerių metų vaiko. Visa tai darė daugiau nei komišką, keistą įspūdį.

— Vos nenumiriau. Per dieną suvalgydavau dvidešimtį žalių pupų, — tęsė. —Ten netoli gyvena indėnai, bet nė vienas nepasirodė!

Ir daugiau nieko nepasakė. Būrelis nepadarė jokių pastabų, liovėsi žiūrėjęs į uolas, ir visi vėl tylėjo.

Priešingai šitam santūrumui, vienas vidutinio ūgio žmogelis, tamsus ir liesas, visa gerkle šūkavo, besiginčydamas su karininku.

— Kiaulė, madona! — šaukė kažkokiu italų ir ispanų kalbų mišiniu. — Jums galvoj tik bilietas, atlyginimas. Aš susitvarkau pats vienas, aš nebenoriu kęsti viso to, kas gali įvykti! Kiaulė, madona!

Karininkas laikėsi nepaprastai ramiai, o jo bendrakalbis mostagavo, lyg norėdamas jį pulti. Jis buvo žinomas ruonių medžiotojas, Pascualinis, neapolietis, garsus visoje apygardoje savo klajonėmis ir ypatingai pagrobimu iš Ushuaijos sunkiųjų darbų kalėjimo Rodovskio, anarchisto, "likvidavusio" pulkininką Falkonę Buenos Airese. Jis protestavo, kad jam neleido išlipti toje vietoje, kur dabar plaukėm.

Galų gale jis įtikino karininką, ir laivas sulėtino greitį; mašinoms tebeveikiant, Pascualinis nuleido savo laiviūkštį, nedaugiau kaip keturių metrų ilgio, įmetė jin maišelį su maistu, vieną irklą įbedė į suolo vidurį didžiojo stiebo vietoje, antklodę įtempė burės vietoje, ją pririšo prie kartelės, padarytos iš šautuvo šmaikšties, įtvirtino antrą irklą, atsisėdo prie jo ir su triukšmingu "Addio" atsirišo ir nutolo pietryčių vėjo stumiamas.

— Tai jūrų klajūnas! — tarė vienas žiūrovas. — Vieną dieną gyvena su indėnais, o kitą, žiūrėk, pastoja kelią laivui, jį priverčia sustoti, kaip kad dabar, ir pakrauna savo ruonių ir ūdros odas.

Per tris plaukimo dienas "Micalvi" savo krovinį išbarstė įvairiuose užkampiuose. Lenokso saloje pasiliko aukso ieškotojai, o aš paskutinis išlipau Robalo uoste, kai laivas jau buvo bebaigiąs apsukti aplink Navarino salą.

Robalo uostas dūluoja papėdėje kalnų, kurie beveik statmeniškai nusileidžia į jūrą, taip kad slėnelis, besitiesiąs greta pakraščio, atrodo kaip liliputų priegloba ciklopų žemėje. Beaglio kanalas, nebetoli nuo įsiliejimo į Atlantą, ten sudaro įdomią srovę, atsiradusią dėl povandeninių kalnų iškilimo; vandenys susiduria, sudarydami retą kliūtį, ir baisiais sūkuriais bėga ledinėmis jūros potvynių valandomis.

Ten manęs laukė Harbertonas, augštas senis, kaip ąžuolo žievė, raukšlėtu veidu. Vilkėjo juodos, šiurkščios gelumbės tamsiu puspalčiu, kaip samanos pažaliavusiu nuo laiko, panašia skrybėle, augštais, pakilusiais kraštais, jam teikusia liuteronų pastoriaus išvaizdą.

JUOZAS RIMŠA
MARGOTA

— Laba diena! — tarė man šiurkščiu tonu ir taip, lyg kad visada būtume buvę drauge.

Mane nuvedė į namus, stovėjusius šalia ąžuolyno, pastatytus iš storų rąstų ir dengtus skarda. Juose radau jauną indėnę ir keturis vaikus.

Mano prievolė buvo pagelbėti prižiūrėti du tūkstančius avių, nuvesti į užtvarą kelias karves, kartas nuo karto pajungti porą jaučių, įmesti tinklą, kai reikėdavo virtuvei parūpinti žuvies, ir kitokia ruoša.

Darbas buvo labai lengvas, ir aš greit suvokiau, kad mano buvimas čia beveik nereikalingas, nes Harbertonas, neskubėdamas, kone viską atlikdavo pats vienas.

Antra vertus, greitai pakeičiau nuomonę apie vietą. Laiko turėjau marias, o darbai buvo atliekami su žaidimų malonumu. Melžiau, kirtau malkas miške, kopiau takais, bejieškodamas gyvulių, o tais rytais, kai ištraukdavau tinklą, grožėjaus, matydamas laivelio dugne šokinėjant švitinčius karšius.

Iš pradžių viskas klostėsi labai gerai tame idiliniame užkampyje. Sakau — iš pradžių, nes tik po dviejų ar trijų savaičių pradėjau pastebėti keistą įtaką, kuri iš lėto mane privedė prie nusivylimo.

Harbertonas nekalbėjo. Man davęs nurodymus, parodęs kelius ir suskirstęs darbus, jis užsidarė visiškoje tyloje.

Jo žmona ir vaikai, atrodo, buvo pripratę prie tos tylos. Tačiau mane po truputį pradėjo slėgti šito tylinčio žmogaus buvimas.

Jis keldavos su aušra, įsidėdavo į brezentinę terbą truputį mėsos, rūkytos žuvies, duonos ir svogūnų ir išeidavo į kalnus, iš kurių grįždavo temstant.

Kartą, kai pakilo sniego audra, o jis visą naktį negrįžo namo, kitą rytą išėjau jieškoti, manydamas, kad jį bus ištikusi kokia nelaimė. Jį suradau vienoje iš pačių augščiausių viršūnių, pasislėpusį oloje; jis rūkė pypkę ir žiūrėjo, įbedęs akis į tolumą, į aplinkinę gamtą. Beaglio kanalas driekėsi apačioje kaip žalias takas, nu-

sėtas putų gėlėm; tai buvo vienintelis skirtumas; visa kita buvo visiškai balta. Paskutinės Andų uolos, besibaigiančios su Ugnies Žeme, kryžiavosi kaip suskaldyti mėnuliai, o pati Navarino sala atrodė kaip kito, balto ir svetimo, pasaulio pradžia.

Indėnė taip pat nekalbėjo; atlikusi namų ruošą, tūnojo kampe, tupėdama su vaiku ant rankų. Jų vyriausias ėjo vienuoliktuosius metus ir buvo Harbertono pirmosios žmonos sūnus; kiti du — antrosios, o ketvirtasis — trečiosios. Dvi pirmosios, taip pat indėnės, mirė, neišvengusios likimo, persekiojančio tos rasės moteris, kai jos esti baltųjų žmonos.

Aš atsigavau su vaikais. Padariau lentą ir su grumsteliais, panašiais į kreidą, juos išmokiau rašyti ir skaityti. Dažnai juos išrikiuodavau priešais aitvarus, padarytus kaip lėktuvai: Dantyti jų propeleriai keldavo triukšmą, primenantį motorus. Aš juos mokiau gimnastikos ir žaisti, taip kad iš lėto iš jų sudariau mažytį socialinį būrelį, sveiką ir linksmą, kuris truputį sušvelnindavo tą kietą vienodumą.

— Tėvelis niekad nekalba! — vieną dieną man prasitarė vyresnysis.

— Kalba, kaipgis, — jam atsakiau! — su medžiais, su debesimis ir uolomis.

Vaikas pradėjo juoktis, ir aš negalėjau nepritarti, nors mielai būčiau pasielgęs priešingai.

— Kodėl šis žmogus toks paniuręs? — klausiau save, kiekvieną kartą vis neatlaidžiau. Tai nebuvo smalsumas patirti, kas toje būtybėje slėpėsi, ir kas, geriausiu atveju, galėjo būti kvailumas ar senio nuovargis; taip pat tai nebuvo mano savimeilė ar pažeisti jausmai, bet visai paprastas troškimas kalbėtis su mąstančiu gyvūnu. O toks ten buvo tik jisai, ir jis man neigė šią brangią dovaną!

Tačiau vieną dieną padariau galą tam nerimui šitokiu pasiryžimu: “Tam žmogui ne visi namie, — pagalvojau; — jis pamišo iš vienatvės, iš tylos, nuo kurios, jeigu aš čia ilgiau pasiliksiu, tapsiu tokiu pat pamišėliu, kaip ir jis. Tad išvykstu pirma pasitaikiusia proga!”

Bet į Robalo uostą neatplaukdavo nė menkiausia indėnų valtis. Vien tik Čilės greitlaivis iš pareigos užsukdavo kas trys ar keturi mėnesiai, ir šiuo kartu jau buvo praėję penki mėnesiai, o jis vis dar nesirodė!

Likimas, kuris, vienam darydamas gera, kitam padaro bloga, lėmė, kad audros apdaužytas burlaivis vieną popietę, bejieškodamas užuovėjos, užsuko į Robalo uostą. Jis plaukė į Ushuaiją ir Wulaijos radijo stotyje patyrė, kad greitlaivis ruošiasi atvykti į salą kitą pirmadienį, o tą dieną buvo penktadienis.

Harbertonui pranešiau apie savo pasiryžimą išvykti, ir sekmadienio vakare, prie parafino lempos šviesos, jis su manim teisingai atsiskaitė.

Tą naktį atsisveikinau su įnamiais ir atsiguliau begalvodamas, kad, laimei, rytojaus dieną paliksiu tą sudaužytų ir jūroje nugrimzdusių kalnų žemę, o ypačiai, kad daugiau nebematysiu to keisto žmogaus, skendinčio tyloje, nelyginant ledėsis, kuris parodo tik septintą dalį savo apimties, ir tokią raukšlėtą ir suakmenėjusią, kaip kad jį supanti gamta.

Aušra pradėjo auksinti mano kambario langų plyšius, kai pamėginau atsikelti, bet pasijutau esąs stipriai pririštas prie lovos lentų. Man giliai bemiegant, kažkas atsargiai suvystė šitomis virvėmis, kurios mane įkalino, kaip indėnų kūdikį prie nešiojamojo lopšio.

Kaip išgalėdamas, stengiaus išsivaduoti, šaukiau, rėkiau, — niekur nieko. Taip išbuvau, kaitaliodamas gyvulišką pyktį su pralaimėjimo rezignacija. Mano nelaimė pasiekė viršūnę, kai, išaušus rytui, staiga išgirdau greitlaivio spiegiančią sireną, skelbiančią jį išvykstant.

Tik vieną kartą savo gyvenime buvau jautęs panašų nusiminimą, kai, eidamas šešioliktus metus, dėl mano vyresniojo brolio išdavimo, uždarytas kambaryje, išgirdau švilpiant laivą, kuriuo turėjau išplaukti. Nuo tada, kai išgirstu besiruošiančio išplaukti laivo tris švilptelėjimus, negaliu susilaikyti nesuvirpėjęs!

Nelauktai išgirdau gretimam kambaryje balsus, žingsnius ir triukšmą, ginčus ir verksmus. Toje triukšmingoje maišatyje ryškiai išsiskyrė vaiko riktelėjimas. Vyresnysis berniukas, Dinas, įpuolė į mano kambarį su peiliu rankoje. Nuvokęs, kas mane ištiko, jis įsiveržė man pagelbėti, nepaisydamas motinos pastangų jį sulaikyti.

— Dinai, pirmiausia rankas! — surikau pamatęs, kai beskubėdamas, jis norėjo susidoroti su juostom, rišusiom mano kojas.

Bematant buvau laisvas. Apkabinau savo išvaduotoją, pastvėriau savo nedidelį ryšulėlį ir tekinas išbėgau; nerdamas lauk, galėjau matyti išsigandusį indėnės veidą.

Kaip pamišėlis, bėgau šlaitu ligi paplūdimio, mojuodamas rankom, kad laivas manęs nepaliktų. Laimei, valtis tik ką buvo nuleista į vandenį. Beskubėdamas nebuvau pastebėjęs, kad Harbertonas ten stovėjo jos laukdamas. Pamatęs mane ateinant, prisiartino ir tokiu tonu bei žvilgsniu, kurių niekad neužmiršiu, man tarė:

— Nepyk, pasilik! Aš greit mirsiu, o vaikai ir ji, kurie kaip gyvulėliai, nemokės tvarkytis.

Prasidės plėšikavimas, kas nors užgrobs ūkį ir juos išmes iš čia! Atleisk už tai, ką esu padaręs, bet nenorėjau, kad tamsta išvyktum. Tamsta gali būti viso to savininkas ir juos globoti, kaip kad esi buvęs ligi šiol! Aš to nenorėjau tamstai sakyti, nes vis geidžiau daugiau išmėginti. Per daugelį metų ieškojau žmogaus, kaip kad tamsta! Pasilik, tamstai atiduosiu visą ūkį! Susirask mano žmonos pusseserę ir pasilik!

Jo balsas buvo pasikeitęs, ir man rodės, kad aš jį girdėjau pirmą kartą. Jis buvo lyg išsekęs nuo kalbėjimo; jo lūpos virpėjo kaip maldžiantis , o žvilgsnis . . . .ak!. . . to maldaujančio žvilgsnio aš niekados negalėsiu užmiršti!

Pradėjau svyruoti, kaip daugelį kartų savo gyvenime. Žiūrėjau į jo veidą, raukšlėtą, kaip ąžuolo žievė, prisiminiau jo kurčią tylą, pažiūrėjau į akmenį, pro kurį stiebėsi medžių viršūnės, vėjų horizontaliai palenktos, kaip išmaldos prašančios rankos, pažiūrėjau į rūkstantį garlaivį, į banginių medžioklės valtį, kuri jau artėjo į krantą, ir, kaip visais atvejais, kada esu buvęs neryžtingas, palinkau į tą pusę, kurioje tą akimirką buvo mano širdis; tuo metu toje pusėje laukė greitlaivis . . .

Grįžęs, kai išlipau Magelano krantinėje, antru kartu iš būdelės išėjo tasai pilku lietpalčiu žmogelis, kurio pasiūlymas mane pastūmėjo į tokią keistą kelionę. Tikėjaus, kad ir vėl jis kreipsis į mane su tuo pačiu klausimu: "Gal tamsta nori vykti dirbti į Navariną?". Bet ne, plačiai besišypsančiu triušio veidu, jis man tarė:

— Ilgiau nebegalėjai ištverti?

— Nebegalėjau ištverti! — jam atsakiau.

— Panašiai kaip ir kiti — paaiškino; — nė vienas niekados nepraleido greitlaivio!

— Taip, — pagalvojau, į jį žiūrėdamas, nežinau ar su panieka ar su įniršimu, — panašiai kaip ir kiti; bet nė vienas jų nepamatė, kaip kad aš, ką ledėsis slėpė po vandeniu! Niekas nesuvokė tos panirusios prigimties švelnumo! Kurią dieną gal grįšiu į Robalo uostą. Būsiu turtingas; senojo savininko tylą pakeisiu džiaugsmingu triukšmu; tada man patiks netgi ir jaunoji našlė; su vaikais, jau jaunuoliais, įrengsime kaip albatrosą liekną burlaivį, ir plaukiosime kanalais, kaip indėnai medžiodami ruonius!

Bet kol kas dar negrįžau.

Išvertė *P. Gaučys*

Z. BALVOČIENĖ

Į SAVO VIEŠPATĮ

Jei Tu nori — esu tik mažas,
Pilkas kurmis žemėj:
Tylus ir užsikasęs.

Esu darbštus, sotus ir sveikas,
Ir mano kailinėlis šiltas . . .
Ko dar bereikia? —
Visi juk kurmiai taip gyvena.

Jei nori . . .
Tik vakaropi, sunkius darbus pabaigęs,
Nuo visko atitrūkęs,
Pro kietą prasikasęs, grumstotąjį kupstą,
Išeinu apsižvalgyti . . .
Ir nustebęs sustoju:
Bepamatau užgesusią jau saulę . . .

Na, ką gi, jei Tu nori . . .

Nuliūdęs ir nusiminęs,
Vėl kūprinu atgal taku senuoju . . .
Į tamsą.

GOTIŠKOJO PERKŪNO NAMO KAUNE KILMĖS KLAUSIMAS

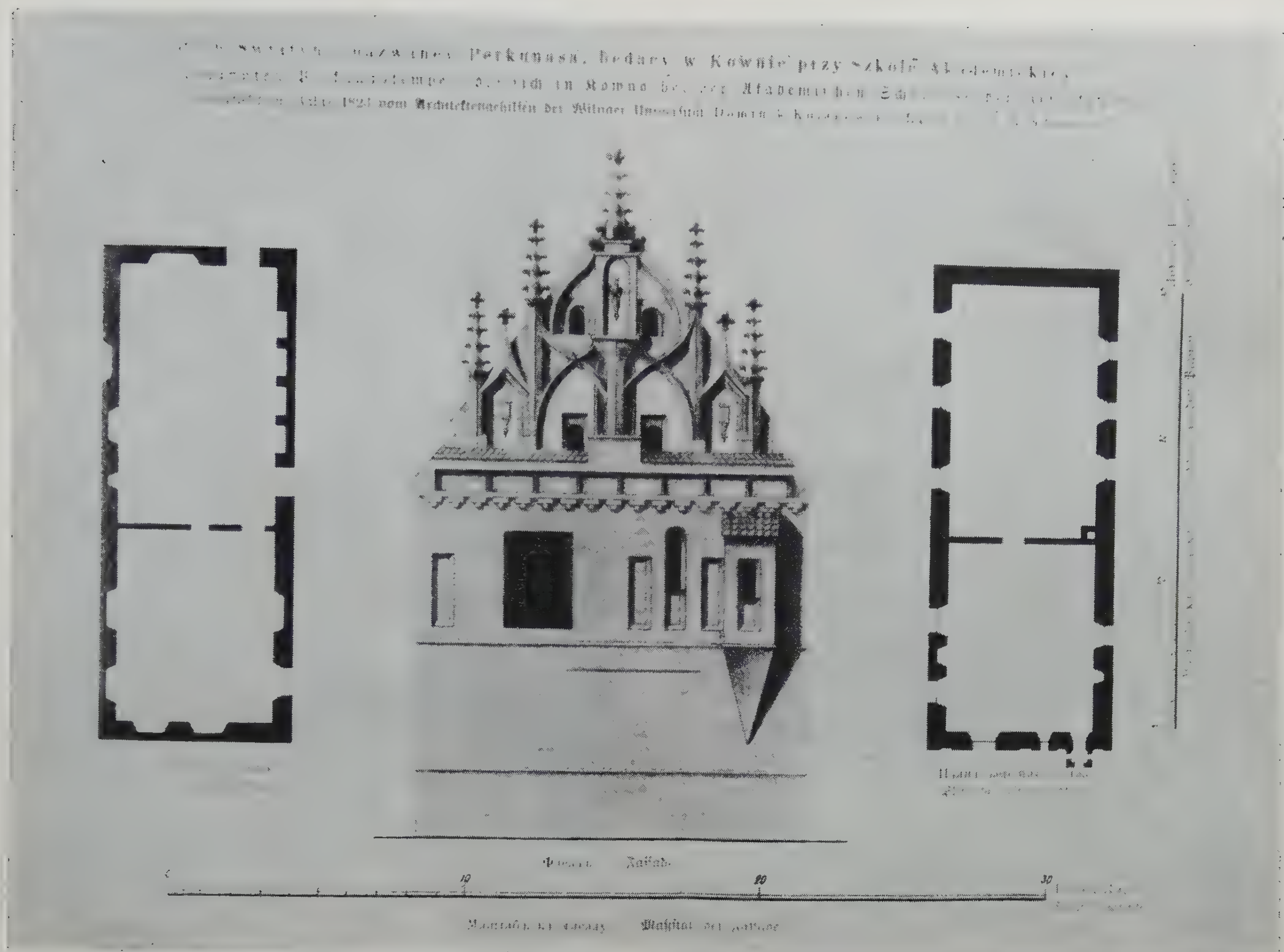
DR. POVILAS REKLAITIS

Senieji keliautojai ir geografai, aprašydami miestą, paminėdavo kurį vieną pastatą kaip architektūrinę miesto įžymybę, pirmoje vietoje dėl jo nuostabumo. XVI a. Vilniaus aprašymai iškeldavo Bernardinų bažnyčią, kaip nepaprastai gražią. Baroko epochos rašytojai laikė Šv. Kazimiero koplyčią dėl jos sensacingo turtingumo ir blizgesio pačiu brangiausiu Vilniaus paminklu. Romantikos laikotarpis, svajojęs apie viduramžius, pradėjo žavėtis Šv. Onos bažnyčios gotiškąja fasado dekoracija. Greit pasklido žinia, kad kaimyninio *Kauno* senamiestyje yra panaši architektūra: augštas, raguotais pinakliais padabintas pinjonas ant seno mūrinio namo, tada vadinamo *"Perkūno Šventykla"*. Visi XIX a. Kauno aprašymai jį mini. Žurnalai lenkų, rusų ir net vokiečių kalbomis yra paskyrę šiam pastatui atskirų straipsnių, kas patvirtina buvus nemažo susidomėjimo šiuo paminklu. Miesto lankytojus stebino keistos šio nedidelio namo pinjono formos, o ypatingai jo vardas: "Perkūno Šventykla". Bet kaip tik šis vardas greit sukėlė abejojimų. Jau 1846 m. *Balinskis* aiškiai pasisakė, kad mūsų senas ir gotiškai dekoruotas namas Kaune negalėjo būti šventykla ir šitoks jo vadinimas yra *klaidinantis*[1]. *Belinskiu* pasekė kiti autoriai. 1854 m. Poznanėje išleistų "Kauno prisiminimų" autorius pastebėjo: "Jokiame sename Kauno aprašyme nerandame įrodymų, kad gotiškasis pastatas prie gatvės, vedančios į Nemuną ir ten tebestovįs, būtų Perkūno šventykla"[2]. Ir vėliau daug autorių jautė reikalą daryti panašių paaiškinimų.

Nušviesti gyvenamųjų miesto namų istoriją yra sunkiau kaip bažnytinių ar viešųjų civilinių pastatų, nes dokumentai, liečią jų kilmę, daugiausia laikyti privatinėse rankose, greičiau pražuvo. Kronistams privatinė statyba atrodė nereikšminga ir neverta kronikinio paminėjimo. Vakarų Europos senųjų miestų istorijografija, žinanti daug detalių net iš pavienių gatvių ir namų praeities iš XVI-XVIII amžių, kalbant apie XV ir XIV amžius, taip pat dažnai negali duoti aiškaus atsakymo.

Istoriniai duomenys.

Pirmos istorinės žinios apie Perkūno Namą tėra iš vėlesnių laikų, kai namas jau buvo išstovėjęs daugiau kaip šimtą metų, ir dėl tos aplinkybės, kad Perkūno Namo kaimynystėje XVII įsikūrė *jėzuitai*. Šiuos duomenis surinko Kauno dekanato inventoriaus knygose ir kituose šaltiniuose vyskupas *Motiejus Valančius*, kuris, 1864 m. iš Varnių atsikėlęs į Kauną, gyveno buv. augustinijonų vienuolyno namuose. Apie jėzuitų įsikūrimą Kaune vysk. Valančiaus *"Trumpa Kauno bažnyčių istorija"* pasakoja plačiausiai: "Ant galo[3] 1642 m. gegužio 15 d. Jezavitų provincijolas, kun. Fabricius, atsiuntė penkis Jezavitus: kun. Adomą Gruenbergą, taipogi tris tikrus brolius: Albertą (Autorių "Lietuvos Istorijos"), Kazimierą ir Petrą Kojelavičius. Šie tris savuosius mūrytus namus, ant Kauno rinkos su visais baldais zakonui atidavė. Miesto gyventojai priėmė anuos labai maloniai. Kauno starosta, Lietuvos gyventojai priėmė anuos labai maloniai. Kauno starosta, Lietuvos kanclierius, uždėtojas Jezavitų Kolegijos Pinske, Kunigaikštis Stanislovas Radvila, per raštą pavedė šius svečius miesto malonei. Per pirmuosius metus savo gyvenimo Kaune Jezavitai datyrė daug sunkybės: neturėdami savo bažnyčios, su Mišiomis vaikščiodavo į visas, daugiausiai vienok į šv. Mikalojaus bažnyčią, zokauninkės Benediktinės negailėjusios jiems altorių. Užvedė teologiškus ginčus su protestantų dvasiškaisiais, prie kurių leidžiami buvo visi, kurie tik galėjo naudoties. Todėl būtinai buvo reikalinga bažnyčia, jiems tik prigulinti. Patys Jezavitai prašė pašalpos tame dalyke Rektoriaus Vilniaus Akademijos ir Kolegijos kun. Jono Gružauskio, po kurio valdžia ir Kauno Jezavitai buvo. Tame tarpe dvarponis Prapartininkas Jonas Kęstoris Jezavitams dovanojo sodžių; iš tos jeigos ir pinigiškos pašalpos to paties Kęstorto Jezavitai *pirko nuo Žemaičių kašteliono Jono Lackio mūrytus namus ir pašventė juos į koplyčią. Šitie namai buvo laikomi už bažnyčėlę dievaičio Perkūno* ... Žmonėms šią koplyčią Jezavitai atidavė 1643 m. penkes dienas prieš Pelaniją ir atliko tę keturesdešimtę" ...[4]. Žinią apie jėzuitų koplyčios įrengimą Lackio namuose vysk. Valančius bus paėmęs iš XVIII a. Lietuvos jėzuitų istoriko *Rostovskio*, kuris trumpai aprašo jėzuitų įsikūrimą Kaune 1642 m. ir koplyčios įrengimą iš Lackio pirktame name.[5] Kad Lackio mūrinis namas būtų vadinamas Perkūno šventykla, Rostovskis nesako. Matyti, XVIII a. šis vadinimas dar nebuvo įsigalėjęs, kaip vysk. Valančiaus laikais. Todėl reikia ma-

1 pav. Kaunas. Perkūno Namas. Rytinis fasadas ir pirmo bei antro augšto planas. Domininko Kulakovskio braižinys (1823).

nyti, kad Perkūno Namo ir šaltiniuose minimojo Lackio namo identiškumą vysk. Valančius sužinojo iš gyvosios vietinės tradicijos, jei ne iš bažnytinių aktų.

Perkūno Namas XVII a. tokiu būdu jau nebepriklausė miesto piliečiui — pirkliui ar amatininkui, bet bajorui dignitoriui Lackiui, kuris mums nežinomomis aplinkybėmis šį mūrinį pastatą buvo mieste įsigijęs. Abejoti netenka, jog pirmykščio savininko įpėdiniai miestiečiai jau buvo tiek nubiednėję, kad turėjo namus parduoti žemvaldžiui, kurs juos perleido jėzuitams. Dar prieš 1655 m. maskviečių invaziją jėzuitai buvo pasistatę laikiną medinę bažnyčią, o mūrinės bažnyčios statyba buvo tepradėta 1666 ir tik 1720 užbaigta[6]. Koplyčios buvimas Perkūno Namuose nepaliko jokių pėdsakų. Rajonas prie Rotušės aikštės ir gatvės, vedančios į Nemuną, kuriame stovėjo keletas mūrinių miestiečių privatinių namų, buvo XVII — XVIII a. inkorporuotas ir perstatytas į jėzuitų vienuolyną ir kolegiją[7]. Nepaliestas tepaliko atskirai stovįs Perkūno Namas. Jėzuitų ordiną uždarius, Perkūno Namas pateko vėl į privatines rankas. Mūras buvo gerokai apleistas ir XIX a. būvyje smarkiai sužalotos fasado apatinės dalys. Paliekant nuošaliai paskutiniųjų laikų žinomus šio pastato likimo faktus, telieka konstatuoti, kad ankstyvesnių kaip XVII a. istorinių duomenų apie Perkūno Namą nėra.

Tariamas dievaičio statulos radimas Perkūno Name.

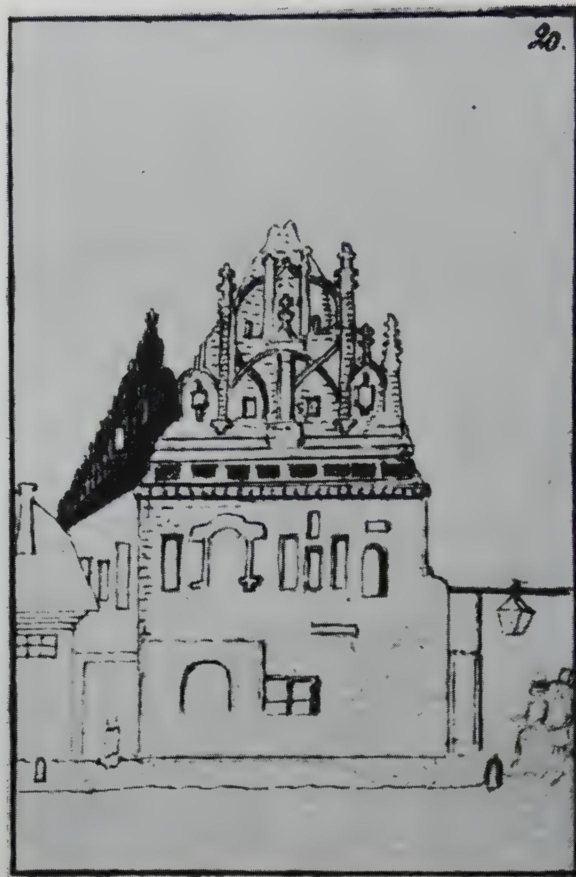
Toje pačioje "Kauno bažnyčių istorijoje" vysk *Valančius* pasakoja šį atsitikimą: "1784m. Kauno klebonas buvo Pranciškus Fronckevič, kurs norėdamas viename savo kambaryje padaryti šėpą, kad tam tikslui liepė sieną iškirsti, atrado cininį *Mildos,* Kauno deivės — globėjos stovylėlę, pusę uolakties augštumo. Greit paskui, kad klebonas kaž-kur išvažiavo reikalais, jo kamendorius, kun. Mingaila, užsimanė sunaikinti tą stabmeldystės dievystę ir liepė iš-

baltyti kuknios indus. Tą atsitikimą kun. Fronckevič aprašo *inventoriuje* 1782 m., labai gailėdamas sunaikinimo interesingo senovės paminklo".[8]

To pačio Kauno bazilikos — buvusios miesto parapinės bažnyčios — inventorių duomenis tiksliau paskelbė kun. *P. Veblaitis* "Naujojoje Romuvoje" 1935 m., iš kur sužinome, kad minėtoji statulėlė buvusi rasta Kauno *klebonijoje*. Veblaitis apie tai pastebi: "Tame pačiame inventoriaus aprašyme kalbama ir apie klebono gyvenamąjį trobesį. Mūro ar medžio buvo parapijos klebonija prieš 1500 metus, esą nežinoma. 1503 metais karalius Aleksandras dovanojęs tos bažnyčios klebonams savo smuklę (karczmę), į kuria šie ir persikėlė gyventi. *Klebonų rezidencija virtusioji mūro smuklė* esanti pastatyta dar pagonių laikais, prieš 1400 metus, nes kai klebonas apie 1782 metus ją remontavo, tai augšto viename kambaryje po kaire ranka ten,

1 a pav. Kaunas. Perkūno Namas. Puslapis iš "Necrolithuanica".

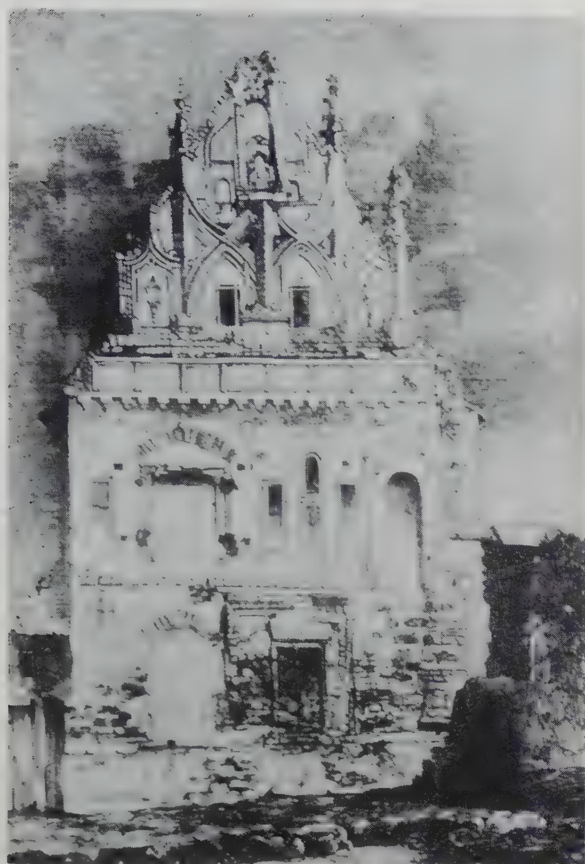

2 pav. Kaunas. Perkūno Namo pietrytinis vaizdas. Piešinys iš Cari von Schmith "Necrolithuanica" rankraščio (1863).

kur nuo kiemo yra langas, bekertant mūre indaujai įtaisyti vietą, klebonas rado mūre buvusią užmūrytą cininę *Veneros* stovylą, pusės uolakčio augštumo. Tačiau, kai kartą klebonas iš namų išvažiavo, tuo pasinaudodamas kun. Mingaila, žmogus skrupulingas, (kiek vėliau jis buvo Apytalaukėje klebonu) liepė tarnams ta Veneros statula išbaltinti randelius. (Ten pat, 15 lakšte) ".[9]

Pačiame statulėlės radimo fakte nėra nieko nuostabaus: nuo renesanso laikų metalinės antikės dievaičių statulėlės buvo gerokai paplitusios. Kokį ryšį šis statulėlės radinys klebonijoje turi su visai kitoje senamiesčio vietoje stovinčiu mūsų Perkūno Namu?

1804-1805 m. Teodoras *Narbutas*, tarnaudamas inžinierium prie Nemuno reguliavimo darbų[10], gyveno Kaune ir turėjo progos susipažinti su jo miesto senove. Jo įspūdžių Kaune atspindys yra, dabar gal jau pamirštas, straipsnis "*Apie Kaune atrastas statulas*", kurį jis paskelbė 1838 m. savo Lietuvių Tautos Istorijos IV-tame tome[11]. Narbutui Kaune buvo žinomas

3 pav. Kaunas. Perkūno Namo rytinis fasadas. Iš "Tygodnik Ilustrowany" (1861).

4 pav. Kaunas. Perkūno Namo rytinis fasadas. Raižinys pagal E. Andriolli (1836 — 1893)

mūsų senasis gotiškasis namas, kuris, jo žodžiais, jau tada "visų gyventojų buvo vadinamas Perkūno šventykla", o Kauno klebonijos aktuose jis skaitė apie "Veneros" statulėlės atradimą XVIII amžiuje. Abu dalykai Narbutui buvo įdomūs senovės lietuvių religijos liudininkai, reikalingi paaiškinimo. Narbutas savo straipsnyje pateikia kai kurių duomenų apie Perkūno Namą, bet jų vertė yra abejotina, nes jis jų neparėmė aiškiais šaltiniais, o visas pasakojimas turi Narbuto falsifikato požymių. Tuos duomenis Narbutas sakosi gavęs iš vieno savo "kilnaus prieteliaus", kuris juos sužinojęs iš grafo Mykolo Kosakauskio, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko raštininko. Perkūno Namas esąs, pagal Narbutą, gotiško namo liekana, kurį jėzuitai buvo perstatę į bažnytėlę, o vėliau į mokyklą. Apie tai grafui Kosakauskiui 1835 m. gruodžio mėn. 12 d. laišku pranešęs Kauno mokyklų prefektas Laurinavičius: "Jėzuitų dienoraščiuose[12], kurie buvo bibliotekoje, užtikau pėdsakus, kad kai jie XVII a. pabaigoje pradėjo Kaune kurtis, kaip pirma patalpa teturėjo vieną mūrinį namą dėl buto ir kitą mažesnį įrengtą dėl bažnytėlės; vėliau, kai buvo pastatyta šiandien egzistuojanti bažnyčia, kalbamoji bažnytėlė buvo perdirbta į klases, apie ką liudija įrašas ant jos vidaus sienų — *Pars Romana* — *Pars Graeca* —, kuriuos vienuoliai paprastai savo klasėse naudodavo. Galbūt, kad šis mūrinis namelis kadaise tarnavo Perkūno šventyklai; daugiau reikia tikėti, kad jėzuitai jį perėmė į savo valdžią tuo laiku, kai namelis buvo jau žmonių gyvenamas, ne dievaičių". Minėtasis grafas Kosakauskis tariamam Narbuto prieteliui papasakojęs dar kitą istoriją apie Perkūno Namą: "1818 m. statant Kaune muitinę, to namo kampas atsirėmė į buvusios Perkūno šventyklos namus ... atmušant dalį šito mūro, Sakalauskas, Kauno miesto valdininkas, surado *žalvarinę* figūrėlę šešių colių augščio, sukryžiuotomis kojomis ir turinčią ant galvos kaip ir miesto atvaizdavimą arba bokštus ir bažnyčias, o rankoje laikančią tris žuvis; mano išvada buvo, kad tai pavaizdavimas dievaičio, saugojančio Kauno miestą, nes trys žuvys pažymėjo, matyt, Nemuną, Nerį ir Nevėžį,—upes, kurios prie Kauno teka", sako Narbutas[13]. Šią

žalvarinę statulėlę Kauno magistras perleidęs grafui Kosakauskiui, kuris ją 1820 nusiuntęs į Varšuvos mokslo mylėtojų draugiją, iš kur ji 1836 m. su visu muziejumi buvusi nusiųsta į Petrapilį ir yra dingusi . . . Narbuto nuomone, statula negalėjusi būti Perkūno, nes jo esą kiti atributai, bet miesto dievaičio: gal paiškėsią, kad tai esąs dievaitis *"Kaunis"*, kadaise puošęs senovės lietuvių Kauno šventyklos altorių, bet kai 1387 Jogaila su pranciškonais artėjo prie Kauno ir stabams grėsė sunaikinimas, pagonių kunigas dievaičio statulą paslėpė mūre . . ..[14] Dabar Narbutas pakartoja ir Veneros statulos radimo istoriją Kauno klebonijoje tais pačiais žodžiais, kaip cituotoje dekanato inventoriaus knygoje, betgi tvirtindamas, kad šis pasakojimas esąs iš minėtojo Laurinavičiaus laiško. Narbutas samprotauja, kad kalbamoji "Venera" buvusi lietuvių "Milda"[15]. Pabaigoje Narbutas pareiškia, kad šiuo savo straipsniu jis siekia *pamokyti skeptikus, kurie nenori tikėti lietuvių mitologija.*

Žinant Narbuto metodą papildyti mūsų praeities mįsles išgalvotomis ar mažai patikrintomis istorijomis, reikia daryti išvadą, kad pasakojimas apie "Kaunio" statulos radimą Perkūno Namo sienoje yra jo paties fantazijos padaras. Du skirtingus faktus: 1) bažnytiniuose aktuose minimąjį Veneros statulos atradimą klebonijos sienoje ir 2) gyventojų lūpose kartojamą "Perkūno Šventyklos" vardą gotiškajam namui Narbutas aiškino lietuvių mitologija. Kaune rastą Veneros statulėlę spėdamas buvus lietuvių deivės "Mildos" pavaizdavimu, o pagal jos radimo pasakojimą sukonstruodamas antros —"Kaunio" — statulos radimą "Perkūno Šventykla" vadinamajame name, Narbutas tokiu būdu abu šiuos faktus surišo su lietuvių pagonybės laikais. *Pačio "Perkūno Šventyklos" vardo mūsų pastatui Narbutas, kaip matome, neišgalvojo:* jis jau prieš Narbutui atvykstant Kaunan čia buvo žinomas. Kaip tik šitas fantastiškas pastato vardas Narbutui buvo lietuvių mitologijos patvirtinimas, nors, matydamas architektūrinį anachronizmą, jis mėgino savo straipsnyje bent tariamą pagonių statulų egzistavimą Kaune su-

6 pav. Kaunas. Perkūno Namas pasaulinio karo metu (matomas 1915 m. sužalotas Jėzuitų bažnyčios bokštas).

5 pav. Kaunas. Perkūno Namas prieš I pasaulinį karą.

rišti su šiuo pastatu. Narbuto straipsnis *sustiprino* visuomenėje įsigalėjusią nuomonę, kad Perkūno Namas buvęs jei ne senovės lietuvių šventykla, tai bent gyvenamas namas, pastatytas pagonių laikais.

"Perkūno Šventyklos" vardo garsas.

Įdomus dokumentas, įrodąs, kad susidomėjimas mūsų pastatu kaip "Perkūno Šventykla" jau buvo pasireiškęs pirmiau negu Narbuto raštai buvo išplitę, yra išlikęs brėžinys, kurį 1823 paruošė senojo Vilniaus universiteto architektūros adjunktas Domininkas *Kulakovskis*, nubrėždamas Perkūno Namo vakarinį fasadą su pinjonu ir pirmojo bei antrojo augšto planus, visą brėžinį pavadindamas: "*Šventyklos planas, vadinamos Perkūno, esančios Kaune prie Akademijos mokyklos*"[16] (1 pav.).

Žinia apie "Perkūno Šventyklą" Kaune XIX amžiuje pirmoje pusėje buvo pasiekusi ir Tilžės lituanistikos mėgėjus. Tilžės gimnazijos mokytojas *Gisevius*, 1837 išspausdintame savo straipsnyje apie Rambyną spėdamas, kad ant šio kalno buvusi pagonių šventykla, priminė, kad Zapyškyje ir Kaune neva išlikę senovės lietuvių kulto mūrinių pastatų. "Pačiame Kaune, — rašo Gisevius, — kiekvienas istorijos mėgėjas pamatys džiugiam savo nusistebėjimui vieną dar iki apsupančių, stogu padengtų sienų išlikusią Perkūno šventyklą (Perkunus-Tempel), kuri keistu kontrastu su netolimomis viršum jos iškylančiomis bažnyčiomis stovi kaip jaudinantis tikros krikščioniškos tolerancijos įrodymas"[17].

"Perkunos Heiligthum in Kowno" — Perkūno šventykla Kaune: taip pavadintą piešinį įtraukė archeologas *Carl von Schmith* į savo nebaigtą rankraštį "Necrolithuanica," parašytą 1863 m. (2 pav.). Carl von Schmith buvo Vilniaus Muziejaus archeologijos skyriaus vedėjas. Kaune ir Gardino gubernijoje jis iškasinėjo apie 100 priešistorinių kapų. "Necrolithuanica" pavadintame rankraštyje jis trumpai aprašė savo rinkinio objektus ir pridėjo eilę piešinių pagal jo paties ir Vilniaus Maziejaus rinkinių radinius bei kopijuodamas iš T. Narbuto ir grafo E. Tiškevičiaus veikalų. "Necrolithuanica" rankraštis kartu su Carl von Schmitho rinkiniu buvo vėliau parduotas Karališkajai Akademijai Stockholme, kur tebėra[17a]. Šis Perkūno Namo piešinys remiasi tikriausiai kokiu kitu piešiniu, atliktu jau pagal originalą. Rankraštyje Perkūno Namo piešinys yra lietuvių mitologijos ikonografijos skyriuje lentelėse su lietuvių tariamųjų dievaičių paveikslais, kuriuos autorius bus pakartojęs iš T. Narbuto veikalų, nekeldamas jų autentiškumo klausimo. Reikia pastebėti,

7 pav. Kaunas. Perkūno Namas Nepriklausomybės laikais (nuotrauka daryta apie 1930-31 metus).

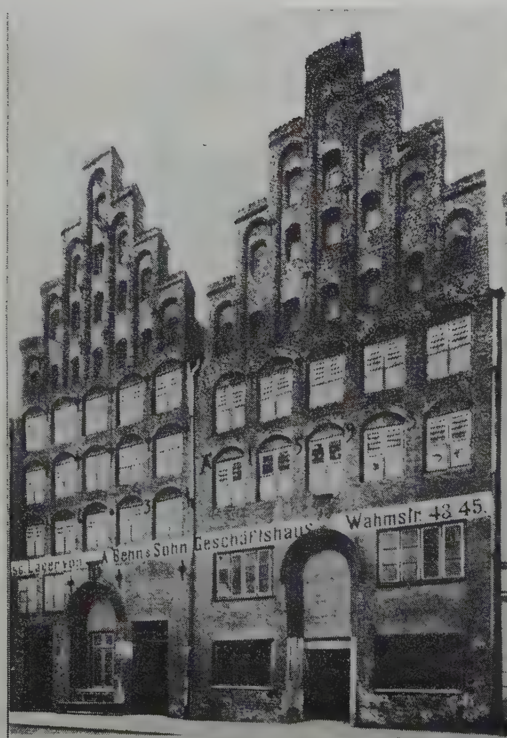
8 pav. Brugė (Belgija). Buv. Hanzos pirklių namas "Domus Osterligorum". Raižinys.

9 pav. Liubekas (Vokietija. Laivininkų draugijos namo fasadas (1535).

10 pav. Liubekas (Vokietija). Smulkių pirkliu namai. XV-XVI a.

11 pav. Liubekas (Vokietija). Stambių pirklių namai. XVI a.

kad 1614 m. išspausdinus Lasickio veikalą apie žemaičių mitologiją, kai kurių lietuvių garbintųjų dievybių vardai buvo žinomi už Lietuvos ribų ir būta tam tikro susidomėjimo jais. Perkūnas, kaip vyriausias lietuvių pagonių dievas, kronikų ir pasaulio aprašymų literatūroje figūruoja jau net nuo XIII a.

Kada atsirado "Perkūno Šventyklos" vardas mūsų mūriniam namui, iš XIX a. literatūros negalime tiksliau nustatyti. Vargiai šį vardą sukūrė liaudis. Greičiau tokį vadinimą galėjo išgalvoti jėzuitų kolegijos profesoriai XVIII a., kurių rajone šis senovinių formų pastatas stovėjo, ir kuriame jėzuitai jau tada buvo įrengę savo mokyklos klases. Kadangi faktinai tik jėzuitai galutinai įvedė krikščionybę Lietuvos liaudyje, išnaikindami pagoniško tikėjimo likučius, galimas daiktas, kad tuomet jie kiekvieną mažiau suprantamą ir keisčiau atrodantį iš senovės užsilikusį reiškinį ar daiktą mokiniams ir šiaip žmonėms populiariai aiškino pagonybe. Bet XVIIIa. pabaigoje prasidėjus romantiniam susižavėjimui Lietuvos praeitimi, šis pusiau anektodinis "Perkūno Šventyklos" vardas pasklido plačiau ir pateko literatūron. Priešingai susidariusiai nuomonei, kuri XIX a. pradžioje buvo įsigalėjusi, beveik visi vėlesni autoriai, pradedant Balinskiu, rašę apie mūsų pastatą, kaip minėta, pabrėžė pagonių šventyklos buvimo go-

12 pav. Brugė (Belgija). Gotiški pinjoniniai namai Jan van Eycko aikštėje. Pirmas namas iš kairės 1477.

13 pav. Brugė (Belgija). Gotiški namai prie prekyvietės aikštės.

tiškos formos name absurdiškumą. Dėl to XXa. nustota pastatą vadinti šventykla, o įsigalėjo paprastesnis "Perkūno Namo" vardas, kuris ir šiandien galioja.

Ar buvo Perkūno Namas Hanzos kontora?

Po pirmojo Didžiojo Karo istorinėje literatūroje pasirodė naujas vardas mūsų gotiškajam namui: *Hanzos kontora*[18]. "Seniau tasai namas, regis, yra buvęs Hanzos miestų sąjungos 'faktorija' (Konsulatas)", rašė 1930 m. Vytautas Bičiūnas savo Kauno miesto istorijoje apie Perkūno Namą[19]. Kyla klausimas, kas paskatino V. Bičiūną šitokį spėjimą iškelti? Gal pačių vokiečių autorių darbai?

Pirmojo Didžiojo Karo metu 1915 m. vokiečių kariuomenė užėmė Kauną ir mieste įrengė vyriausią rytų armijos štabą (Ober-Ost). Todėl 1915-18 m. Kaune lankėsi nemažas skaičius vokiečių karininkų, kurių tarpe buvo ir senovės mylėtojų. Apie tai liudija keletas leidinių vokiečių kalba, kuriuose kalbama ir apie Kauno paminklus[20]. Vokiečius stebino Kauno senamiestyje esą gotiškieji raudonų degintų plytų pastatai, bažnyčios ir mūsų Perkūno Namas, kurie savo statybine technika jiems priminė pažįstamus vaizdus Dancige ir Šiaurės Vokietijos miestuose. Buvo prisiminta, kad XV-XVI a. Kaune egzistavo gan stipri vokiečių pirklių bei miestiečių grupė, kuri turėjo prekybinių ryšių su Dancigu ir kitais Hanzos miestais, o Hanzos pirkliai Kaune laikė savo faktoriją arba kontorą. Apie tuos faktus Karaliaučiaus archyvaras *P. Karge* tada paskelbė platesnę studiją[21]. Betgi joks žinomas Didžiojo Karo laikotarpio vokiečių autorius vis dėlto nėra konkrečiai tvirtinęs, kad Hanzos pirklių fakto-

14 pav. Gentas (Belgija). Pinjoniniai namai prie žolių krantinės. Dešinėje laisvųjų laivininkų (Franc bateliers) namas (1531).

15 pav. Antverpenas (Belgija). Gildijų namai. XVI — XVII a.

rija buvo įsirengusi kaip tik Perkūno Name, arba kad jis buvo net faktorijai specialiai pastatytas.

Savo tvirtinimui, kad Hanzos faktorija buvusi Perkūno Name, *V. Bičiūnas* įrodymų nepaduoda. Savo spėjimą jis tik mėgino paremti topografiniais argumentais. "Pirmieji Kauno vokiečiai, — rašo jis, — neturėjo šio miesto miestiečių teisių. Jie gyveno užmiestyje, vadinamame 'Vokios kampe' ir, būdami katalikai, šventadieniais lankė pranciškonų (Vytauto) bažnyčią. Kauno vokiečių kolonijos centras buvo Hanzos 'faktorija', kuri laikėsi vadinamame 'Perkūno name' "[22]. Tenka labai abejoti, ar vokiečiai XV a. Kauno mieste turėjo atskirą kvartalą, nes nuo pat XV a. pradžios vokiečių elementas visame mieste buvo gan stiprus ir pilnateisis. Kaip tik vokiečių gyventojams 1408 m. Vytautas privilegija patvirtino Magdeburgo teises Kaune[23]. Tiesa, iš kitų miestų, ne vietiniai, daugiausia iš Dancigo atvykę vokiečių pirkliai kauniečių buvo traktuojami kaip "svečiai", o jų teisės varžomos, bet nėra jokių žinių, kad šiems "svečiams" buvo paskirtas gyventi atskiras rajonas mieste ar už miesto. *Balinskis* mini, kad "Vokios Kampas" (Niemecki Kąt) buvo vienos gatvės pavadinimas[24]. Tai buvo dabartinės Gardino gatvės pradžia, kur stovi evangelikų bažnyčia ir klebonija. Aplink šitą bažnyčią XVII a., kada Kauno miesto gyventojų žymi dalis jau buvo aplenkėjusi (panašiai ir kituose kunigaikštijos miestuose), iš tikrųjų buvo įsikūrusi nelabai gausi vokiečių grupė, ištikima savo kalbai ir evangelikų-liuteronų konfesijai. Bet ir šis rajonas dar buvo miesto ribose. Perkūno Namas stovi kitoje vietoje ir savo architektūra priklauso ankstyvesnei epochai.

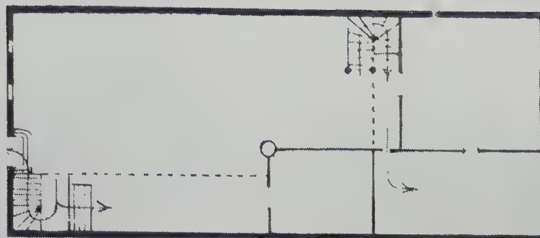
V. Bičiūno sprendimą apie Perkūno Namo paskirtį greitai pakartojo ir kiti autoriai, taip pat vokiečiai. Pvz. 1942 architektas Georg *Gettner* (Jurgis Getneris) savo straipsnyje apie Kauno istorinius pastatus jau kategoriškai Perkūno Namą vadina "*Hanzos kontora*"[25].

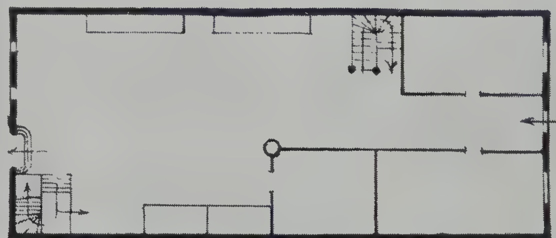
Reikia pastebėti, kad "Hanzos kontora" Hanzos laikais reiškė ne šiandienine prasme komercinę raštinę, bet tolimųjų distancijų vokiečių pirklių *bendruomenę* nevokiškuose miestuose, t. y. miestuose, kurie nepriklausė Hanzos miestų sąjungai, atseit, buvo užsienyje. Tokia "kontora" buvo susiorganizavusi panašiai, kaip viduramžių brolija ar gildija.

Kauno Hanzos kontoros istorija yra palyginti gan gerai žinoma. Kadangi minėtieji pirkliai-svečiai XV-XVI a. smarkiai bylinėjosi su vietiniais pirkliais, prisirinko didelis skaičius to bylinėjimosi dokumentų ir laiškų, kurių nemaža dalis buvo išlikę Dancige ir yra paskelbta [26]. Remdamasis šia medžiaga, Hanzos istorikas *Stein* galėjo paruošti išsamią studiją apie Kauno kontoros teisinę padėtį ir ginčo dėl teisės prekiauti Kaune eigą[27]. Šitie hanzininkų dokumentai "kontoros namų" Kaune niekur nemini. Priešingai, mums žinomos aplinkybės kalba prieš kokio atskiro kontoros namo egzistavimą senajame Kaune. Pirkliai-svečiai, atvykę Kaunan, čia gyveno be šeimų ir neturėjo teisės Kaune būti ilgiau kaip vienus metus. Per tą laiką daugumas jų gyveno išsisklaidę tarp miesto gyventojų viešnagėje, bet kai kurie jau buvo įsigiję nuosavus namus, vad. "kiemus" Kaune. Kauniečiams tai labai nepatiko ir jie stengėsi pirklius-svečius iš jų įsigytųjų namų išstumti ar neleisti jiems apsigyventi savarankiškai. Kauniečiai buvo suinteresuoti, kad pirkliai-svečiai apsistotų pas vietinius gyventojus ir mokėtų jiems už nakvynę ir maistą, kas vietiniams sudarė gerą pajamų šaltinį. Kontoros Kaune priekyje stovėjo du vyresnieji. Jų žinioje buvo dėžė, kurioje saugojami dokumentai ir įnašai. Prekybą kiekvienas pirklys—"svečias" varė sau atskirai, jo pareiga tebuvo pagal išsiųstų prekių kiekį įmokėti "kontorai" įnašą. Vieno didelio, bendro ir uždaro kiemo (namų) kaip Naugarde, nebuvo Kaune, nes toks čia nebuvo reikalingas[28]. Nuolatiniai kivirčai su vietiniais pirkliais ir drausmės stoka silpnino Kauno hanzininkų "kontorą" ir pagreitino jos irimą; ji egzistavo tik palyginti neilga laiką: 1445-1532.[29]

Kaune hanzininkams nebuvo palankių sąlygų pasistatyti sau specialų namą. Kyla klausimas, ar Hanzos pirkliai savo užsieninėse atstovybėse iš viso turėjo tokių specialių "kontoros" namų, ir kokie tokių namų architektūriniai požymiai? Kalbant apie Hanzos kontoras, reikia skirti pirmaeiles nuo antraeilių, kurioms priskirtina ir Kauno kontora. Didžiosios Hanzos kontoros buvo Londone, Flandrijos Brugėje, Norvegijos Bergene ir Rusijos Didžiajame Naugarde. Prie mažųjų kontorų priskaitomos Lietuvoje veikusios Kauno ir Polocko kontoros; Skandinavijos kraštuose — Oslo, Tunsbergo, Kopenhagos, Malmoe; Niederlanduose — Stavoreno, Amsterdamo, Sluyso; Anglijoje — Lynno, Bostono, Hullio, Ipswicho ir Yarmoutho. Visų šių kontorų uždavinys buvo vokiečių pirklių-svečių svetimuose miestuose teisių gynimas, prekybos bei vidaus tvarkos priežiūra ir tarpusavinių ginčų sprendimas, todėl pirklių gyvenimas svetimame mieste visur buvo sutvarkytas griežtais nuostatais. Kiekvieną dieną visi kontoros nariai privalėjo du kartu susirinkti sutartoje vie-

toje pasitarimui. Vien tik Londono, Didž. Naugardo ir Bergeno hanzininkai gyveno atskirti nuo vietinių gyventojų tam tikruose rajonuose. *Londono kontora* vadinamas "Stalhof" (The Steelyard) prie Temzės upės apėmė visą grupę įvairaus dydžio ir formos namų: prie XII a. Koelno pirklių įsteigtojo Gildijos namo, kuriam buvo bendra valgykla, virtuvė ir iškilmių salė, jungėsi XV a. pradžioje įsigytasis kvartalas, apstatytas su viršum 90 namelių, klėčių, būdelių pirklių butams ir sandėliams nuomojamų: bažnyčios nebuvo. Stalhofas buvo 1598 uždarytas, o XIXa. visiškai nugriautas. Apie jo išvaizdą teliudija keli schematiški raižiniai. *Didž. Naugarde* hanzininkų gyvenamas rajonas — "Petershof" — buvo apsuptas ginamąja siena, jo viduje stovėjo jau 1184 pastatytoji Šv. Petro bažnyčia, tarnavusi pirkliams ne tik kultui, bet taip pat sandėliui iždinei, archyvui ir pasitarimams[30]; aplink bažnyčią telkėsi mediniai nameliai pirkliams nakvoti, o vienas namas buvo skirtas valgyklai. Jokia moteris neturėjo teisės įeiti į pirklių kiemą; hanzininkams Didž. Naugarde bendrauti su rusais, išskyrus oficialius prekybinius reikalus, buvo griežtai uždrausta. Jau 1494 caras Jonas III Petershofą uždarė, ir jo neliko jokio pėdsako. Bergene hanzininkų kvartalas, vad. Vokiečių Tiltu, buvo taip pat kurį laiką sutvirtintas. XIII-XIV a. hanzininkai Bergene sau "kiemus" nuomojosi, o nuo XV a. pradžios pirkosi nuosavybėn. Tie "kiemai" (norvegų vad. "gaarde") buvo pailgi 18-19 m. pločio ir apie 100 m. ilgio sklypai. Jų siaurasis galas atsirėmė prie uosto krantinės, kur priplaukdavo hanzininkų laivai. Ant tokių sklypų buvo pastatyta iki 15 medinių namų, ankštai vienas prie kito, su siauru praėjimu tarpuose; juose tilpo pirklių butai ir sandėliai; vienas namas buvo skirtas pirkliams buvoti ir valgyklai. Priskaitoma 31 tokių kiemų; juose turėjo tilpti apie 2000 pirklių. Keletas tokių hanzininkų namų Bergene išliko iki mūsų dienų. Ir Bergene joks pirklys neturėjo teisės atsivežti ar susikurti šeimą; išbuvę Norvegijoje apie metus laiko, jie grįždavo į tėviškės miestą Vokietijoje. Tik *Brugėje* hanzininkai, panašiai kaip Kaune, gyveno pasisklaidę tarp gyventojų ir bendrabučio neturėjo. Vis dėlto 1457 m. jie pasistatė sau atskirus susirinkimo namus. Anksčiau jų susirinkimai vykdavo karmelitų vienuolyne. Šis vad. Osterlinge namas buvo šešių augštų, turėjo augštą bokštą ir buvo gan puošnus: fasadas buvo išskaidytas gotinėmis arkomis ir turėjo kampuose išsienius, kurie baigės smailais bokšteliais ir pinakliais. Jį pastatė architektas flamas ir vietiniu stiliumi. Brugės uos-

16 pav. Liubekas (Vokietija). Seno pirklio namo pirmo ir antro augšto planas. XV-XVII a.

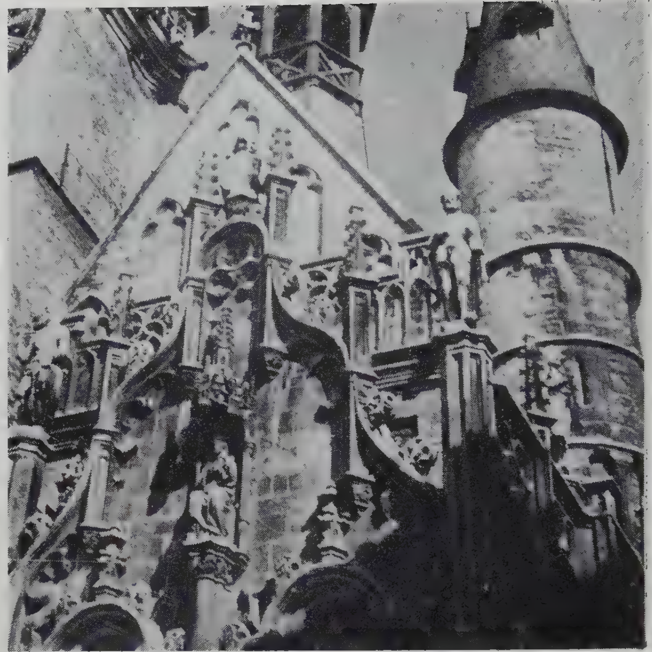
17 pav. Liubekas (Vokietija). Seno pirklio namo interjero vazdas.

tui nusenkant, Hanzos kontora iš Brugės persikėlė į Antverpeną, kur nuo 1468 jie turėjo susirinkimo namus. Ten 1569 buvo pastatyti nauji dideli Hanzos rūmai su plačiu renesanso stiliaus fasadu. Ten buvo pirklių bendrabutis ir sandėlis. Bet jau 1576 ispanai šiuos rūmus išplėšė. Tiek Brugės Osterlingų namai, tiek Antverpeno Hanzos rūmai išnyko be pėdsako; apie jų buvusią išvaizdą teliudija išlikę keli piešiniai[31](8 pav.).

Matome, kad Hanzos kontorų vietovėse XV-XVI a. nesusiformavo joks specialus ir pastovus kontoros architektūrinis tipas. Sutinkame šalia paprasčiausių trobesių, skiriamų pirklių laikiniems butams, ir susirinkimų namus. Jų architektūra kiekvienoje vietoje buvo skirtinga. Savo konstrukcija, kiek galima spręsti iš išlikusių piešinių, šie namai su Perkūno Namu Kaune panašumo neturėjo.

Nors Kaune, išlikusių šaltinių liudijimu, specialaus Hanzos kontoros namo nebuvo, bet kai kuriems pirkliams-hanzininkams iš Dancigo ir kitų miestų iš tikrųjų pavyko Kaune įsigyti nekilnojamos nuosavybės ir pasistatyti privatinių namų. Pvz. 1467 m. buv. Dancigo burmistras Angermende Kaune turėjo nuosavus du kiemus su namais. Dar 1498 juos laikė ta pati šeima[32]. Hanzos pirklių kūrimasis svetimuose miestuose — sulaužant Hanzos nuostatus — ypač būdingas jos smukimo laikotarpiui XVI a., kai hanzininkų tolimųjų distancijų prekybai atsirado naujų sunkumų, stiprėjant olandų pirklių konkurencijai Baltijos jūroje. Betgi Hanzos sąjungos irimas XVI a. dar nereiškė atskirų pirklių asmeninį bankrotą. Apie 1400 Kaune įsikūrę ir jau seniau miesto pilietybę įsigiję pirkliai buvo pajėgūs ir turėjo norą statytis namus puošniau, kaip tai buvo daroma ankstyvesnėje epochoje, net puošniau kaip Dancige[33].

Architektūriniu požiūriu Perkūno Namas turi visus Šiaurinės Vakarų Europos vėlyvosios gotikos bei renesanso laikų gyvenamojo namo požymius. Perkūno Namas yra dviejų augštų ir pailgo plano (žr. 1 pav.). Būdinga, kad jis stovi savo siauruoju galu atsuktas į gatvę. Šis siaurasis galas turi reprezentacinio fasado požymius ir baigias puošniu vėlyvosios gotikos stiliaus pinjonu, kuris šiek tiek sužalotas, bet visumoje yra išlikęs iki mūsų dienų; XIX ir XXa. gerokai pakeisti ir sugadinti buvo apatinė gatvės fasado dalis, vidus ir namo užpakalis (žr. 5, 6 ir 7 pav.). Šitokio tipo namai su atsuktu siauruoju galu į gatvę ir dekoratyvišku pinjonu, būdingi Šiaurės Prancūzijos, Flamų, Olandijos ir Šiaurės Vokietijos miestams, sutinkami taip pat Vidurio Vokietijoje ir Baltijos jūros uostų

18 pav. Alost - Aalst (Belgija). Rotušės fasado fragmentas. XV a. pabaiga.

miestuose. Liubecko namas pavz. išsaugojo senesnį masyvų laiptinio pinjono tipą; Flandrijos vėlyvajai gotikai būdingas sprendimų įvairumas ir didesnis puošnumas. Tokių namų įėjimas yra siaurajame gale iš gatvės pusės (9-15 pav.). Šiuo atžvilgiu Perkūno Namas nuo bendrojo tipo skiriasi, nes, kaip rodo Kulakovskio brėžinys iš 1823, įėjimo durys pirmykščiame stovyje buvo iš šiaurinio ir vakarinio šono, t.y. iš kiemo pusės; apatinis gatvės fasado augštas buvo be angos (1 pav.). 1861 m. "Tygodnik Ilustrowany" paskelbtoje ksilografijoje jau matomas apatiniame augšte iškirstas langas (3 pav.)[34]. Panašiai piešia ir Carl von Schmith 1863 m. (2 pav.). Kiek vėlesnis XIX a. Kauno tapytojo *Andriollii* pasirašytas raižinys rodo apatiniame augšte iškirstas duris (4 pav.)[35]. Šie piešiniai savo proporcijų ir smulkesnių detalių atvaizdavime kiek prieštarauja ir todėl negali būti laikomi pilnaverčiais dokumentais fasado išnykusioms formoms nustatyti. Architekto Kulakovskio 1823 m. brėžinys laikytinas patikimiausiu. Atrodo, kad įėjimas apatiniame augšte tik XIX a. antroje pusėje buvo prakirstas. Šį klausimą galutinai išaiškinti galima būtų, mūrui ištirti nuimant jį dengiantį glaistą.[36] Nemažesnių pakeitimų sulaukė šiandien tik du nuobodžius langus beturįs antrasis augštas. Kaip rodo 1823 m. piešinys, jo kairiajame šone buvo *išsienis* ant konsolės su langeliais į tris puses: iš jo buvo galima gerai stebėti gatvę. Išsieniai

vėlyvosios gotikos namuose Europoje sutinkami gan dažnai; ypač jie būdingi turtingesnių miestiečių — patricijų namams ir rotušėms. Buvę antrame augšte siauri įsieniai (nišos) ir apskritai užbaigtas siauras langelis, didesnių langų stoka kalba už tai, kad siena į gatvę buvo apipavidalinta uždarai — defensyviškai[37]. Pinjonas šiandien kyšo viršum stogo, bet, iš analogijų sprendžiant, netenka abejoti, kad pirmykštyje stovyje stogas buvo augštesnis, o kitame namo gale atsirėmė į antrą — užpakalinį pinjoną, kuris nėra išlikęs, bet dar matomas Carl von Schmitho piešinyje; šis pinjonas turėjo panašius langelius kaip ir priekinis (2 pav.). Teisinga pastato rekonstrukcija reikalautų stogą pakelti iki pinjono augštumo.

Perkūno Namo vidus buvo daug kartų keičiamas. 1823 m. plane viena masyvi siena dalija vidų skersai į dvi nelygias dalis (1 pav.).

Dalinimas vidaus skersine siena sutinkamas Dancigo XVI a. patricijų namuose[38]. Kitur, pvz. Liubecke, gyvenamojo namo viduje masyvių sienų dažnai nebūdavo, nes vidus buvo padalinamas į atskirus kambarius pertvaromis iš medžio (16 pav.). Laikui bėgant, senieji gotiški medžio įrengimai buvo pašalinti, pakeisti panašiais naujais, barokiniais (17 pav.). Apatiniai augštai buvo skiriami pirklio šeimai ir raštinei, o viršutiniuose augštuose ir pastogėje įsivaizprekių sandėliai[39]. Panašiai turime įsivaizduoti ir Perkūno Namo viduje buvusį gyvenimą.

Nors Perkūno Namo konstrukcija ir formos yra miestiečio gyvenamojo namo tipo, jis, be abejo, galėjo būti pritaikytas viešiesiems reikalams, pvz. kurios profesinės korporacijos. Reikia tačiau nepamiršti, kad atskirų korporacijų namai ir net mažesnių miestų rotušės, tiek savo išore, tiek vidaus išplanavimu iš esmės nedaug tesiskyrė nuo turtingesnio miestiečio namo (9 pav.). Todėl viešąją paskirtį būtų galima įrodyti tik rašytiniais šaltiniais.

Iš visų suminėtų faktų reikia daryti išvadą, kad Perkūno Namas buvo pastatytas turtingam pirkliui-kapitalistui, turėjusiam ryšių su tolimais hanzininkų lankytais Flandrijos miestais, maždaug apie 1498-1530 m. Neturime žinių, ar Kaune buvo daugiau panašių pastatų. Išlikusiųjų gotiškųjų namų tarpe Perkūno Namas Kaune išsiskiria savo pinjono puošnumu. Šio pinjono ornamentika, kartu su Šv. Onos bažnyčios Vilniuje fasadais, sudaro atskirą Lietuvos vėlyvosios gotikos paminklų formų kilmės problemą, reikalingą atskiros studijos. Iš anksto galime pasakyti, kad šių formų pavyzdžių reikia ieškoti Vakarų Europoje, Flandrijos gotikoje (18 pav.). Dancigo kai kurių vėlyvosios gotikos pastatų meistrai bus sėmę iš tų pačių šaltinių.

---

1 **M. Balinski**, Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana, III: Wielkie Księstwo Litewskie, Warszawa 1846, p. 405.

2 **Bonaventura z Kochanowa**, Wspomniene o Kownie, Poznań 1854, p. 25-26.

3 Kalba netaisyta.

4 "Žinyčia", Tilžė 1900, No. 2, p. 46. Vėlesni autoriai, rašę apie Kauną, šį vysk. Valančiaus perduotą Perkūno Namo pirkimo pasakojimą pakartojo, plg. **R. Kažukauskas**, Iš Kauno bažnyčių istorijos, "Tiesos Kelias", Kaunas 1928, p. 575; **A. Jakštas**, Dar vienas Dievo namas Kaune ir jo istorija, Ką yra pasakęs A. Jakštas, Kaunas 1930, p. 7 ir kt.

5 Litanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem auctore Stanislao **Rostowski** iuxta exemplar rarissimum editionis Vilnensis An. MDCCLXVIII, ed. J. Martinov, Paris-Bruxelles 1877, p. 334: "Inde multi desiderare templum, quo ad nostros magistros, ut vocabant, suos ventitarent; ipsorum rogatu procurare id rector academici Vilnae Collegii, cui domicilium Caunense adjunctum erat, Joannes Gruzevskius. Locatum Caunensis coloniae praedium vexillifero hujus provinciolae Joannis Kenstort; ex ea conductione **aedes lateritia Joannis Lackii**, Samogitarum castellani, empta ac dellicata. Ad hujus sacelli ornamentum partem majorem contulit pia civium liberalitas. Apertum populo triduo ante cineralia. Prima statim luce, inde diebus aliis, festis maxime, conveniebant frequentiores, quam ut capi possent loci angustis. Ad conciones maxime iitanicas concurrebant."

6 **M. Valančius**, o.c., p. 47.

7 Panašiai Vilniuje Jėzuitų akademijos - universiteto komplekso mūruose glūdi keletas senų gotinių XVI a. iš miestiečių perimtų mūrinių namų (plg. **J. Kłos**, Wilno-przewodnik krajoznawczy, (3 laida), Wilno 1937, p. 153 - 155).

8 o.c., p. 34.

9 **P. Veblaitis**, Kauno bazilika, "Naujoji Romuva", Kaunas 1935, No. 16-17, p. 380.

10 Encyklopedja Powszechna, XIX, Warszawa 1865, p. 208.

11 **T. Narbutt**, O posągach w Kownie odkrytych, Dzieje starożytne narodu litewskiego, IV, Wilno 1838, Dodatek XVIII, p. 80-84.

12 Čia vertimas iš lenkų kalbos.

13 o.c., p. 81.

14 **T. Narbutt**, o.c., p. 84.

15 Vysk. Valančius taip pat kalba apie "Mildą", atrodo, jau sekdamas Narbutu.

16 Plan Swiątny, nazwaney Perkunasa, będący w Kownie przy Szkole Akademickiey, Plan des sogenannten Perkunastempel, der sich in Kowno bei der Akademischen Schule (sc. der Jesuiten) befand, Zusammengestellt im Jahre 1823 vom Architektengehilfen der Wilnaer Universitaet **Dominik Kulakowski**, kopiert von **J. Wladimirof.** Šį brėžinį mokslinėje literatūroje paskelbė kaip priedą prie savo straipsnio prof. E. Volteris 1897. Plg. **E. Wolter**, Perkunastempel und litauischen Opfer- oder Deivensteine, Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft, 22. Heft (IV. 4), Heidelberg 1897. p. 393-395. Sąsiuviniui pridėtoji litografinė Perkūno Namo reprodukci-

ja yra padaryta pagal Kulakovskio brėžinio kopiją, kurią atliko rusas J. Vladimirovas. Iš šitos kopijos bus į vokišką leidinį patekę ir rusiški brėžinių paaiškinimai. Prof. Volteris straipsnyje sakosi brėžinių gavęs iš mirusio lokalinio istoriko ir žurnalisto **Mironovičiaus** (Joil Mironovicz) Vilniuje. Gal Kulakovskio brėžinio originalas atsiras kuriame Vilniaus archyve.

[17] Der Rombinus, Vaterlaendisches Archiv fuer Wissenschaft, Kunst, Industrie und Agricultur, oder Preuss. Provinzial - Blaetter, XVIII, Koenigsberg 1837, p. 21. Straipsnio autorius žurnale nepažymėtas, bet iš vėlesnės literatūros žinome, kad jis buvo Gisevius, plg. **A. Thomas,** Rombinus, Mitteilunngen der Litauischen litterarischen Gesellschaft, II, Heidelberg 1887, p. 111. Thomas, Kaunan nuvykęs, ieškojo Gisevijaus minėtos "Perkūno šventyklos" ir savo įspūdžius šitaip aprašo: "Nur nach langem Umfragen gelang es mir bei unserer Anwesenheit in Kowno, den sogenannten Perkunostempel aufzufinden. Als wir endlich an Ort und Stelle waren, standen wir for einem zu einem Komplex von kirchlichen oder kloesterlichen Baulichkeiten gehoerigen Gebaeude, das mit breiter, weissgetuenchter Giebelseite sich zur Strasse oeffnete. Das Charakteristische, in dieser Umgebung doppelt Auffallende an dem Bau sind die in rotem Ziegelwerk ausgefuehrten Zierraten des Giebels, was aber **Gisevius**, wie er in muendlicher Unterredung kundgab, fuer naturalistische Nachahmungen von Kirschgeweihen hielt, sind weiter nichts als die Fialen und Berkroenungen des spaetgotischen Stils" (ten pat, p. 119).

[17a] **Necrolithuanica** enthaltend Abbildungen aufgefundener Alterthuemer in Graebern der heidnischen Vorzeit, Mythologische Abbildungen und Aufnahme von Ruinen der Schloesser, wie auch der Tumuli der Heidn: Vorzeit, nach der Natur gezeichnet & ca: von **Carl von Schmith** mehrer gelehrten Gesellschaften corr: Mitgliede. 1863 (rankraštis Kungl. Vitterhets Historie & Antikvitets Akademiens Biblioteket Stockholme), pav. 20, p. 105: piešinys 12,5x8 cm tušu ir pieštuku. — Už parūpinimą šio reto piešinio nuotraukos nuoširdžiai dėkoju p. dr. Kajetonui **Čeginskui** (Uppsala). — Apie Carl von Schmith darbus žr.: **J. Puzinas**, Vorgeschichtsforschung und Nationalbewusstsein in Litauen, Kaunas 1935, p. 57 ir 117. Kauno Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejuje buvo "Necrolithuanica" nuorašas.

[18] Hanza — vokiečių - žemaičių tolimųjų distancijų pirklių sąjunga, turėjusi prekybos monopolį šiaurės ir Baltijos jūros srityje nuo XII iki XVI a. Jai priklausė pirkliai iš uostamiesčių kaip Bremenas ir Hamburgas. Baltijos jūroje ypač veikė pirkliai iš Liubecko ir Danzigo.

[19] Kaunas 1030 - 1930, Kaunas - Marijampolė 1930, p. 214.

[20] **F. Frech**, Baudenkmaeler, Das Land Ober-Ost (Deutsche Arbeit in den Verwaltungsgebieten Kurland, Litauen und Bialystok-Grodno), Stuttgart und Berlin 1917, p. 380; **P. Weber**, Litauische Kirchen, Bilder aus Litauen, Kowno 1917, p. 125 ir kt.

[21] Zur Geschichte des Deutschtums in Wilna und Kauen, Das Litauen-Buch, Wilna 1918, p. 101-105.

[22] o.c., p. 215.

[23] Plg. privilegijos tekstą (išsp. **J. Remeika**, Der Handel auf der Memel von Anfang des 14. Jahrhunderts bis 1430, Diss. kiel, Kaunas 1927 p. 54-57 ir **J. Jakubowski**, Przywilej Witolda dla M. Kowna 1408 R., Ateneum Wileńskie, VII, 1930, p. 419-424).

[24] o.c., p. 413.

[25] Das alte Kauen und seine historischen Bauten, Ostland, I, No. 8, Riga 1943, p. 26.

[26] Hansisches Urkundenbuch, herausg. vom Verein fuer hansische Geschichte, VIII-XI (bearbeitet von **W. Stein**), Muenchen und Leipzig 1916. Liečia laikotarpį nuo 1451 iki 1500.

[27] Vom deutschen Kontor in Kowno, Hansische Geschichtsblaetter, XXII, Heft 1 und 2, Muenchen und Leipzig 1916, 225-266 p. — Šia tema taip pat rašė Kauno Vytauto Didžiojo Universiteto prof. **V. Jungfer(is)**. Plg. Das deutsche Hansekontor in Kaunas (Grenzgarten, Heimatkundliche Beitraege aus dem Memelland und den Grenzgebieten, Beilage des "Memeler Dampfboots", nr 4, 25. IV. 1929; nr. 5, 26. V. 1929; nr. 6, 28. VI. 1929). Jungferis mini Perkūno Namą, bet jo "Hanzos kontora" nevadina.

[28] **W. Stein**, o.c., p. 252-256.

[29] **Z. Ivinskis**, Lietuvos prekyba su Prūsais, I, Kaunas 1934; -"-, Hanza Lietuvoje, Lietuvių Enciklopedija, VIII, Boston, Mass. 1956, p. 129-131.

[30] **P. Johansen**, Die Kaufmannskirche im Ostseegebiet, Studien zu den Anfaengen des europaeischen Staedtewesens, Vortraege und Forschungen, IV, Konstanz 1958, p. 501-502.

[31] **K. Pagel**, Die Hanse, Oldenburg i. O. 1942, p. 408-437 ir pav. 128-132.

[32] **W. Stein**, o.c., p. 252-253.

[33] ..."de fan Datzcke hebben lange noch gemuret, wy denken ok to muren" (dancigiečiai jau ilgai mūrijosi, mes — kauniečiai — norime taip pat mūrytis). Plg. Hansisches Urkundenbuch, XI, 1916, 1066.

[34] "Kupiecki dom gotycki w Kownie": Ziemia, XXVIII, 1938, nr. 7, p. 148 ir reprodukcija leidinyje: Lietuviškas Albumas, I, Istoriškos ir šiaipjau Lietuvos vietos, parengtas ir išleistas kun. A. Miluko su pagalba prenumeratorių, Shenandoah, Pa. 1900.

[35] Plg. reprodukciją leidinyje: **Z. Gloger**, Encyklopedja staropolska ilustrowana, Warszawa, II, 1901, p. 14.

[36] XX a. pradžioje gatvės fasade durų nebuvo, ką matome iš to laiko nuotraukų (5 ir 6 pav.). Apie 1930-31 metus jėzuitai prakirto naujas duris (7 pav.).

[37] Didelis langas pažymėtas kaip išlaužtinis, matomas 1823 m. brėžinyje: jo anksčiau nebuvo.

[38] **E. Gall**, Danzig und das Land an der Weichsel, Muenchen - Berlin 1953, p. 22.

[39] **R. Struck**, Das alte buergerliche Wohnhaus in Luebeck, Luebeck 1908, p. 20.

P.S. Ikonografija šiam darbui buvo paruošta 1954 m. (išskyrus pav. 2). Tekstas parašytas 1956 m. vokiečių kalba, bet niekur neskelbtas; 1959-60 m. perdirbtas lietuvių kalba ir papildytas.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

MODERNIOJI ISPANIŠKOSIOS AMERIKOS NOVELĖ

Beskaitydami Ispaniškosios Amerikos naujųjų laikų noveles, pastebime dvi žymiausias kryptis. Viena jų eina realistine vaga ir į pasakojimą įlieja socialinį gyvenimą, amerikinę aplinką, į literatūrą įveda gam tą, papročius, įvairiausių regionų kaimiečių tarmes. Tą kryptį, plačia prasme imant, būtų galima pavadinti "kreoline". Antrąją gi reikėtų atžymėti kaip subjektyvinę ar psichologinę. Skirdamies nuo pirmosios, šitos krypties rašytojai nesidomi fizinių, politinių ar socialinių aplinkybių aprašymu, bet stengiasi vaizduoti individualinius, žmogiškus konfliktus, nesigilindami į aplinką.

Ispaniškosios Amerikos novelė pasiekia subrendimo urugvajiečio **Horacio Quiroga** (1878-1937) kūryboj. Jo novelės atskleidžia dramatinę egzistencijos viziją ir nepaprastą vaizduotę. Nepalyginamomis priemonėmis, įsisavintomis iš E. Poe, Maupassanto ir Kiplingo, šis rašytojas gvildena paslaptingas, fantastines ar liūdnas temas, kartu taikliai vaizduodamas Pietų Amerikos girią.

Kai kurių Quirogos novelių niekad negalima užmiršti. Pvz., "Anakonda", kurioje girios burtininkas parodomas įkūnytas paslaptingų impulsų gyvatėse. Arba "Papjauta višta", vaizduojanti šeimą su keturiais vaikais, visais idiotais. Penktoji atžala, atnešanti jai laimę ir viltį, yra normali, sveika ir graži mergaitė. Tėvams išėjus, namie palieka penki vaikai. Idiotai buvo matę tarnaitę pjaunant vištą. Sugrįžę tėvai randa kraujo klane kūnelį mergaitės, brolių papjautos.

Kreolinės novelės lygiagreičiai auga su Isp. Amerikos romano raida ir sutampa su jo siekimais. To nepaisant, kreolinė novelė, labai atsirėmusi į tikrovę, kartais įgauna socialinio protesto pobūdį, kaltinimą dėl sąlygų, kuriose yra daug Isp. Amerikos gyventojų. Novelėse panaudodami tokią medžiagą, kai kurie rašytojai siekia politinių bei socialinių doktrinų propagandos (komunistai) ir ragina maištauti, sukilti. Tačiau daugumo tokių novelių meninis lygis gana žemas, ir jų čia nenagrinėsime.

Su šia pirmąja novelės kryptimi galime susipažinti, apžvelgdami atskirų tautų laimėjimus. Kreolinė novelė skirstoma pagal temas: ūkinę, jūrinę, kasyklų, indėnų, mulatų, pvz., argentiniečių tos krypties novelistai telkiasi prie Pampos gyvenimo, o čiliečiai naudojasi medžiaga, kurią teikia jų krašto čiabuviai ir žemieji sluogsniai. Ši kryptis apima ir gausias noveles jūrinėm temom (Čilė, Kuba), bet ypatingai tas, kuriose vaizduojamas indėnų gyvenimas (Peru, Bolivija, Ekvadoras). Meksikoje indėnų tema suplakta su revoliucijos žygdarbiais. Vadinasi, fizinė aplinka ir žmonių savybės nužymi jos apmatus.

Talentingų kreolinės krypties rašytojų yra beveik kiekvienoje Pietų Amerikos šalyje. Taupydami vietą ir laiką, sustosime prie atskirų novelistų, kurie patarnaus pavyzdžiu.

Ekvadoriečių literatūroje ypatingai pasižymėjo vadinamoji "Gvajakvilio grupė": Josē de la Cuadra, Enrique Gil Albert, Demetrio, Aguilera Malta ir kai kurie kiti išsikovojo vietą šių laikų novelėje savo nuogu dramatiškumu, pasipiktinimą keliančiu tikroviškumu. Reikia pastebėti, kad šios grupės rašytojų kūryba pasižymi augšta literatūrine kokybe, nauja struktūra ir tinkamu vietos tarmių panaudojimu.

Tuo atžvilgiu labai būdingas **Josē de la Cuadra** (1903-1941), palikęs du novelių rinkinius. Juose vaizduoja baisų gyvenimą Ekvadoro "montuviečių" (jūros pakraščio ūkininkų), dvarininkų apiplėšiamų, visiškai nukamuotų skurdo, kuris juos nubloškia į totalinį fizinį ir dorovinį nuopolį. Šis rašytojas, taip pat davęs ir neužmirštomą romaną "Los Sangurinas", suteikia savo novelėms tokią lanksčią struktūrą, tokį greitą vidinį ritmą, kad atnaujina natūralistinę novelės tradiciją. Liūdnas patetiškumas, tragiška aplinka — įprastinės jo novelių gaidos. Literatūrinė forma išlieka augšta: jis nepaprastai ją puoselėja, kad kartais tiesiog skaudu palyginti tragišką novelės turinį su jos puikiu stilistiniu apvalkalu.

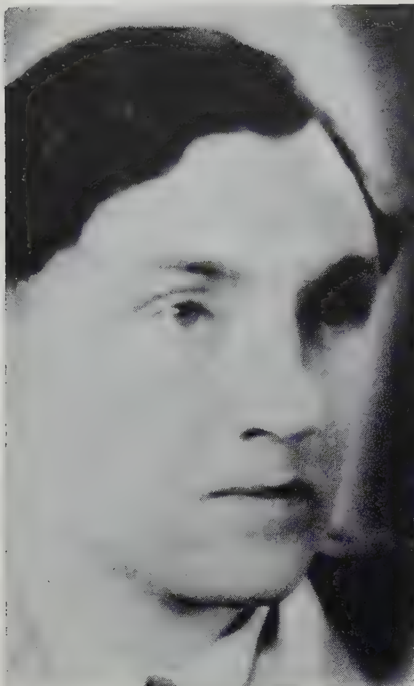
Savo novelėse Josē de la Cuadra ekvadoriečiui ūkininkui suteikia kupiną patoso gyvenimą, su neryškiu, slepiamu švelnumu, kokį pvz. mums atskleidžia Jonas novelėje "Beprotybės sugrįžimas". Jis pamilo jūrą su tokiu atsidavimu, kad kaimynai jį vadina bepročiu.

Taip pat minėtinas ir čiliečių rašytojas **Manuel Rojas** (g. 1896), pasižymįs giliu psichologiniu įžvalgumu ir puikia technika. Jo novelėse daug švelnumo, paprastumo, įsisunkusio į kaimiečių sielas.

Kitas žymus kreolinės krypties novelistas yra peruvietis **Josē Diez Canseco** (1905-1949) Jo novelių scenos vyksta pajūrio zonose ir kalnuotose krašto vietose. Jų veikėjai: čolai (europiečio ir indėnės mišinys) ir camrių ir prieštaringų polinkių; Diez Canseco pagauna jų jautulingą temperamentą, jų spalvingą gyvenimą. Čia randame šelmiškumą, piktą nepasitenkinimą, bet taip pat ir slėgiantį, jėgas iščiulpiantį darbą. Randame liūdesį, svajingą sentimentalumą, vylingų kaimiečių šiurkščią ironiją. Diez Canseco vaizdavo ne visą peruviečių tikrovę; jis taikliai stebėjo tik dalį Peru gyventojų.

Vienas iš geriausių venecueliečių novelistų, be abejo, yra **Arturo Uslar Pietri** (1906). Jis daug keliavo, buvo profesorius, ministeris. Dabar dausia dėmesio skiria teatrui. Savo novelėse U. Pietri gabiai ir aštriai vaizduoja savo tautiečius. Giliu meniniu įžvalgumu aprašo kaimietį, Venecuelos lygumas, spalvingą žmonių kalbą. Sukuria ypatingą atmosferą, kuri mus patraukia ir pavergia.

Paimkime Uslar Pietri novelę "Bernelių mišios". Quiripalio miestelyje dainomis ir šokiais švenčiamos Kalė-

Aloyzas Baronas
"Draugo" 1960 m. premijos laureatas

Sausio 21 d. Los Angeles mieste susirinkusi jury komisija dienraščio "Draugo" 1960 m. premiją (1000 dol.) visais balsais paskyrė Aloyzui Baronui už romaną rankraštyje "Lieptai ir bedugnės". Komisijos sąstatas buvo šitoks: Bernardas Brazdžionis, Jurgis Gliauda, Juozas Kojelis, Feliksas Kudirka ir Elena Tumienė. Posėdžiui pirmininkavo Jurgis Gliauda.

Aloyzas Baronas gimė 1917 m. Vabalninke. Gimnaziją baigė Kaune 1941 m. Pradžioje Kauno universitete studijavo techniką, paskui perėjo į filosofijos fakultetą. Studijas tęsė Frankfurto universitete. Į JAV emigravo 1949 m. Rašo eilėraščius, bet labiausiai yra iškilęs beletristikoje. Savo veikaluose gilinasi į žmogaus nerimą karo bei pokario gyvenime, jį analizuodamas gausiuosiuse personažuose. Laureatas yra išleidęs šias beletristines knygas: "Žvaigždės ir vėjai", "Debesys plaukia pažemiu", "Užgesęs sniegas", "Antrasis krantas", "Mėnesiena", "Šviesa ir kelias", "Sodas už horizonto", "Valandos ir amžiai", "Vieniši medžiai".

Premija buvo įteikta vasario 5 d. Marijos Augšt. Mokyklos salėje koncerte - literatūros vakare. Premiją įteikė kun. V. Rimšelis, "Draugo" moderatorius. Akt. A. Dikinis skaitė ištrauką iš premijuoto romano. Laureatas savo žodyje pažymėjo, kad kūryba yra ginklas kovoje su dvasine vergija. Programai vadovavo kun. dr. A. Juška, "Draugo" bendradarbių pirm. Dainavo šie solistai: Dana Stankaitytė, Jonas Vaznelis, Ona ir Elena Blandytės ir V. Valikonytė.

Ši "Draugo" premija jau yra dešimtoji. Šiemetiniai premijos mecenatai: M. B. Sachs ir B. Palutsis. Dienraštis "Draugas" šiomis premijomis pasižymėjo kaip tvirčiausias mūsų literatūros rėmėjas tremtyje.

dos. Visas miestelis skamba nuo dainų. Jautukų augintojas Antanas atneša žinią šlubiui Simanui, kuriam neseniai vienas vietos dabita suviliojo ir pagrobė dukrą. Jo dukra vėl atsirado miestelyje, ir Simanas išeina atsikeršyti. Bet ją randa vieną, apleistą ir prašo ją grįžti namo. Tokia yra novelė. Trumpi vietos ir Quiripalio žmonių aprašymai padidina jos kreolinę vertę.

Minėtinas ir visoje Isp. Amerikoje išgarsėjęs kaip vienas geriausių kreolinės krypties rašytojų dominikietis **Juan Bosch** (1909). Ypatingai mėgstamos jo trumpos dramatinės novelės ir Santo Domingo ūkininkų istorijos. Tos novelės, paprastutės, be komplikuotumų ir be literatūrinių triukų, visad atskleidžia gilų konfliktą, kuriame psichologinė pusė yra augščiausios svarbos veiksnys.

Negrai ir mulatai, gausūs Venecuelos ir Antilų salų gyventojai, teikia medžiagą kreolinei novelei. Kuboje pastebima tendencija vaizduoti negrą ir mulatą kaip dar vieną darbininką. Kita tendencija sukasi apie jų prietarus, legendas ir tradicijas, kaip pvz. Romulo Lachatanare, Ramon Guirao ir Lydia Cabrera novelėse. **Lydia Cabrera** (1900) savo dviejose knygose ("Kubos negrų novelės" ir "Kodėl?") pasiekia gražių laimėjimų iš medžiagos, kurią "yoruba" ir "lucumi" padermės teikia savo vešlia mitologija. Tos novelės atveria duris į paslaptingus pasaulius, kuriuose randame lengvą pašaipą, skirtingą būdą aiškinti dorovę, savotišką, primityvų orą.

Daugelis tų novelių yra tikros gyvulių pasakėčios, kur vėžlys atstovauja gudrumui ir išminčiai. Kitose matome yorubų mitologines figūras, kaip "Oshan" ir "Ochosi". Viena švelniausių legendų, pasakojančių apie dagame, Kuboje augančio medžio savybes. Bondo nepaprastai gražus kūdikis, nuo pat pirmųjų metų visos moterys jį garbina. Jam beaugant, visos mergaitės jį pamilsta už jo gražią išvaizdą, patrauklumą. To negalėdami pakęsti, padermės vyrai pasiryžta jį nužudyti. Bet burtai negali įveikti tokios gražios būtybės. Nei "kolofa", fantastinis žvėris, nei raganavimai. Todėl Bondo atvedamas prie gražaus dagame medžio, kuriame slėpėsi jo paties gyvybė, ir priverčiamas jį kirsti. Medžiui išvirtus, negyvas sukrito ir gražusis jaunuolis. "Dabar— taip baigiama pasaka — nevaisingos moterys eina prie dagame medžio prašyti apvaisinimo. Sakoma, kad Bondo visados jas patenkina . . ."

Pats žymiausias kubiečių kreolinės novelės atstovas yra **Carlos Montenegro** (1900), puikiai pažinęs jūrą, jūreivių ir žvejų gyvenimą, kuriuos aprašė spalvingose ir pilnose gyvybės novelėse. Montenegro rašo spontaniškai, sutrauktai ir raiškiai. Savo pirmam novelių rinkinyje "Atsinaujinimas" vaizduoja už įstatymo ribų gyvenančius žmones, kaip pvz., kalinius, jūros avantiūristus, o rinkinyje "Didvyriai"—panaudoja nuotykius iš nepriklausomybės karo laikų, juos suderindamas su laisva vaizduote ir nuostabiu tikroviškumu.

Nūn panagrinėkime dabartinės Isp. Amerikos novelės antrąją šaką. Šitos subjektyvinės ar psichologinės grupės rašytojai nesidomi fizinių, politinių ar socialinių aplinkybių aprašymu; jie iškelia aikštėn individualinius, žmogiškus konfliktus, nebodami juos supančios aplinkos. Tie konfliktai turi visuotinį pobūdį, nes gali ištikti bet kuriame plataus pasaulio užkampyje, nors jų veikėjai leidžia įžiūrėti būdingus P. Amerikos žmogui atspalvius. Neretai šitos novelės pakrypsta į nerimo, baimės sritis tokias gausias mūsų dienų literatūroje, arba į poezijos, vaizduotės plotus, sutampančius su naujausiomis meno srovėmis: ekspresionizmu, surealizmu ir tt.

Jų poetinis polinkis savo pradžią ima iš Rabindranato Tagorės, Marcel Prousto, Virginijos Woolf, o jų nerimas ir netikrumas — iš Fr. Kafkos, J. P. Sartre. Tuo būdu čia randame poetinių novelių, fantastinių, psichologinių, egzistencinių ir netgi nuotykių, kas kartą vis gausesnių.

Šių dienų argentiniečių literatūra turi didelį tokių rašytojų būrį. Pirmoje eilėje minėtinas **Eduardo Mallea** (1903). Jo pirmoji knyga "Novelės nusiminusiai anglei" pasirodė 1926m. Antroji knyga "Miestas prie nejudančios upės" — 1936. Pirmas rinkinys parašytas pagal to meto pažangius kanonus, išmargintas žodiniais ir emociniais piruetais.

Tose skeptiškose, elegantiškose, estetiškose novelėse daug mergaičių egzotiniais vardais: Arabella, Cynthia, Georgija. Antrasis rinkinys knibžda niūriais, susirūpinusiais veikėjais, kurių sudėtingą subjektyvumą Mallea nagrinėja patyrusio psichologo įžvalgumu. Tai novelės, besirūpinančios argentiniečių tautos reikalais, labai vertingos savo pavyzdingu sti-

lium ir kūrybine jėga. Kaip pirmojo, taip ir antrojo rinkinio moterys įdomesnės už vyrus.

Argentinietis **Jorge Luis Borges** (1900) savo novelėmis mus įveda į sudėtingą ir neįprastą pasaulį. Jo novelėse ryški nepaprasta vaizduotė, o stilius — turtingas ir brandus. 1942 pasirodė pirmas jo novelių rinkinys "Takų sodas", 1944 — "Fikcijos", 1949 — "Alefas" ir 1951 — "Mirtis ir kompasas". Visi tie rinkiniai pilni metafizinių mąstymų. Juose vyraująs fantastinis elementas tėra tik veiksnys, surištas su esmine Borges kūryba, besišakojančia įvairiais takais.

Sunku pavaizduoti įvairiopus Borges poetinio talento ataudus. Novelėje "Mirtis ir kompasas" detektyvas Erikas Lonnrotas rūpestingai numezga tinklą, į kurį galiausiai pats pakliūva. Šioje šiurpulingoje novelėje Borges parodo nepaprastą išradingumą. Nemažiau įdomi ir "Ema Zunzaitė". Čia vaizduojamas kerštas mertaitės, kuri, norėdama įvykdyti tobulą nusikaltimą, paruošia nepaprastą alibi, kur visa yra tikra. "Tikras buvo Emos Zunzaitės tonas, tikras drovumas, tikra neapykanta. Tikras pergyventas įžeidimas. Tebuvo netikros tik aplinkybės, valanda ir vienas ar du vardai". Ema nužudo savo tėvo apgaviką, bet taip, kad Loewenthalio mirtis atrodo vykusi, tai nepaprastai mergaitei beginant savo garbę.

J.L. Borges išvarė gilią vagą šių dienų Isp. Amerikos literatūroje. Būrys vertingų argentiniečių rašytojų: Silvina Bullrich, Adolfo Bioy Casares, Jose seka jo pėdomis.

Subjektyvinės, psichologinės novelės nuotaikos apima ir kitų Isp. Amerikos kraštų talentingus rašytojus. Verta paminėti būrį meksikiečių rašytojų, kaip Antonio Mediz Bolio, Andres Henestrosa ir Emilio Abreu Gomez, kurių poetinės novelės pasiekia lyrines augštumas. Reikia pažymėti Juan Jose Arreola (1918) poveikį. ("Įvairūs išradimai", 1949 ir "Apkalbos", 1952). J. Arreola priartėja prie Borges, bet jo originalumą sudaro stebėjimų aštrumas, įžvelgimas į psichinę tikrovę, įgaunančią Kafkinį atspalvį, satyrinis humoras. Šalia to jo novelės pasižymi žodžio taupumu, pasiekdamas didžiausio konkretumo ir išraiškos sintezės.

Ligi 1940 m. kubiečių novelė buvo dominuojama griežtai realistinės kreolinės krypties. Vėlesnės kartos rašytojai pradėjo kultyvuoti fantastinę novelę, kaip Felix Pita Rodriguez (1909) ar Enrique Labrador Ruiz (1902) — "miglotas" noveles. Įdomu, kad daugelis tų rašytojų meniškai sugeba sujungti vietines temas su pažangiausia literatūrine technika. Taip yra su Alejo Carpentier novelėmis, pasidavusiomis filosofinei laiko temai, bet paįvairintom užuominomis apie kolonijinį gyvenimą, negrais ir mulatais, jų tradicijomis ir prietarais.

E. Labrador Ruiz savo rinkinyje "Gaidys veidrodyje" aprašo šmeižtus, paskalas ir keiksmus, būdingus mažo miestelio gyventojams. Bet jis išvengia būtovininko pagundų. Savo veikėjus vaizduoja jų dialogais, posakiais, t.y. jų pačių kalba.

Pamėginome kaip galima trumpiau ir paprasčiau supažindinti su kai kuriais šių dienų Isp. Amerikos novelistais. Isp. Amerikos tikrovės stebėjimas (temos, personažai ir būdingos aplinkybės) daugelį autorių įgalino puikios technikos ir stiliaus pagalba sukurti pasaulį, kuris mus domina ne vien savo turinio spalvingumu, bet personažų gilumu ir visuotine meninės kūrybos apimtim. Šalia kitų žanrų, šių dienų Isp. Amerikos novelė yra užėmusi pažymėtiną vietą.

P. Gaučys

MENAS

ČIURLIONIO GALERIJA IR JOS SUKAKTIS

1960 m. gruodžio mėn. 3 dieną Čikagoj atžymėta Čiurlionio Galerijos trejų metų sukaktis, kartu surengiant lietuvių kolekcionierių meno parodą, kurioje buvo išstatyta 33 dailininkų 164 kūriniai. Ta proga buvo išleistas gausiai iliustruotas galerijos albumas ir katalogas, pateikiant pluoštą informacinių žinių apie Čiurlionio Galerijos veiklą. Be kita ko, leidinyje yra pasakyta:

"Lietuviais galime išlikti svetimoje šalyje, tiktai ugdydami savo tautinę lietuvišką kultūrą. Mums rūpi, kad lietuvių meno kūryba daugiau reikštų mūsų tautos būtį, charakterį, o mažiau būtų internacionalizmo. Tuomet ir tarptautinėje visuomenėje bus greičiau pastebėti mūsų individualūs bruožai — tautinis stilius, —reprezentuojąs mūsų tautą. Mes turime rinkti ir saugoti mūsų kultūrinius lobius, kad po mūsų mirties šis palikimas palaikytų mūsų vaikų tautinę gyvybę. Mes turime jungtis, kūrėjai ir meno rėmėjai, šiam bendram konkrečiam darbui ir bendromis jėgomis bei lėšomis šį tikslą atsiekti. Šis idėjinis darbas pateisins prieš tautą mūsų buvimą tremtyje. Čiurlionio Galerijos direkcija, organizuodama lietuvių kolekcionierių meno parodą, siekė; 1) pagerbti mūsų meno kūrėjus ir jų rėmėjus. 2) Paskatinti dailininkus kūrybiniam darbui. 3) Kelti meno lygį ir meno kultūrą tremtyje."

Čiurlionio Galerija buvo atidaryta 1957 m. spalio 20 d. T. Jėzuitų Jaunimo Centre. Tada ji turėjo tiktai 17 meno kūrinių, atrinktų iš Morrisono parodos, surengtos Jaunimo Kongreso metu 1957 metais liepos mėn. Nuo tos dienos ši galerija veikia kaip estetinio auklėjimo ir meno kultūros įstaiga. Per trejus metus Čiurlionio Galerija padarė didelę pažangą: buvo surengta 15 meno parodų, kuriose dalyvavo 56 dailininkai, išstatydami 929 kūrinius. Šiandien Čiurlionio Galerija turi 69 kūrinius 42 dailininkų bei skulptūros ir kiek keramikos 13,098 dolerių sumai. 12 kūrinių gauta išsimokėjimui. Juos atrinko jury komisija iš einamųjų parodų. Pastarieji kūriniai reikalingi mecenatų, bet tikimasi, kad atsiras žmonių, kurie nupirks, apmokėdami skolą jų autoriams.

Jaunimo Centre susidarius "kultūriniam užnugariui", kur lietuviškas gyvenimas gana judrus, Čiurlionio Galerijoje rengiamos meno parodos turėjo pasisekimo lankytojų skaičiumi. Per trejus metus buvo parduota 131 kūrinys 15,623 dolerių sumai, ir šias parodas aplankė per 12,000 žmonių. Be žinomų Amerikoje gyvenančių lietuvių dailininkų kūrinių, Čiurlionio Galerija turi A. Varno, K. Šklėriaus, A. Žmuidzinavičius, Zikaro, P. Rimšos, J. Šileikos, P. Kalpoko ir kitų mūsų senesniosios kartos menininkų darbų.

O štai kiti Čiurlionio Galerijos kūrinių autoriai;

J. Dagys, Ad. Galdikas, V. Ignas, Č. Janušas, V.K. Jonynas, J. Kaminskas, P. Kaupas, V. Kasiulis, E. Marčiulionienė, A. Marčiulionis, R. Mazoliauskas, J. Milaknis, Br. Murinas, N. Palubinskienė, J. Paukštienė, J. Pautienius, V. Petravičius, Z. Plecha-

Viršuje čiurlionio Galerijos bendras vaizdas. Apačioje čiurlionio Galerijos 3-jų metų minėjimo prezidiumas ir L. Kolekcionierių meno parodos premijų laimėtojai. Iš kairės: minėjimo pirm. Z. Kolba, Jonynai - I prem., Tėv. B. Markaitis, S. J., Kons. dr. P. Daužvardis, dr. K. Drangelis, O. Jakubėnienė - III prem., dr. J. Adomavičius - II prem. ir Stankūnai.

Čiurlionio Galerijos 3-jų metų sukakties minėjimo pirm. Z. Kolba įteikia inž. V. Jonynui ir žmonai I premiją už geriausią meno kolekciją.

vičienė, P. Puzinas, V. Raulinaitis, J. Rimša, A. Rūkštelė, A. Skupas, J. Šapkus, M. Šileikis, J. Tričys, V. Vaitiekūnas, T. Valius Vl. Vaičiatis, R. Viesulas, W. Witkus, D. Zolpytė-Ondrik, K. Žoromskis ir 18-to šimtmečio nežinomas dailininkas. Viso 42 dailininkai.

Čiurlionio Galerijos meno rinkiniai pasipildė, kad jau būtų laikas siųsti kilnojamas parodas į provinciją.

Č. Galerijos vadovybė ir jos teisės

1956 m. gruodžio mėnesį dail. Z. Kolbos iniciatyva buvo suorganizuotas Lietuvių Amerikiečių Menininkų Klubas, apimąs visų sričių menininkus. Pradžioje į šio klubo valdybą įėjo iš kiekvienos meno srities po vieną atstovą. Šio klubo organizaciniam darbui padidėjus, vėliau įėjo po du atstovus.

1957 m. spalio mėn. 20 d. L.A.M. klubas suorganizavo Meno Kūrinių Fondą, skirtą nepriklausomai Lietuvai, ir kartu Čiurlionio Galeriją. Ši menininkų organizacija, sukurta visų sričių lietuvių meno tikslams siekti, be religinių ir partinių skirtumų, yra įregistruota Amerikos valdžios.

Galerijos juridinis savininkas, iki Lietuvos išlaisvinimo ir nepriklausomybės atkūrimo, yra L.A.M. Klubas. Lietuviai išsilaisvinus, kūriniai pereina Lietuvos valstybės nuosavybėn ir Lietuvos konsulo Čikagoje žinion.

Dabartinė L.A.M. Klubo valdyba yra: pirm. Povilas Gaučys, vicepirm. Br. Markaitis, S.J., sekr. J. Bertulis, ižd. Br. Macevičius, spaudos atst. B. Račkauskas, L. A. M. Klubo įgaliotinis Č. Galerijai dail. Z. Kolba. Nariai: dail. M. Šileikis, rašyt. St. Tamulaitis, arch. J. Mulokas. Č. Galerijos vyr. direktorius M. Šileikis, vicedirkt. A. Skupas.

Čiurlionio Galerijos tikslas

Čiurlionio galerijos tikslas yra gaivinti dailės bei meno gyvenimą tremtyje, kad jis neapmirtų, kad mūsų pajėgesniųjų menininkų nors maža kūrybos dalis būtų apsaugota nuo žuvimo, kad būtų galima grąžinti į nepriklausomą ir laisvą Lietuvą. Čia pat yra ruošiamos trumpalaikės didesnės ar mažesnės reikšmės parodos.

Čiurlionio Galerijos vadovybė nori, kad mūsų visuomenė, lankydama šį lietuvių meno muziejų, jaustųsi kultūringoje aplinkoje, kad visi dailininkai, be meno srovių skirtumo, rengtų savo kūrinių parodas šioje galerijoje. Čiurlionio Galerija, sudarydama pastovų Meno Kūrinių Fondą, laikosi bešališkumo, nepateikauja nei realistinei, nei moderniajai meno srovei. Tiesa, galerija daugiau turi impresionistinės dvasios kūrinių, nemažą kiekį ekspresionistinės dailės, bet su laiku į galeriją ateis ir abstraktinė dailė.

Galerijos vadovybė stengiasi plėsti muziejaus meno ir istorinės medžiagos rinkimo programą, bet dėl lėšų stokos, pvz. sunku vykdyti pradėtąjį liaudies meno skyriaus darbą. Be to, tėvų jėzuitų Jaunimo Centro patalpos nėra vien tiktai Čiurlionio Galerijai skirtos, — tenka ir vietą taupyti.

Baigiant pravartu priminti, kad jaunutė Č.G., minėdama savo trimetę sukaktį, laimingai prasiveržė pro įvairias kliūtis — pavydą, nepasitikėjimą, priekaištus, net nepagrįstas kritikas. Ir toliau reikia žiūrėti, kad prieš trejus metus įvykdyta graži idėja — Čiurlionio Galerija — išsilaikytų, kad didelės tų žmonių pastangos, kurie aukojasi visų bendram reikalui, nenueitų niekais, kad šis kultūrinis paminklas tremtyje būtų mūsų visų tautinės gyvybės ir kultūros švyturiu.

Ši idėja jau susilaukė gražaus supratimo ir įvertinimo. Iš daugelio, čia paduosiu tik pora atsiliepimų. Vienas jų — iš Amerikos. Prel. P. Juras apie Čiurlionio Galeriją taip sako: "Karštai mylėdamas savo tėvynę Lietuvą ir visa, kas su jos garbe siejasi, trokštu, kad Čiurlionio Galerija būtų mūsų tautos meno pažiba; todėl jaučiu šventą pareigą būti mecenatu nors vieno kito meno kūrinio. Telydi Dievo palaima visus Jūsų žygius bei darbus."

Štai balsas iš Lietuvos — skulptoriaus Petro Rimšos žodžiai: "Lietuvių Dailės Muziejus Čikagoje tai puiki iniciatyva. Manau, kad jame ras vietos daugelis vertingų dailės darbų." Jie 1957 m. gruodžio 3 dieną atsiųsti iš Kauno.

Mikas Šileikis,
Čiurlionio Galerijos direktorius.

MOKSLAS

ERWINAS SCHROEDINGERIS

Didieji mokslo vyrai, dalyvavę nuostabioj mokslo revoliucijoj, vykusioj mūsų amžiuje, vienas po kito žengia amžinybėn. Štai mokslinė spauda pranešė, kad sausio 4 d. Vienoje mirė didysis šių laikų teoretinis fizikas-matematikas Erwinas Schroedingeris.

Schroedingeris gimė 1887 m. Austrijoje. Baigęs mokslus, jis profesoriavo Vienoje, Stutgarte, Breslave ir Ciuriche. 1927 metais jis buvo pakviestas užimti Berlyno universitete fizikos tyrinėjimuose svarbios vietos, kurią buvo palikęs Maksas Planckas. Hitlerizmui įsigalėjus, Schroedingeris išvyko iš Vokietijos, kurį laiką dirbo Austrijoje, o iš ten nusikėlė į Oxfordą, Anglijoje. Nuo 1938 m. iki 1956 m. jis buvo senjoru profesoriumi Augštųjų Mokslų Institute Dubline ir tik 1956 m. grįžo į gimtąją Vieną.

1933 m. Schroedingeris, kartu su žymiuoju anglų mokslininku P.A.M. Dirac'u, gavo Nobelio premiją už bangavimų mechanikos teorijos išvystymą. Savo garsųjį raštą, kuriame jis išdėstė tą teoriją, nustatė bangavimų lygtis ir išaiškino šviesos spinduliavimų dvilypumą, Schrodingeris paskelbė 1926 m... Prancūzų teoretinis fizikas princas de Broglie savo knygoje "La Physique Nouvelle et les quanta" (išverstoje ir į anglų kalbą) yra išsireiškęs, kad šviesos dvilypumas, jos pasireiškimas kartu ir kaip medžiaginės dalelės ir kaip bangavimo, yra vienas iš didžiųjų, pagrindinių gamtos dėsnių, glaudžiai surištų su Plancko surastu veikimo kvantu, padariusiu didžiausią perversmą fizikoje.

Dubline Schroedingeris pasižymėjo savo darbais, liečiančiais medžiagos esmės studijas, kvantų teoriją, Einsteino reliatyvumo teorijos praplėtimą bei pritaikymus ir studijavo gyvybės procesus. Jis tyrinėjo fizikos dėsnių reikšmę biologijoje, o savo knygoje "Kas yra gyvenimas?" davė gražų pavyzdį, kas yra mokslinė sintezė, ir pareiškė plačių mokslinių idėjų.

Tai buvo didelis mokslininkas, neužsidaręs siaurai savo specialybėje, teoretinėje fizikoje. Tai buvo ir didelis mąstytojas, giliai susipažinęs su filosofija ir pasaulėžiuros bei religijos klausimais. Net ir didžiųjų mistikų veikalai jam buvo gerai pažįstami. Stebino ir jo nuodugnus didžiųjų rašytojų bei jų kūrinių pažinimas.

Jo nedidelę knygutę "Mokslas ir Humanizmas" turėtų perskaityti kiekvienas šių laikų intelektualas, ypatingai dabar kai tikslieji gamtos mokslai ir jų pritaikymas vaidina vis didesnę rolę žmonijos gyvenime. Schroedingeris joje pateikia tikro mokslininko pažiūras į mokslo uždavinius ir tikslus, drąsiai ir energingai sukildamas prieš paplitusią nuomonę apie mokslo grynai utilitarinius tikslus ir reikšmę. Anot jo, tikro mokslo vertė ir reikšmė yra ta, kiek jis prisideda prie tiesos pažinimo ir žmogaus gyvenimo prasmės supratimo. Ir čia surandame mintį, kad mokslas turi bendradarbiauti su filosofija ir nusilenkti Apreikštom Tiesom, nesiskverbdamas į tas sritis, kuriose jis nėra kompetentingas ir nėra pajėgus ką nors pasiekti. Jis nesusilaiko nesistebėjęs, kaip daug mokslininkų, yra tik mokslo amatininkai.

Schroedingeris yra pasisakęs, kad mokslas XIX šimtm. yra padaręs daug žalos žmonijai, prileisdamas prie scientizmo išsivystymo. Todėl ir jis laikė savo pareiga atitaisyti kiek galima tas skriaudas, savo paskaitomis ir knygomis teisingai nušviesdamas mokslo tikslus ir reikšmę. Tam jis, kaip ir kitas didis mokslininkas, amerikietis A. Comptonas, ir buvo labiausiai atsidėjęs, ypatingai savo paskutiniųjų gyvenimo metų būvyje.

Jonas Rugis

P.S. Prieš keletą metų Schroedingeris maloniai leido man išversti į lietuvių kalbą jo knygutę "Mokslas ir Humanizmas". Deja, tam vertimui neatsirado leidėjo.

SIMFONINIS — VOKALINIS KONCERTAS BOSTONE

Su pasididžiavimu galime minėti tokius įvykius mūsų išeivijos gyvenime, kaip mūsų operos pastatymai Čikagoje, jungtinių chorų dainų šventės, prie jų pilnai dar galime prijungti ir paskutinį simfoninį-vokalinį koncertą Bostone, įvykusį sausio 8 dieną Jordan Hall salėje.

Šis koncertas buvo surengtas šv. Petro parapijos choro 50 metų jubiliejui paminėti. Užsimojimai buvo dideli ir to įvykdymui teko parodyti nemaža entuziazmo ir darbo rengėjams, patiems choro dalyviams ir ypač to koncerto vadovui ir dirigentui komp. Jeronimui Kačinskui.

Pirmoje programos daly Melrose simfoninis orkestras, kurio nuolatiniu dirigentu nesenai buvo pakviestas mūsų J. Kačinskas, gana įspūdingai atliko amerikiečio kompozitoriaus G.W. Chadwick kūrinį Noel. Po to sekė F. Mendelssohno ketvirtoji simfonija (italiana).

Pačio orkestro sąstatas, atrodė daugumoj sudarytas iš mėgėjų, tačiau jautėsi, kad jame yra nemaža ir pilnai kvalifikuotų muzikų. Jei ir buvo netikslumų, tai bendrai paėmus, orkestras pasirodė gerai ir dirbdamas J. Kačinsko vadovybėj, ateity gali pasiekti visai puikių rezultatų.

Antroj daly teko išgirst Ch. Gounod didingą veikalą, iškilmingas šv. Cecilijos mišias, kurias atliko choras, solistai ir orkestras.

Čia turėjo kur pasireikšt ir pats jubiliatas, parapijos choras. Buvo jam gana sunki partija, daug keblių vietų, įstojimų, ritmo kaitaliojimosi, tačiau atlikta, palyginus, gana gerai. Pats choras scenoje pasirodė dideliam sąstate, tad didingose vietose skambesys buvo impozantiškas.

Taip pat prie koncerto pasisekimo prisidėjo mūsų žymūs solistai: sopranas Dana Stankaitytė, tenoras Stasys Baras ir bosas Jonas Vaznelis. Jie su įsijautimu ir darniai atliko nors ir ne dideles partijas tame veikale.

Apskritai koncertas pavyko puikiai. Didžiulė Jordan Hall salė buvo perpildyta ne tik Bostono publikos, bet ir aplinkinių kolonijų lietuvių.

Vyt. Kerbelis.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

R. SPALIS: ALMA MATER. Apysaka. 434 pusl. Išleido "Viltis" Clevelande 1960 m. Kaina 5 dol. Gaunama šiuo adresu: Dirva, 6907 Superior Ave. Cleveland 3, Ohio. Kaina 5 dol.

Antanas Škėma: ČELESTA. Išleido "Nidos" leidykla Londone, 1960 m., 70 pusl.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

SUSIVIENIJIMAI

Paskutiniaisiais dviem praeito amžiaus dešimtmečiais ekonominis ir socialinis JAV susitvarkymas buvo dar visai nepanašus į šiandieninį. Paprastas darbininkas nebuvo globojamas beveik jokių įstatymų. Ligos, nedarbo atveju juo valdžia nesirūpino. Tokios aplinkybės vertė pačius darbininkus ieškoti būdų minimaliai apsidrausti nelaimės atvejui. Tie patys dešimtmečiai kaip tik buvo masinės imigracijos laikas. Naujiems imigrantams dar sunkiau buvo ypač pradžioje verstis. Savaime atskirų tautybių kuriamose organizacijose šalia tautinių ir kitų visuomeninių uždavinių buvo rūpinamasi ir tuo, kas šiandien yra įprasta vadinti fraternaline pagalba. Pirmieji mūsų gausesni imigrantai pateko į mišrias su lenkais parapijas, o tuo pačiu ir į mišrius lenkų "Zwiazk", kuriuose vyravo lenkų kalba. Stiprėjant lietuvių tautiniam susipratimui, sukūrus atskiras nuo lenkų parapijas, savaime kilo reikalas kurti ir savas fraternalines draugijas, kurios tais laikais buvo pagrindinės visokio visuomeninio reiškimosi celės, vėliau išaugusios į didžiules organizacijas. Susivienijimo pradžia siekia 1886 metus. Tais metais Plymouth Pa. buvo pirmas seimas ir priimti pirmieji įstatai.

Pradžioje susivienijimas turėjo ir aiškiai katalikišką pavadinimą; "Susivienijimas Visų Draugysčų Katalikiškų Lietuviškų Amerikoje". Praktiškai susivienijumas savo narių eilėse turėjo įvairios pasaulėžiūros lietuvius, nes dar 1885 m. dr. J. Šliupo mėginimas įsteigti atskirą laisvamanių susivienijimą nebuvo sėkmingas.

Žymiausiu susivienijimo darbuotoju devynoliktojo šimtmečio pabaigoj reikia laikyti kun. A. Burbą, kuris vardan tautinės vienybės ilgesnį laiką bendradarbiavo ir su dr. J. Šliupu, anuo metu ypatingai agresyviu kunigų atžvilgiu. Dėl organizacijos vardo kasmet seimuose ėjo ginčai, lygiai kaip ėjo ginčai ir dėl jo pobūdžio.

Iš to ginčų meto mums įdomūs kun. A. Burbos ir dr. J. Šliupo santykiai. Kadangi buvo žinoma, kad kun. Burba davė J. Šliupui pinigų mokslus pabaigti ir toliau su juo palaikė ne tik asmeninius, bet ir visuomeninius ryšius, kiti kunigai ir pasauliečiai katalikai priekaištavo kun. Burbai. Savo laiškuose įdėjiniams draugams kun. Burba tuo reikalu yra taip rašęs: "Nors Šliupas savo asmeninėmis pažiūromis nėra katalikas, bet jei jis kaip lietuvis, ką naudingo lietuvybei parašo, tą su džiaugsmu turime priimti; tautiniais dalykais turi būti visuomeninė, ne asmeninė pažiūra". Čia turime atsiminti kad kun. Burba buvo aušrininkas, rusų valdžios už lietuvybę persekiotas ir kovoj užgrūdintas. Sykiu jis buvo uolus katalikų kunigas. Kitame laiške dėl Šliupo įtakos jis rašė: "Mano parapijonų ir penki Šliupai nuo katalikybės negalėtų atitraukti". Nežiūrint to, vėliau kun. A. Burbos ir dr. Šliupo santykiai baigėsi išsiskyrimu.

Šliupas išbraukė kun. Burbą iš Liet. Mokslo Draugijos. Kun. Burba išbraukė Šliupą iš susivienijimo. Tarp juodviejų prasidėjo karšta kova

Susivienijimas dėl to dar neskilo. Jam gana sėkmingai 1894-1898 m. vadovavo kun. J. Žilius, o 1889-1901 m. kun. A. Kaupas. Kun. J. Žiliaus vadovavimo metu įsteigtas dabar tebeinąs laikraštis "Tėvynė", pats susivienijimas išaugo ekonominiu atžvilgiu. Nuo pradžios per ilgus metus pradžioj vienas, paskui skilęs į du, susivienijimas rūpinosi kultūriniais reikalais, leido knygas, davė stipendijas ir panašiai. Kun. Burbos asmenybė tame laikotarpyje užgeso. Jis mirė gana jaunas 1898 m. (buvo gimęs 1854 m.)

Susivienijimas skilo 1901 metais. Nuo to laiko abu susivienijimai veikė atskirai ir taip ligi šiol tebeveikia. Jų visuomeninė vertė, pradžioje buvusi labai didelė, kuo toliau, vis labiau užleido pirmenybę ūkinei vertei. Skaičiaus ir finansinio pajėgumo atžvilgiu abu susivienijimai išaugo ligi maždaug vienodo pajėgumo. Po atsiskyrimo įtampa jų tarpe darėsi taip pat mažesnė ir šiandien vargu ar galima apie kokią nors įtampą kalbėti. SLA turėjo dar atskirą problemą, kai šalia jo kūrėsi jau komunistinis susivienijimas 1931 m.

1925 m. abu nekomunistiniai susivienijimai turėjo apie 40,000 narių. Šalia susivienijimų veikė ir tebeveikia daugybė vietinio pobūdžo įvairiais kunigaikščių ir šventųjų vardais pašalpinių draugijų, kurių bendras narių skaičius, manoma, galėjo siekti apie 150,000 narių. Tokiu būdu 1925 m., pagal prof. M. Biržiškos surinktus duomenis, galėjo būti apie 200,000 pašalpinio pobūdžio lietuviškų draugijų narių. Katalikų susivienijimas taip pat anksti pradėjo leisti savo organą "Garsą", kuris tebeina ir dabar.

Modernėjant šio krašto socialinio aprūpinimo sistemai, susivienijimai susidūrė su dviem reikalavimais: reikėjo išlaikyti susivienijimų tautinį pobūdį ir prisitaikyti prie naujųjų apdraudos įstatymų bei išlaikyti konkurenciją prieš smarkiai išaugusias didžiules apdraudos bendroves. Visa tai vertė vis daugiau pereiti į draudimo sritį ir savaime daugiau apleisti kultūrinius, visuomeninius rūpesčius. Tiesa, dar ir šiandien seimuose būna sudaromos įvairios švietimo ir kitokios komisijos, bet vargu ar kas galėtų paaiškinti jų realų šiandieninį vaidmenį. Jaunesnioji čia išaugusi lietuvių karta susivienijimams rodė nedaug dėmesio, todėl jų narių skaičius ėjo mažyn. Tas pats reiškėsi ir atskirose pašalpinėse draugijose, kurios jaunesniems tikrai vargu ar galėjo būti patrauklios, nes veikiantieji šio meto įstatymai savaime teikia daug geresnę apdraudą, o kokio kito veikimo tos pašalpinės draugijos mažai beparodė. Jos, tiesa, yra skyrusios aukų lietuviškiems reikalams, bet šiaipjau jų susirinkimuose svarbiausias reikalas yra nario mokesčio išrinkimas. Katalikiškosios dar, žinoma, laikas nuo laiko surengia bendras pamaldas. Atsiradus naujausiai ateivių bangai, nesunku suprasti, kad negalėjo būti didesnio susidomėjimo tomis išbarstytomis pašalpinėmis draugijomis, kurių nariai atskirose vietose iš seno joms turi nemažai sentimento ir sunkiai galėjo bei gali suprasti, kodėl jų draugija nebevilioja naujųjų ateivių. Tai gerokai prisidėjo prie kartėlio padidinimo tarp senų ir naujų ateivių. Susivienijimams sekėsi žymiai geriau. Abu susivienijimai gavo nemažai prieauglių iš naujausios imigracijos. Tik kol kas nematyt, kad būtų tendencijos įtraukti naująją imigraciją į atsakingesnes pareigas arba išplėsti veiklą, realiau grįžtant prie buvusiųjų kultūrinių tikslų. Tuos tikslus vykdo kitos institucijos, o susivienijimai, atrodo ribosis savo draudiminiu charakteriu, kol pajėgs išsilaikyti dideliame ir komplikuotame šio

krašto draudiminiame susitvarkyme. Abiejų susivienijimų spaudos organai tebėra senos nuotaikos, be iniciatyvos ir įvairumo, — ir bent jau naujai atvykusiam skaitytojui vargu gali imponuoti.

Pora žodžių dėl susivienijimų pavadinimo. SLA reiškia Susivienijimas Lietuvių Amerikoje. Tai neteisinga lietuvių kalbos atžvilgiu. Tai, turbūt, buvo aklas vertimas greičiausiai iš lenkų kalbos, nes jų "związek" kiek anksčiau atsirado. Kitose srityse Amerikos lietuviuose panašus dalykas nebeprigijo. Sakysime, jeigu pasakytume "parapija lietuvių Bostone", visiems atrodytų negerai. O tačiau per ilgus dešimtmečius toks neatitinkąs mūsų kalbos dvasią pavadinimas išsilaikė didelėj organizacijoj. Matyt, įpratimas neleidžia pakeisti, nors pakeisti niekada nevėlu. Tikras pavadinimas turėtų būti: "Amerikos Lietuvių Susivienijimas". Tas pats pasakytina ir apie katalikų susivienijimą. LRKSA dažniausiai dar taip pilnai vadinamas: Lietuvių Rymo Katalikų Susivienijimas Amerikoje. Tikras pavadinimas turėtų būti "Amerikos Lietuvių Katalikų Susievienijimas". Iš lenkų skolintą Rymą senai esame pametę, o naudojame tikrą lotynišką Romą. Pats susivienijimo žodis, nors taip pat, turbūt, sudarytas lenkų "związek" pavyzdžiu, ir Lietuvoj beveik nebuvo vartojamas, atrodo, vardan tradicijos gali ir toliau pasilikti. Angliškai tam tikslui vartojamas žodis "alliance" nevisai atitinka susivienijimo mintį. Žodynuose paprastai verčiama "santarvė", "sąjunga"

Čia pareikštos pastabos neturi mažinti pagarbos ir vertės tų organizacijų, kurios šio krašto lietuvių gyvenime šalia parapijų yra atlikusios didelį vaidmenį, o savo skaičiumi buvo ir tebėra gausiausios organizacijos, imponuojančios ir šiandien dar savo ekonominiu pajėgumu. Visa bėda, kad šiandien jau sunkiai begalima tą pajėgumą panaudoti gyvybiniams, panašiems kaip kun. Burbos laikais, lietuviškiems reikalams.

K. Mockus

MUMS RAŠO

"Aidų" š. m. Nr. 1 puikiame Z. Ivinskio straipsnyje apie K. Jablonskį įsispraudė klaidelė: K. Jablonskis vedė ne Sruogaitę, bet Zosę Liandsbergaitę, dramaturgo Žemkalnio dukterį ir architekto Vyt. Žemkalnio seserį.

Na, ir prof. Koscialkovskis buvo Zyndram (ne Zydram) Koscialkovskis.

Dėkoju už "Aidus" — žmoniškai redaguojant.

Jūsų **M. Biržiška**

ĮVYKIAI

● Vasario 16-tą JAV Senate ir Atstovų Rūmuose buvo paminėtas Lietuvos nepriklausomybės akto paskelbimas. Senate maldą sukalbėjo kun. B. Bartis iš Clevelando, o Atstovų Rūmuose - kun. E. Giedra iš Vašingtono. Kalbas apie Lietuvą pasakė eilė senatorių ir kongresmanų. Šis Lietuvos minėjimas įtraukas į leidinį — "Congressional Record". Taip pat ir šiemet kai kurios Amerikos valstybės bei miestai Vasario 16-tą paskelbė švente.

● Lietuvos atstovas J. Kajeckas Vasario 16 proga gavo iš Amerikos Valstybės sekretoriaus Dean Rusk šį raštą:

"Jungtinių Valstybių vyriausybės ir tautos vardu aš siunčiu jums, kaip Lietuvos atstovui, nuoširdų sveikinimą Lietuvos nepriklausomybės 43 m. sukakties proga. Jungtinių Valstybių vyriausybė, atsisakydama pripažinti Lietuvos įjungimą į Sovietų Sąjungą, remia Lietuvos žmonių reikalavimą laisvos ir nepriklausomos tautinės egzistencijos. Kalbėdamas Amerikos žmonių vardu, aš reiškiu viltį, kad lietuvių tautos teisingo tikslo siekimas atves ją prie laimėjimo".

Šioje šventėje išleido sveikinimo raštą ir JAV viceprezidentas L. Johnsonas.

● Žymiam kultūrininkui ir visuomenininkui, prel. Pranciškui Jurui, šiemet birželio mėnesį sueina 70 m. amžiaus. Amerikos lietuvių gyvenime jubiliato veikla yra didžiai plati ir reikšminga. Beveik nėra srities, kurioje darbu bei aukomis nebūtų reiškęsis prel. P. Juras. Labiausiai jis yra žinomas lietuvių spaudos rėmimu bei puoselėjimu. Jubiliato šakotą veiklą ruošiamasi nuoširdžiai paminėti.

● Amerikos Lietuvių Taryba (Altas) šiuo metu labiausiai yra sutelkusi dėmesį į Lietuvos Pasiuntinybės Brazilijoje likimą ir į Lietuvos bylos iškėlimą Jungtinėse Tautose. Šiuo paskutiniu klausimu sen. T.A. Kuchelis paruošė rezoliuciją, kurioje Senatas ir Atstovų Rūmai prašo JAV prezidentą Lietuvos paverg. bylą įnešti į Jungtines Tautas.

● Vliko pirm. A. Trimakas vasario 2 d. lankėsi Valstybės Departamente. Kalbėtasi Lietuvos laisvinimo reikalais.

● Didž. Britanijos Lietuvių Sąjungos metinis suvažiavimas įvyko sausio 21-22 d. Londone. Sąjunga turi 25 skyrius. Į suvažiavimą atstovus atsiuntė 19 skyrių. Ši sąjunga yra įkūrusi akcinę Lietuvių Namų Bendrovę Londone, kuri turi spaustuvę ir leidžia laikraštį "Europos lietuvis". Be to, prie spaustuvės veikia Nidos Knygų Klubas, iki šiol išleidęs 30 veikalų lietuvių kalba. Didž. Britanijos Lietuvių Sąjungos pirmininku išrinktas inž. J Vilčinskas.

● Poeto Fausto Kiršos 70 m. amžiaus minėjimas įvyko Bostone vasario 11 d. Paskaitą apie jubiliatą skaitė Antanas Vaičiulaitis, meninę programą suruošė akt. A. Gustaitienė. Minėjimas sujungtas su vaišėmis, kuriose dalyvavo didelis būrys poeto gerbėjų iš Bostono ir apylinkių.

● Sol. Valentinos Kojelienės koncertas, suruoštas sausio 29 d. Niujorke Town Hall salėje, praėjo sėkmingai. Publikos susirinko palyginti gausiai. Programa buvo įdomi. Dainininkė buvo gerai pasiruošusi. Akompanavo P. Ulnowsky. Koncertą ruošė Columbia Artist Management, Inc. Solistės Kojelienės koncertas Niujorke garsiojoje Town salėje įvyksta antrą kartą. Dabar dar labiau išryškėjo jos labai gražus lyrinio soprano balsas.

● Kun. dr. Feliksas Jucevičius, "Aidų" bendradarbis, Montrealio kardinolo paskirtas to miesto šv. Kazimiero lietuvių parapijos administratoriumi.

● Lietuvių Fronto Bičiulių sąskrydis įvyko Niujorke vasario 11 d. Gvildenta organizaciniai reikalai. Vakare suruoštos diskusijos tema: Penkiolikos metų kultūrinis derlius ir — kas toliau? Diskusijoms vadovavo dr. Juozas Girnius. Kultūrinį tremties derlių nušvietė daug kalbėtojų, ryškindami dabartinę darbo padėtį ir nurodydami priemones jai pagerinti.

● Prel. Mykolo Krupavičiaus 75 m. amžiaus sukaktis iškilmingai paminėta Čikagoje.

● Vysk. Julijonas Steponavičius už pasipriešinimą vykdyti komunistinius potvarkius religijos atžvilgiu ištremtas iš Vilniaus. Ištremtasis vyskupas valdė Vilniaus ir Panevėžio vyskupijas.

● Dail. Viktoras Vizgirda atidarė tapybos ir vitražų parodą Almaus galerijoje Great Necke. Išstatyta 15 darbų. Paroda atidaryta vasario 12, uždaryta vasario 19 d.

● Dail. Aleksandros Vitkauskaitės-Merker tapybos paroda įvyko Hackensack, N.J., vasario 12-26 d.d. Buvo iškabinta 26 paveikslai.

AIDAI SKIRIA PREMIJĄ UŽ MOKSLO VEIKALĄ

1. Kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas Pranciškonų, skiria premiją už lietuvių mokslo veikalą, išspausdintą atskira knyga ar periodinėje spaudoje 1959 ir 1960 metais.
2. Premija, $500.00 sumoje, skiriama už humanistinių mokslų veikalą (teologijos, filosofijos, literatūros mokslų ir meno mokslo, istorijos, kalbotyros, geografijos, archeologijos, folkloro, visuomeninių mokslų ir k.), parašytą lietuvių kalba.
3. Premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
4. Autoriai arba leidėjai veikalus komisijai atsiunčia ligi 1961 metų kovo 1 d. "*Aidų*" redakcijos adresu: A. Vaičiulaitis, 4757 East Ave., S.E., Washington 28, D.C. Pažymėti, kad siunčiama premijos komisijai.
5. Premijai galima siųsti ir suminėtų mokslų srities rankraščius.
6. Jury komisijos sąstatas: dr. J. Balys, L. Dambriūnas, dr. K. Jurgėla, dr. A. Sužiedėlis ir A. Vaičiulaitis.

J A U N I M O   D Ė M E S I U I

Lietuviai pranciškonai kviečia lietuvius jaunuolius stoti į šv. Antano gimnaziją Kennebunkporte, Maine. Gimnazija turi visas valdžios mokyklų teises, bendrabutį, žaidimų salę, laboratoriją, biblioteką ir kitas auklėjimo priemones. Į programą įeina lietuvių kalba. Veikia keturios klasės. Į pirmąją klasę priimami jaunuoliai, baigę pradžios mokyklą. Jau dabar galima registruotis ateinantiems mokslo metams. Visais gimnazijon įstojimo reikalais rašoma rektoriui šiuo adresu: St. Anthony's High School, Kennebunkport, Maine.

R e d a g u o j a — **Antanas Vaičiulaitis**

R e d a k c i j o s   n a r i a i — **Leonardas Andriekus, O.F.M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas**

M e n i n ė   p r i e ž i ū r a — **Telesforas Valius**

L e i d ž i a — **Tėvai Pranciškonai**

A d m i n i s t r a c i j o s   a d r e s a s — **Aidai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.**

D a i l i n i n k o   a d r e s a s — **Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont. Canada**

R e d a k c i j o s   a d r e s a s — **Antanas Vaičiulaitis, 4757 East Ave., S. E., Washington 28, D. C.**

Br. Murinas — Laivai prieplaukoje